

**T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**BÜYÜK İZMİR YANGINI SONRASI MESKEN
BUNALIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN: MEVLÜT KAYA

DANIŞMAN: DOÇ. DR. KEMAL ARI

İZMİR-2010

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK İZMİR YANGINI SONRASI MESKEN BUNALIMI

Yüksel Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kemal Arı

Tez Jürisi Üyeleri
Adı-Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sunum Tarihi:/...../.....

İZMİR-2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
KISALTMALAR	3
ÖZET	4
ABSTRACT	6
GİRİŞ	8
1.BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA İZMİRDE GENEL DURUM	10
A. İŞGALDEN 9 EYLÜL 1922'YE İZMİR	10
B. ŞEHİRDE SOSYAL VE EKONOMİK DURUM	13
C. KURTULUŞ SONRASI İZMİR'DE SİYASİ KARGAŞALAR	19
2.BÖLÜM: BÜYÜK İZMİR YANGINI	22
A. İZMİR YANGINI'NIN BAŞLANGICI VE BİTİŞİ	22
B. YANGININ FAİLLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	29
C. YANGININ GETİRDİĞİ YIKIMLAR	39
1. MADDİ ZARARLAR	41
2. MANEVİ ZARARLAR	48
3. BÖLÜM: BÜYÜK YANGIN SONRASINDA MESKENLERİN DURUMU VE MESKEN BUNALIMI	51
A. İŞYERLERİ AÇISINDAN BUNALIM	52
B. RESMİ KURULUŞLAR	61
C.ORTAK KULLANIM ALANLARI	68
D. EVLER	71
E. YANGIN SONRASI EVLERİN DURUMU	71

4. BÖLÜM: İZMİR'İN MESKEN İHTİYACI	80
A. YERLİ HALKIN DURUMU.....	84
B. MÜBADİL, MÜLTECİ VE GÖÇMENLERİN MESKEN SORUNU	84
1. İZMİR'İN BÜTÇESİ VE MESKEN YAPIMI	98
2. EMVAL-İ METRUKE VE DEVLET FAALİYETLERİ	108
C. İZMİRİN YENİLENMESİ VE MESKENLER	120
1. İMAR ÇALIŞMALARI	122
2. KENTLEŞMENİN MESKEN AÇISINDAN SOSYAL BOYUTLARI	133
SONUÇ	144
KAYNAKÇA	146
EKLER	156
1. ARŞİV BELGELERİ	157
2. GAZETE VE MECMUA KESİTLERİ	173
3. FOTOĞRAFLAR (YANGIN VE MESKENLER)	188
YEMİN METNİ	196

ÖNSÖZ

Son dönemlerinde siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan sürekli bir düşüş yaşayan Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bu alanlarda adeta bitkin düşmüştü. Milli Mücadele yıllarında da siyasi tıkanıklıklarla iyice kargaşanın içine düşmüş, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'ne arzu edilen bir servet bırakamamıştı. Milli Mücadele ile kendini dünyaya ispatlayan Anadolu, yabancı devletlerin işgallerine karşı tek vücut olmayı başarmıştı.

İzmir'in işgaliyle birlikte, şehirde Türk halkı yabancıların zulüm ve zorbalıklarına maruz kalmış olarak, huzur ortamını özlemle beklemekteydi. İzmir sınırları dahilindeki Türklerin büyük çoğunluğu köylerde yaşıyor, bir kısmı da şehir merkezinde Türk mahallelerinde yaşıyordu. 9 Eylül 1922'de beklenen an geldi ve İzmir, Yüzbaşı Şerafettin önderliğindeki orduyla kurtuluşa erdi. Türk ordusunun şehre geleceğini haber alan gayrimüslimler, şehri kurtuluş günlerinden önce boşaltmaya başlamıştı. Ancak gayrimüslimler tarafından yapılan bu boşaltma işlemi, büyük bir faciayı da beraberinde getirdi.

13 Eylül 1922'de şehir, bir yangınla karşı karşıya kaldı. Yangın günlerce sürdü ve her geçen saniye daha büyüdü. Evler, işyerleri, resmi binalar ve birçok daha yapıdan kimleri büyük hasarlarla yangını atlatırken kimileri de tamamen yok oldu. Neticede İzmir halkı meskensiz kalmıştı. Yangından sonra başlayan mesken bunalımı, kurtuluş sonrasında İzmir'in en büyük sorunu haline geldi. Bir yandan meskensiz kalan halk derdine çare ararken diğer yandan şehir ve devlet yetkilileri, bütçenin elverdiği kadarıyla çözüm yolları aradılar. Şehirde yeniden inşa süreci başladı. Bu süreci etkileyen birçok olay da şehir işlerini bir hayli zora soktu. Bu çalışmada, yangından sonra şehirde yaşanan mesken bunalımını ve şehrin yeniden imar, inşa ve onarımı konusundaki sıkıntıları inceleyerek, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne İzmir şehrinin katkılarını ele alacağız. 1922 Yangını'ndan günümüze kadar, hep "İzmir'i kimler yaktı?" tartışması süregelmektedir. Ancak olayın karanlıkta kalmış bir etkisi vardı ki; araştırma konusu olarak ele alınıp, aydınlatılmamıştı: İzmir Yangını'ndan sonra halkın yaşadığı mesken bunalımı. Cumhuriyet tarihinin derinliklerinde kalmış bu konuya yönelmemin sebebi, yakın tarihlerde "konutsuz" kalmış İzmir'in bugünkü durumuna, nasıl çaba vererek geldiğini bir nebze olsun ortaya çıkararak tarihine kaynaklık etmektir.

Öncelikle beni teşvik ederek, bu konuyu araştırmaya yönelten enstitü müdürümüz, danışman hocam Doç. Dr. Sayın Kemal Arı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Yüksek lisans eğitimimde bana maddi ve manevi birçok yardımları dokunan hocalarım; Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyigit'e, Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar'a, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu'na, Öğretim Görevlisi M. Emin Elmacı'ya, Öğretim Görevlisi Leyla Kırkpınar'a, başta Bora Üzerk, Fuat Uçar, Alper Verim olmak üzere enstitüde ders aşamasında birlikte eğitim aldığımız tüm arkadaşlarıma, İBB Ahmet Piriştina Kent Arşivi yetkililerine, İzmir Milli Kütüphanesi yetkililerine, çalışma sürecinde bana çok büyük katkıları olan meslektaşım Figen Kumral'a, çalışmam sırasında bana destek olan kardeşim Fatma Kaya'ya, zor zamanlarımda moral vererek beni araştırma yapmaya teşvik eden çalışma arkadaşım Sn. Kıymet Kandemir'e, eğitimim sırasında büyük fedakârlıklar göstererek daima yanımda olan

ve varlığından gurur duyduğum ağabeylerim Ömer, Malik, Metin Kaya'ya ve ailemin tüm bireyelerine sonsuz şükranlarımı sunarım.

Mevlüt Kaya
Giresun, 2010

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
CDTA	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.
Çev.	: Çeviren.
Çeş. syf.	: Çeşitli sayfalar.
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi.
Haz.	: Hazırlayan.
İA	: İslam Ansiklopedisi.
İBB	: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
s.	: Sayfa.
ş.y.	: Şehir yok.
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti.
t.y.	: Tarih yok.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
TV	: Televizyon.
vd.	: Ve diğerleri.
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan.
yay.	: Yayınları.

ÖZET

Dağılma döneminde, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda büyük yıpranışlara teslim olan Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan da yeni yıkımlarla ayrılmıştı. Milli Mücadele ile kendini toparlayarak yeni bir devletin çatısı altına giren Anadolu halkı, bu süreçte imkansız başarmıştı. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir Yunanlılarca işgal edildi ve Anadolu halkı, büyük bir kararlılıkla birlik ve beraberlik çalışmalarını sürdürdü. Anadolu'nun gözdesi İzmir, bu çabalar sonucu 9 Eylül 1922'de işgalden kurtarıldı. Ancak bu kurtuluş, yeni ve büyük bir felaketi de beraberinde getirdi. 13 Eylül 1922'de İzmir yanmaya başladı.

İzmir merkezinde başlayan facia, rüzgarın da etkisiyle hızla yayıldı ve günden güne büyüyerek etkisini sürdürdü. Yangın günler sonra son buldu. Birbirine çok yakın ve ahşaptan yapılmış İzmir evleri kolaylıkla yandı. Evlerin yanında işyerleri, resmi ve özel birçok bina da yanmıştı. Meskensiz kalan İzmir halkı, kurtuluş sevincini doruklarda yaşayacağı sırada, "başını sokacak yer" derdine düşmüştü.

İzmir'de ciddi bir mesken bunalımı kendini göstermiş, şehir yeniden inşa sürecine girmişti. Yangında tahrip olan binalar onarılacak, tamamen yananların yerine de yenileri yapılacaktı. Ancak bu uzun bir dönemi kapsayacaktı. Sürecin bu denli uzamasının en büyük sebebi, hem şehrin hem de devletin mevcut bütçesinin yetersiz olmasıydı. Bununla birlikte, yangını takip eden yıllarda, Türkiye yeni bir siyasi meselenin içine düşmüştü: Mübadele. Türkiye'nin her yöresi gibi, yanan İzmir'e de mübadiller getirilecek ve iskan edilecekti. Bunun dışında mülteci ve muhacir sıfatıyla şehre akınlar da gerçekleşiyordu. Mevcut halka yetmeyen meskenler, sonradan şehre gelecek olanlara nasıl yetecekti? Yangından sonraki yıllarda, İzmir'in içine düştüğü bu derin sıkıntılara bir yenisi daha eklendi. Mesken bunalımı yaşayan halk ve içinde kimi devlet görevlilerinin de bulunduğu kimi gruplar, kurtuluş döneminde şehri boşaltan gayrimüslimlerden kalan binalara yerleşmeye başlamışlardı. Emval-i Metruke sorununun devam ettiği bu sürece böylelikle bir de "Fuzuli İşgal" sorunu eklenmişti. Birkaç yıl sonra da dünyayı etkisi altına alan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, İzmir şehrinde de etkisini gösterince, bilhassa mesken yapımında kullanılan ithal malzemelerin alımı bir hayli zorlaştı.

İzmir'in bu zorlu sürecinde gerçekleşen belediye görevlilerinin istifaları da yeniden yapılanma sürecini olumsuz etkiledi. Öte yandan uzun bir tartışma konusu olan "İzmir'in mesken sorununu aşmasında devletin mi yoksa şehir yetkililerinin mi yükümlülükleri fazladır?" meselesi gündemdeki yerini koruyordu. Meskensiz kalan halk ve dönemin muhalifleri basına ve meclise içinde buldukları kötü durumla ilgili dilekçeler ve mektuplar gönderiyorlardı. Yetkililer bütçenin elverdiğince İzmir'in mesken ihtiyacını giderme konusunda çalışmalarını sürdürüyorlardı. Yurt dışından mühendisler ve uzmanlar getirilerek İzmir'in imar planı hazırlatılıyordu. Bu planlar, plancıların yetkinliklerine ve mesleki yetkinliklerine göre süreç içerisinde değişiklikler gösteriyordu.

İzmir’de öncelikle mesken derdi aşılmaya çalışıldı. Mübadele ile gelenlere birçok konuda öncelik tanındı. Bu da bazen yangınzedeleri ümitsizliğe düşürdü. 1940’lı yılların sonuna dek süren İzmir’de konut ihtiyacı, 1950-1970 yılları arasında yapılaşma açısından bir değişikliğe uğradı. 1970’ten sonra ise, ihtiyaçlara binaen yapılaşmada gecekondulaşma arttı ve günümüz modern yapılaşması da buna eşlik etti. Halbuki 1922 Yangını’ndan sonra başlayan yapılaşmada İzmir’e özgü bir Türk mimari üslubu geliştirilmiş, 1950’li yıllara kadar da bu tarz devam etmişti.

ABSTRACT

Ottoman Empire, who was exposed to great damages in the left with the new destructions from World War I. Anatolian people who rise to its old power with the national struggle under the umbrella of a new state, had done the impossible in this process. Izmir was occupied by the Greeks on May 15, 1919 and Anatolian people continued their work with a great commitment to achieve unity. As a result of this effort, Anatolian's, was saved from invasion on 9 September 1922. However, this liberation brought a new and great disaster: on 13 September 1922 the city began to burn.

The disaster began in the center of Izmir spread rapidly with the effect of wind and continued expanding from day to day. The fire ceased after so many days. Izmir houses which are wooden and built so close to each other burned easily. In addition to homes, offices and a lot of public and private buildings burned. Izmir people, who was homeless now, had fallen into trouble "a place to put their head" just as they would live the joy of salvation.

A serious housing crisis had begun and the city had entered the process of rebuilding. Buildings destroyed during the fire would be repaired and the new ones would be built as a replacement for those burnt completely. But this process would take a long time. The most important reason for this process to be so long was insufficiency of city's and state's current budget. In addition to this problem, in the years following the fire, Turkey had run into a new political issue: the Exchange. Like any other regions of Turkey, emigrants were to be brought and settled in burnt Izmir. Apart from these emigrants, refugees and emigrants were also coming to city. How can the newcomers settle to the homes which are not enough for city's people? In the years following fire, a new one was added to Izmir's deep troubles. People who had housing problem and some certain groups including some state officers had started to settle into the buildings rest. from those of non Muslim evacuated the city during independence war. While the "Abandoned Belongings" still exists, one more problem was added to this process unjust occupation. A few years later, when the 1929 World Economic Depression started to influence Izmir, it became so hard to buy imported materials especially used in the construction.

The resignation of municipal officials also had a negative impact on the restructuring process. On the other hand a long debate, "Is state or city's authorities liability greater to overcome housing problem?" was on the press and parliament about the unpleasant situation they are taken in, Authorities were continuing to work on the city's housing needs far? Brought and city's development plan was being prepared. These plans would vary according to competence and professional competence of planners.

Firstly, housing problem was tried to overcome in Izmir. Priority was given in many issues to those came with the exchange. These priorities sometimes despaired

aggrieved than fire Izmir's housing problem which continued until the end of 1940's, has undergone a change in terms of structure between 1950 and 1970. After 1970's, slum house to home increased parallel to human's need and modern structure accompanied it. But, a kind of structure style peculiar to Izmir had been developed after the fire in 1922 and it had continued until 1950's.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında neredeyse bitik denilebilecek bir ekonomiye sahip olan Türkiye, birçok alanda ciddi zararlara uğramıştı. Bu durumu takip eden ikinci büyük yıkım ise şüphesiz Türk halkının içinde bulunduğu Milli Mücadele süreci oldu. Maddi anlamda can çekişen bir devlet bütçesi olmasına rağmen, birlik ve beraberlik kültürünün verdiği güçle aslında çok şey de kazanılmıştı. Ülkenin bağımsızlığı elde edilmiş en büyük kazanımdı.

Batılı devletlerin birbirleriyle yaptıkları işbirlikleri sonucunda sürekli siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda sıkboğaz edilen Anadolu, bazen bünyesinin kaldıramayacağı derecede değişimler yaşamak zorunda kalıyordu. Milli Mücadele'nin bitiminden sonra yabancı unsurlar, mağlubiyeti sindirememiş, geri çekilirken adeta vahşet saçmışlar, bunun da adına intikam demişlerdi.

9 Eylül 1922'de İzmir, Türk kuvvetlerince Yunan işgalinden kurtarılmış, ancak bu kurtuluş, şehri bambaşka bir maceraya sürüklemişti. Yunanlılar, Ermeniler ve diğer yabancı unsurlar, İzmir'den çekilirken, tarihin her evresinde yaptıkları hareketi aynen tekrar etmişler ve şehri ateşe vermişlerdi. Bununla da yetinmeyerek, çeşitli tahribat, işkence ve tecavüzlerde bulunmuşlardı.

İzmir'in işgalden kurtarılmasından 4 gün sonra, 13 Eylül 1922'de şehri büyük bir ateş sarmıştı. Facia şehir merkezinde; sahil boyu 2,5 kilometre, kıyından içe doğru ise 1 kilometre boyutlarına kadar ulaşmıştı. Buradaki tahribat, şehrin yeniden inşa edilmesine kadar, gerek İzmir gerekse ülke bütçesine akla karayı seçtirmişti. Böylesine büyük bir yıkımın İzmir açısından yarattığı acı durum, yetkililerden önce çaresiz ve yorgun düşmüş olan halkın çöküşüne ortam hazırlıyordu. Yanan İzmir'di ancak, bu yangında İzmir halkı da en az İzmir kadar yanmıştı. Bu yangın, İzmir'e ve Türkiye'ye maddi ve sosyal boyutta birçok olumsuzluklar getirmiş, adeta insanların bir dönemki psikolojisinin oluşumunda temel etken olmuş, neticede hem ülkenin

önemli şehirlerinden olan İzmir'in hem de bu etiketiyle dünyayı kışkıandıran Türkiye'nin modernleşmesini bir hayli geciktirmişti.

“Büyük İzmir Yangını” olarak tarihe geçmiş olan bu olayın sonucunda şehirde ileri derecede mesken bunalımları yaşanmış, 1923-1926 yıllarında yapılan *Ahali Mübadelesi* de bu bunalımın artmasına neden olmuştu. Kamu binaları, işyerleri, meskenler ve birçok ortak kullanım alanları bu yangınla tahrip olmuş, insanlar meskensiz kalmış; bunun üzerine bir de göçmen, mülteci ve mübadil sıfatlarıyla dışarıdan getirilenler de barınacak yer sıkıntısına bir yenisini eklemişti.

Bu çalışmada söz konusu yangının olumsuz etkileri üzerinde durulacaktır. Konu, derinlemesine ele alındığında; bugün yanlış bilinmekte olan birçok noktaların aydınlanması kaçınılmazdır. Çalışmada elden geldiğince ilmi disiplin ve fikri çile esas alındı. İçerik olarak, İzmir şehrinin yangın öncesindeki sosyo-ekonomik durumundan yola çıkılarak; yangın sonrasında harap düşmüş olan şehrin halka yaşattığı çeşitli rahatsızlıklar, İzmir ve devlet yetkililerinin, durumu düzeltmek adına verdiği çabalar, özellikle de yaşanan mesken bunalımının temel yıkımları ve yeniden dirilme adına başlatılan imar ve iskân çalışmalarının işleyiş süreci ve bu sürecin neticeleri irdelenecektir.

Çalışma, araştırma aşamasında, dönemin mahalli ve yurt genelinde yayımlanan gazete ve dergiler, dönemin tutanak, yıllık, makale ve kitapları, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan belgeler; bunlar dışında ise günümüzde ve yakın dönemlerde yayımlanan birçok kapsamlı ve bilgi adına birbirinden değerli makaleler, tebliğler, kitaplar, yıllıklar, günlük gazete ve akademik dergilerden beslenmiştir.

1.BÖLÜM: MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA İZMİR'DE GENEL DURUM

Milli Mücadele yılları Anadolu coğrafyasında gerek halk gerekse devlet için maddi ve manevi açıdan büyük yıkımlar getirmişti. Tarım ülkesi olduğu halde zirai alanda tutunamayan ülke ekonomisi, yabancı sermayenin kontrolüne girmiş, dışa dayalı bir ekonomi ortaya çıkmıştı. Bununla birlikte, ülkede güvenlik sorunları devam ediyor, Türkiye'nin geleceği büyük devletlerce ipotek altına alınmak isteniyordu. Bu uğurda bazı devletlerle çeşitli antlaşmalar yapıyordu. Ancak Türkiye'den istenilen şey hep aynı idi: Ekonomik taviz...

Kurtuluş yıllarında işgal bölgesi olan yerlerde zaten yabancılar ve azınlıklar söz sahibi idi. İzmir şehrinin de kaderi aynıydı. 9 Eylül 1922'de Mustafa Kemal Atatürk'ün milli bağımsızlık savaşını vermekte olan ordusu, Yüzbaşı Şerafettin komutasında İzmir'e girmiş¹ ve yabancı ordular buradan tahliye edilmişti.

A. İŞGALDEN 9 EYLÜL 1922'YE İZMİR

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlıların İzmir'e girmesiyle başlayan işgal, Yüzbaşı Şerafettin Bey'in şehre girerek, yanındaki silah arkadaşlarıyla birlikte Hükümet Konağı'na Türk bayrağı çekmesiyle son bulmuştu². Ancak işgal sürecinde, İzmir'de birçok olay yaşanmıştı. Yabancı egemenliğinde olan bir İzmir ekonomisi ve üreticileri mahveden tüccarlar, adeta şehirde yaşam standartlarını belirliyorlardı. Ürünlerde yaşanan fiyat kargaşaları, faili meçhul suçlar ve içinde bulunulan ekonomik bunalım da diğer önemli sorunlardı. İzmir'in bu üç buçuk yıllık işgal sürecinde başından geçenler, belini iyice bükmüş ve şehri ciddi kargaşalara, ihtilafalara hatta gelecekte yaşanacak birçok olumsuzluklara yöneltmişti.

¹ İzmir'in kurtuluşu konusunda özellikle bkz: Kemal Arı, **İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin, Üçüncü Kılıç**, 4. Baskı, Zeus yay., İzmir, 2009.

² K. Arı, **a.g.e.**, s. 5.

Avrupa basınında, 26 Ağustos-3 Eylül 1922 sürecinde; Yunanlıların Türklere 700 top, 950 kamyon, 11 uçak ve 2000 makineli tüfek bıraktıklarına dair çalkantılar, Atina şehrinde başbakan Propapadakis'in "bir an içinde kralın kuklası ve bir hain olarak lanetlenmesine" sebep olmuştu. Ayrıca Mustafa Kemal'in dört kadın Türk askerine madalya vermesi durumu, Yunanistan'da ortalığın şiddetli derecede karışmasına yol açmıştı. Ege Denizi'ne ilk varan Türk askerlerinin başı olan Yüzbaşı Nuri Bey'in, meclis tarafından 500 Türk Lirası gibi bir parayla ödüllendirilmesi de Avrupa'yı karıştıran bir manşet olmuştu³.

İşgal döneminde halkın genel olarak kültür düzeyi şöyleydi: Doğu Anadolu halkına nazaran okuma-yazma oranı Ege bölgesi genelinde daha yüksekti. Fakat yine de halk % 85-90 oranında okuma-yazma bilmiyordu. Bununla birlikte söz konusu dönemde servet sahibi olan bir kısım zenginler, sadece mallarını mülklerini düşündüklerinden, halkı zor kullanarak Milli Mücadele'ye katılmaktan alıkoymaya çalışıyordu. Bunlar, Rumlarla iç içe yaşayan ve bazen işbirliği yapan kimselerdi⁴.

İzmir'de şirketler büyük oranda yabancıların elindeydi. Bu durum yerli halkın ezilmesinde öncelikli etkenlerden biriydi. Bununla birlikte, bu dönemde meydana gelen depremler halkı tedirgin ediyor, sel felaketleri ise bağ bahçe ve tarlaları tahrip ederek halkı umutsuzluğa sürüklüyordu. Bu süreçte yörede adeta denge bozulmuştu.

İzmir'in aydınlanma sorunu, eğitim ve sağlık⁵ sorunu, kaçakçılık sorunu, güvenlik sorunu ve devletler genel hukuku adı altında İzmir'le ilgili bazı kararların getirdiği hoşnutsuzluk, belediye yönetimi ile muhaliflerin çatışması... Bunlardan en çok etkilenen halktı.

Yöre halkı, "İzmir Fatihî" Yüzbaşı Şerafettin ve ordusu şehre girinceye kadar duruma katlanmak mecburiyetindeydi. 8 Eylül 1922 akşamı Yunanlılar şehri

³ İlhan Bardakçı, **Taşhan'dan Kadifekale'ye**, Milliyet yay., İstanbul, 1975, s. 152, 153.

⁴ Aslan Buğdaycı, **Milli Mücadele'de Nazilli 1919-1922**, Karacasu Matbaası, Nazilli, 1996, s. 17, 37.

⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık sorunları çeşitli boyutlarda şehrin başını ağrıttıyordu. Buna bir de göçmenlerin getirdiği bulaşıcı hastalıklar eklenince, durum daha da kötüleşiyordu. Bkz: K. Arı, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yaşanan Göç Olayları ve Sağlık Hizmetleri", **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi Bildiriler (1920-1938) (İzmir 6-9 Kasım 2007)**, Editör: Mustafa Mutluer-Eren Akçiçek, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İzmir, 2009, s. 105 vd.

boşalttığına ise yeni bir serüven, yeni bir kara dönem başlayacaktı⁶. Bu süreçte İzmir'e Yunan askerlerinin akını sürüyordu. Bununla birlikte Ortodoks Rum halkı da akına dahil oluyordu. Şehirde yağma ve öldürme olayları artarak kendini gösteriyor, güvenliği sağlayacak bir unsur bulunmuyordu⁷.

Bölgeye Türk kuvvetlerinin geleceği duyulduğunda ise bir kısım Yunan ordusu, dağılma göstererek kaçırlara başlamışlardı. Artık onları kendi taraftarlarının kurduğu barikatlar dahi engelleyemiyordu. Bu unsurlar İzmir'e gelirken köy-kasaba demeden yağmaladıkları gibi; kaçarken de öyle yapmışlardı. Bu durumu, dönemin yerel basını da canlı olarak gözler önüne seriyordu. Yağmaların, yakmaların ve zulümlerin yapılacağı aslında önceden belliydi⁸. Bunu, dönemin İzmir aydınları yer yer dile getiriyorlardı. Kurtuluş günlerine yaklaştıkça, Türk kuvvetlerinin şehre gireceği korkusuyla kaçmaya başlayan, kaçarken de İzmir yöresinin çeşitli yerlerinde yangın çıkarmaya başlayan Yunanlılar, 8 Eylül 1922'de Kemalpaşa(=Nif)'da aynı türden faaliyetlerde bulunmuşlardı⁹. Zaten elinde kalacak bir barakası ve yabancılara çok ucuza sattığı ürününü yetiştirdiği tarlaları da yakılarak tahrip edilen köylü, çaresiz ve bitik hale gelmişti.

Beklenen gün gelmiş, Mustafa Kemal Paşa, büyük ordusunun başında İzmir'e girmişti. *Çeşme şeddi ceziresi* önünde mukavemet etmek isteyen Yunan ordularıyla bakiyeleri, Türk ordusuna teslim olmuştu¹⁰. 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir kurtuluşa erdi. O gün her şeyi anlatmaya yeterli olan belgelerden biri, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmek üzere kaleme alınmıştı:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muzaffer milli ordumuzun yılmaz süvarilerimiz düşmanın önündeki son mukavemetini de kırarak 9/9/38'de şehre dahil oldu. Halkın dolgun gözyaşlarıyla derin hırslarını iblağ ile bahtiyarım. 9/9/38

Süvari Kumandanı

⁶ BCA, 030,0,010,000,000,54,355,13,24.

⁷ K. Arı, a.g.e., s. 158, 161.

⁸ K. Arı, a.g.e., s. 164, 165, 166.

⁹ K. Arı, a.g.e., s. 177.

¹⁰ BCA, 030,0,010,000,000,54,355,13,32.

*Mürsel*¹¹

Şehirde gayrimüslimlerce yapılan yağma, talan ve yıkımlarla ilgili, 16 Eylül 1922 tarihli bir belgede de önemli bilgiler yer alıyor. Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Riyaseti Celilesi'ne, Müdafa-i Milliye Vekili tarafından gönderilen bu yazıda, İzmir'in işgali sırasında yerli Rumların halk üzerinde gasp ve çeşitli şiddet uyguladığı bildiriliyordu. Gasp edilen, yağmalanan ve kullanılamaz hale getirilen, masum halkın eşya ve meskenlerinin tazminat bedeli saptanarak, kendilerine iadesinin gerekliliğinden de söz ediliyordu. Kurtuluş sonrasında ortada kalan çaresiz kimselerin en azından *zayiat hukukunca* korunmalarının sağlanması gerekiyordu. Her şeyden evvel, başlarını sokabilecekleri meskenleri olmalıydı¹². Aynı konu, bir yıl sonra farklı bir belge üzerinde mecliste ele alındı. TBMM'ce İzmir'de Rumlar tarafından zayıata uğrayan halkın eşya ve meskenle ilgili sıkıntıları çözülmeye çalışıldı¹³.

B. ŞEHİRDE SOSYAL VE EKONOMİK DURUM

Öncelikle bu konuda, 20. yüzyılda İzmir şehrinin genel, ekonomik ve sosyal durumuna göz atalım:

El işleri: İzmir'de el işleriyle uğraşan bir kesim vardı. Bu işlerden elde edilen ürünler, kalite ve sağlık bakımından makine yapımından daha üstün durumdaydı ve daha çok tercih ediliyordu.

El tezgâhları: İzmir-Aydın yöresi el tezgâhlarıyla gurur duyacak derecede idi. Halı, kilim ve seccade dışında pamuklu diğer dokumalarla da uğraşılıyordu. Bu ürünler de kalite açısından benzeri nadiren bulunan cinstendi.

Basit aletler: Değirmencilik ve dolapçılık mesleği, su olmayan yerlerde harekete; rüzgâra bağlı –geri dönüşümlü enerjiye tabi- uğraş alanlarıydı.

¹¹ BCA, 030,0,10,000,000,54,354,37,1.

¹² BCA, 0310,0,010,000,000,140,4,16,3.

¹³ BCA, 030,0,010,000,000,140,4,16,1.

Değirmenler: Tüketimi zorunlu olan ihtiyaçlar arasında yer alan tahıl ürünlerini öğütmede, fabrika olmayan yerlerde bulunuyor ve halkın geçiminde önemli rol oynuyordu. Aynı zamanda, kendisine bağlı meslek erbabının da geçimini yapmasını sağlıyordu.

Makine kuvveti: Diğer Anadolu şehirlerine göre sanayi açısından yöre ön sıralarda yer alıyordu.

Bunlarla birlikte, şehirde sanayinin geliştirilmesi ve üretimin artırılmasına ihtiyaç vardı. Çünkü şehir, gerçek manada Avrupalı ürünlere gereksinim duymak istemiyordu. Bunun sonuçlarının hem üretici hem de tüketici farkındaydı. Önlem ise makineleşmenin arttırılmasıydı. Aksi takdirde yöre asla el tezgâhlarıyla rekabetin sağlanamayacağını bilincindeydi¹⁴.

20. Yüzyılın ilk çeyreğinde ise durum yine farklı değildi. Ülke genelinde neredeyse hiç fabrika yoktu. Bu nedenle Amerika'dan bin bir çeşit ürünün ithalatı yapılmaktaydı. Bu malların geneli şöyleydi: Alkol, bira, bisiklet, kitap-defter, çizme, ayakkabı, branda, mum, mukavva, peynir, Çin porseleni, çanak-çömlek, **çimento**, puro, kumaş, saat, bakır, pamuklu mamuller, iplik, kömür, kahve, **boya**, ilaç, kimyasal maddeler, tuzlanmış balık, **mobilya**, cam eşya, madeni eşya, müzik aletleri, **demir malzemeler**, hırdavat, çantalar, **kurşun boru**, deri, keten eşyalar, makine yağı, kağıt, baharat, parfümeri, petrol, pirinç, halat, dikiş makinesi, nişasta, şeker, **kiremit**, **tuğla**, çay, teneke, **kereste**, daktilo, çeşitli yiyecek maddeleri¹⁵, vs.

Bütün bunlarla birlikte, İzmir'deki sanayiye, dönemin Türk istatistikleri de somut bir biçimde gözler önüne seriyordu. Şehirde “*dükkânlarda bulunan*” küçük üretim birimlerinin sayısı 60 idi. Yine aynı saptamalara göre, bu işletmelerde 14.731 işçi çalışıyordu¹⁶.

¹⁴ Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, **İzmir 1905**, Sadeleştirerek Yay. Haz.: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2000, s. 89-92.

¹⁵ **Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi, İzmir'deki Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma**, İzmir, 1921, Çeviren: Aykan Candemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., , İzmir, 2000, s. 2.

¹⁶ “Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi...”, s. 15.

Sosyal durum çerçevesinde, şehirdeki okulların durumuna da değinmek gerekirse; 20. yüzyılın ilk çeyreğinde; şehirde okul binaları –dönemine göre- normal koşullarda ve aydınlatılması sağlanmış durumdaydı. Binaların çoğunluğu okul binası olarak yapılmıştı. Ancak öğrenci sayısı, bina kapasitelerinin üstündeydi. Ancak bu önemli bir eksiklikti. Bu eğitim yuvalarında, olası yangınlara karşı tedbir bağlamında bir yaptırım söz konusu değildi¹⁷. 1922’büyük yangından sonra ancak bu meselelerin üzerinde titizlikle durulmaya başlanacaktı.

13 Eylül 1922’ye gelindiğinde, İzmir’in rengi değişecekti. Zorlu bir sürece girilecek ama her şey bitmeyecekti. İzmir’e girerek yabancı unsurlar ve yetkililer üzerinde panik etkisi yaratan Türk kuvvetleri, aynı zamanda çeşitli pusulara da düşürülmek istenecekti¹⁸. Ancak her ne olursa olsun, batılı devletlerin düşündüğü gibi; Türkler kültürüne ters düşen bir davranışta bulunmamışlardı. İşgalden iyice bıkmış olan halk, Türk kuvvetlerinin şehre girmesiyle en güzel hayallerine ulaşmıştı. Bu bağlamda ellerinden geldiğince Türk askerine yardımlarda bulundular. İzmir ekonomisi şehir dahilinde yaşayan Türk halkı açısından oldukça kötü olsa da, henüz Büyük İzmir Yangını gerçekleşmediğinden insanların kaygı ve çaresizlikleri biraz daha azdı. En azından yatacak yerleri vardı; şu halde insanlar mesken bunalımının içine daha düşmemişti.

İzmir yabancı ordulardan arındırıldı. Ancak kurtuluşun sonrasında büyük bir yangın faciasıyla karşı karşıya kalan şehir, ekonomik açıdan hızla çöküşe geçti. İzmir Yangını sonrasında, imar bütçesinin yaptığı genel hesaplamalar açıklanıyordu: İmar bütçesi *14 küsur milyon* civarında bir paraya tekabül ediyordu. Bunun büyük bir kısmıyla köyler inşa edilecek, harap düşen şehirlerde onarımlar yapılacaktı¹⁹. Anlaşılan oydu ki; bütçeden, İzmir Yangını sonrasında tahrip olmuş yerler için geriye pek bir şey kalmıyordu. Hem İzmir’in hem de ülke genelinin iktisadi yapısı ortadaydı. Bu sıralarda, imar vekili bir açıklamada bulunuyordu: *“Bütçeyi gelecek sene muhacir kabul edeceğimize göre yapmıştık. Onun için on altı milyon lira*

¹⁷ “Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi...”, s. 123,124.

¹⁸ “Askerler kente giriş sırasında o kadar düzen içindeydiler ki; bir Ermeni’nin önlerine attığı bir bombayla bir subay ve bazı askerleri yaraladığı zaman bile karşılık vermemişlerdi...” ; K. Arı, a.g.e., s. 257.

¹⁹ *İkdam*, 23 Eylül 1924.

tahsisat istiyorduk. Hâlbuki ahiren gelecek sene muhacir kabul etmeye karar verildiğinden şimdi ona göre hazırlanıyoruz²⁰ ...”

İzmir halkı yangının getirdiği olumsuzluklarla başa çıkmaya çalışırken, bazen devlet yetkililerinin aldığı kararlardan şiddetle rahatsız oluyorlardı. Öyle bir psikolojiye girmişlerdi ki, adeta kendilerini “devlet baba”dan mahrum kalmış gibi hissediyorlardı. Yangın sonrasında meskenler azaldığından dolayı İzmir yöresinde mesken fiyatları üzerinde büyük artışlar olmuştu. Zaten genel hatları itibarıyla çökmüş olan halk, ev alacak durumda da değildi. İzmir vilayet bütçesinin ve devletin bu işle birincil dereceden alakadar olması halkın temel istekleri arasındaydı.

Halkın her kesiminin bir yığın sorunu varken, değil ev almak; yemeye ekmek bulamayan birçok aile vardı. Aslında ülke genelinde de etkilerini gösteren yiyecek bunalımı, piyasada her şeyi anlatmaya yetiyordu. O dönem, halkın “levazım-ı beytiye” diye adlandırdığı ve ev için zorunlu olan ihtiyaçların piyasası şöyleydi:

Balkan kaşarı (kilo)	130-135 kuruş
Sırp kaşarı birinci	120 kuruş
Sırp kaşarı ikinci	115 kuruş
Beyaz peynir tenekesi Edirne	10,5-11 lira
Pamuk yağı	105 kuruş
Sisam yağı	110 kuruş
Don yağı	90-80 kuruş
Anadolu don yağı	120 kuruş
Avrupa don yağı	175 kuruş
Trabzon yağı	130-150 kuruş
Halep yağı	160 kuruş
Zeytinyağı ekstra ekstra	88 kuruş
Zeytinyağı ekstra	85 kuruş
Zeytinyağı birinci	76 kuruş
Zeytinyağı ikinci	74 kuruş
Zeytinyağı üçüncü	72 kuruş

²⁰ *İkdam*, 24 Eylül 1924.

Zeytinyağı sabunluk	60-66 kuruş
Koku yağı	115 kuruş
Sabun birinci	52 kuruş
Sabun ikinci	50 kuruş
Yerli soğuksu sabunu	45 kuruş
Yumurta: Bartın, Ordu, Trabzon	350 kuruş
Yumurta: Bandırma, Adapazarı, Kütahya	400 kuruş
Kara Biga soğanı	13 kuruş
Patates Adapazarı	9 kuruş
Gaz: Romanya Dökmekaya	20 kuruş
Romanya teneke	540 kuruş
Romanya sandık	560-565 kuruş
Benzin teneke	520-525 kuruş ²¹

Aynı dönemlerde gıda fiyatlarında bir hafta içinde bile fiyatlarda aşırı dalgalanmalar yaşanıyordu²². Hububat ve kuru sebze de çoğunlukla dışarıdan alınıyor; fiyat konusunda da bir istikrar söz konusu olmuyordu. Savaşlardan ve ardından çıkarılan yangınlardan yorgun düşmüş olan halk, iş kaygısının yanında “aş kaygısı” da çekiyordu.

İzmir’de halkın ekonomik durumu, yangının bıraktığı harabe manzaradan ve tüketiciye yansıyan günlük gıda fiyatlarından iyi anlaşılıyordu. İzmir’in yaşadığı bu talihsiz olaydan evvel, şehrin sosyal manzarası nasıldı? Besim Darkot yangın öncesi İzmir’i şöyle anlatıyor:

“1922 yangınından evvel, geniş rıhtım boyundan içeriye doğru hemen her tarafta, dar ve dolambaçlı sokaklar başlardı. Şimalde, Frenk mahallesinin arkasında, Rum mahallelerinin kapladığı geniş saha yer almakta, onun cenubunda, Basmahane demiryolu istasyonu yakınında Ermeni mahallesi bulunmakta, Türk mahalleleri, buradan itibaren cenuba doğru yayılarak, Kadifekale’ye doğru yükselmekte idi. Cenupta, Konak semtinden içeriye doğru, çarşı bölgesine ve bunun yakınlarında Yahudi mahallesine geçilirdi. Çarşıdan itibaren, şimale doğru, rıhtıma

²¹ *Vatan*, 3 Kanunuevvel 1923.

²² *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1340.

muvazi bir cadde(İkinci Kordon) boyunca Avrupavari ticaret müesseseleri uzanırdı. Frenk mahallesinin büyük bir kısmı ile Rum ve Ermeni mahallelerini süpürmüş ve Türk mahallelerinin kenarını sıyırmış olan yangından sonra, şehrin şimal orta kısımları yeniden inşa edildi ve büyük caddeler açıldı; bhusus eski İzmir'de mezarlık servilerinden başka yeşillik hemen hemen görülmezken, yeni İzmir muhteşem bir parka da kavuştu... Evvelce demiryolları ile Basmahane'ye gelen ihracat malları, bu demiryollarının limana uzanan bir şubesi bulunmadığı için 1922 yangınından evvel şehrin dar kalabalık iç sokaklarından araba ile nakliyat yapmak güç olduğundan, istasyon ile liman arasında daha ziyade deve katarları ile taşınırdı...²³ ”

Her şeye rağmen İzmir'in kendince eğlenceleri, birtakım aktiviteleri vardı. 1921 yılında “en iyi ve en büyük kahvehaneler” Kordon'da bulunuyordu. Bazen tüm kıyı bölgeleri kahvehane binaları ve bahçeleri tarafından işgal edilmiş bir hal alıyordu²⁴. Yabancı unsurların işgal döneminde yarattığı huzursuzluk, sosyal yaşamı törpüleyerek sıradanlaştırıyordu. Türk halkı düşünüyordu: “Biz bunu hak etmiş miydik?” Çünkü Türkler İzmir'e geldikleri andan itibaren, buradaki Hıristiyan halka ne bir zulüm etmiş nede bir yağmada bulunmuşlardı. Üstelik yığınla taviz de vermişlerdi. İşte bu tavizler, Türk devletinin zayıf düşmeye başladığı andan itibaren, Hıristiyanlarca fırsat bilinerek kötüye kullanıldı. Türk ahaliye uygulanmaya çalışılan bu karşı tutumlar, halkı canından bezdirdiği kadar ülkeyi de sosyal, ekonomik ve siyasi alanda keşmekeşe sürüklüyordu. Yerli halkı bunaltmaktan çekinmeyen ve çeşitli devletlerin himayesinde madden veya manen yer alan Rumlar, Türklere göre bir hayli serbestçe yaşamışlardı²⁵.

Rum halkın gayet rahat yaşam tarzı, savunmasız kalan Türklerin sosyal alanda olduğu gibi, iktisadi alanda da etkilerinin azalmasına ve geri çekilmelerine sebebiyet verdi. Şehir merkezinde bulunmayan Türkler genellikle “*kanaatkâr*” bir hayat tarzı ile şehrin gıda ihtiyacını karşılamak için çiftçilik ve meyvecilik yapmaya başlamışlar, ancak bu alanda da Rumların rekabeti ile karşı karşıya gelmişlerdi. Bunun dışında ise kırsal alanda yaşamakta olan Türk köylüsü, çobanlık yaparak

²³ Besim Darkot, “*İzmir*”, *İA*, c. 5/2, s.1240,1241.

²⁴ “*Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi...*”, s. 69.

²⁵ B. Darkot, *a.g.m.*, s. 1249.

ekmeğini kazanıyordu. Şehir merkezinde yaşayan Türk halkından ise kimi arazi sahibi zengin, kimi memur, kimi ise demircilik, doğramacılık ve terziilik gibi işler yapıyorlardı. Rum halkı ise genellikle bahçe ziraatı, gemicilik ve ticaretle uğraşıyordu. “*Yorulmak bilmeyen bir çalışkanlık, açıkgozlülük, bazen gayeye erişmek için her türlü vasıtayı meşru gören bir para hırsı, karakterlerinin bariz çizgilerini teşkil ederdi*²⁶...”

1923 yılına gelindiğinde, halkın sesini duyurmak adına basında birçok makaleler yer alıyor, aydın kesimi de kendilerine doğrudan veya dolaylı olarak yansıyan ekonomik bunalım hakkında fikri çileye düşüyordu:

“İzmir’in Hal-i İktisadiyesi

İzmir’de vaziyet-i iktisadiye çok kötüdür. Ürünler üreticinin elinden değerinin çok altında alınıyor ve bu da madrabazlara yarıyor. Sorunun temeli ise teşkilatsızlıktır. Kurumlar çok az, hazır olan da yabancıların elindedir. Dolayısıyla üretici mahvolmaktadır.

*Lozanın imzalanmasından sonra ecnebler İzmir’e gelmeye başladılar. Bunların mes’ulü İzmir’i terk eden Hıristiyanlardır. Yerli Rumlar, İzmir’e dönmeye başladılar. İzmir’de teşkilatlanmaya çalışıyorlar*²⁷...”

C. KURTULUŞ SONRASI İZMİR’DE SİYASİ KARGAŞALAR

15 Mayıs 1919’da Yunanlılar tarafından işgal altına alınan İzmir, Türk ordusunun zaferiyle 9 Eylül 1922’de kurtulmuştu. Yüzbaşı Şerafettin ve arkadaşlarının hükümet konağına çektiği Türk bayrağı, İzmir için yeniden doğuş demekti. Ancak kurtuluşa erişinden dört gün sonra alevler içinde kalan şehirde, yeni bir matem havası esmeye başladı. İzmir’i ve İzmirliileri kara günler bekliyordu. Öyle ki, açlıkla mücadele etmeyi unutturacak bir durum daha vardı artık: açıklık. Yani meskensiz kalma...

²⁶ Avrupalı müşahitlerin verdiği bilgilerdir; B.Darkot, *a.g.m.*, s. 1249.

²⁷ **Türkiye İktisat Mecmuası**, Teşrinievvel 1924.

Yangın, Basmahane’de başlamış, enine ve boyuna büyük bir alanı kaplamaya başlamıştı. Rum mahallesi, Ermeni mahallesi ve Frenk mahallesini ablukaya almış, Türk mahallesinin de bir kısmını tahrip etmişti. Daha evvel, günler öncesinden, Türklerin şehre gireceğini sezen Rumların, şehri yakabileceği söylentileri yayılmıştı. Ancak her ne olursa olsun, bu durumun siyasi bir intikam olduğu İzmir’in düşünen çevrelerince vurgulanıyordu.

A. Akçamlı, yörenin geçmişiyle ilgili hazırlamış olduğu eserinin “İzmir Yangını (1922)” adlı bölümünde, kurtuluş sonrasında gerçekleşen faciayla ilgili dikkat çekici bir not düşerek; yangının failinin terör örgütü Taşnak olduğunu²⁸ ifade etmişti. İzmir şehrinin içinde bulunduğu bu karmaşık ortamın meydana gelmesinde çeşitli etnik grupların da etkisi büyük olmuştu.

İzmir şehri, bir “kül yığını” halini almış, Ege’nin yıkımı en belirgin yaşayan merkezi olmuştu. Ancak bu büyük yıkım, şehrin cazibesini tam manasıyla yok edememişti. Üzerine bina yapılabilecek temeller az da olsa bulunuyordu. Bununla birlikte, ülke genelinde olduğu gibi; İzmir’de de siyasi çıkmazlar ve kargaşalar devam ediyordu. Anlaşılan oydu ki; Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’e devrolunan miras pek çok sorunlar doğuracak²⁹, uzun bir dönem yüz güldürmeyecekti.

Kurtuluş döneminde Rumların şehri boşaltmaya başlamasıyla, boşalan yerlerdeki terk edilen malları sahiplenmek için gelen kitleler de şehirde bir hayli karışıklığa yol açıyordu. Ayrıca, İzmir, “göç olaylarının önemli bir kapısı” haline gelmiş, ülkeye gelenler ve ülkeden gitmekte olanların yarattığı kargaşayla³⁰ bambaşka bir siyasi-sosyal manzaraya bürünmüştü.

İzmir’de siyasi çalkantılar bunlarla sınırlı değildi. Dönemin mahalli basını, bu hususa dair ilginç bilgiler vermektedir:

“Yine Esrar-ı Askeriye meselesi

²⁸ “Not: Araştırmacı-Yazar Sayın Yaşar Aksoy, uzun bir uğraşı sonucunda Amerika’da bulunduğu belgelerden yangını, terör örgütü Taşnak’ın çıkardığını ispat etti.”; Adil Akçamlı, **Bir Zamanlar Bayraklı**, Bayraklı Matbaacılık, İzmir, 1997, s. 39.

²⁹ K. Arı, **İzmir’den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri, Lozan’dan Kabotaja**, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi yay., İzmir, 2008, s. 74.

³⁰ K. Arı, “İzmir’den Bakışla...”, s. 74.

İzmir’de münteşir Ahenk refikamızdan:

İzmir’in yerli ahalisinden baş durakta mukim bakkal çırağı Ahmet ve İkiçeşmelik’te kahvecilik eden Arif ile Girit’ten yeni gelen muhacir Hacıoğlu Hasinaki namı şahısları evvelki akşam Kadifekale’ye çıkıp eğlenirken kahveci Arif:

-İşte Yunanlılar şuradan kaçtılar, bizimkiler de şu tepeden hücum ettiler. İlk silah şurada patladı... filan gibi arkadaşlarına milli zafere ait izahat verirken tahri memurları tarafından cürmü meşhud halinde yakalanmışlar ve esnayı askeriyeyi faş cürümüyle mahkemeye sevk edilmişlerdir³¹.”

Bugün normal karşılanabilen bu olayın, söz konusu dönemde ileri derecede bir titizlikle reddedilmesi, aslında o günlerde yaşanan siyasi durumu izaha yeter niteliktedir.

³¹ Zümrüt-ü Anka, 29 Eylül 1340.

2. BÖLÜM: BÜYÜK İZMİR YANGINI

İzmir'in kurtuluşundan sonra 13 Eylül 1922'de başlayan büyük yangın, şehre kıızıl bir elbise giydirmiş, şehirde huzur bırakmamıştı. Güzel İzmir, alevler içindeydi. Savaş tahribatının yanında bir de yangının ortaya çıkardığı kül yığını, yürekleri acıtmıştı. Çaresizlik ve umutsuzluk içinde, halk kadar yetkililer de kara kara düşünüyorlardı. İzmir bu tarihlere kadar aslında birçok afetlere ve salgın hastalıklara³² sahne olmuştu. Bilhassa Kordon, bazı mekânlarıyla zührevi hastalıkların yuvası haline gelmişti. Büyüklü küçüklü depremler, sel felaketleri, yangınlar ve salgın hastalıklar³³, ekonomik bunalımlar ve şimdi de mesken bunalımı ile karşılaşacaktı İzmir...

A. İZMİR YANGINI'NIN BAŞLANGICI VE BİTİŞİ

İzmir, tarihte, çoğu depremle gelen birçok büyük ve küçük çaplı yangına sahne olmuştu. Bunların kimilerinde ciddi can ve mal kayıpları olmuştu. Kayıtlara geçen bazı İzmir yangınları şöyledir³⁴:

10 Temmuz 1688 Yangını,

1737 Yangını,

1763 Yangını,

3 Temmuz 1778 Yangını,

1797 Yangını,

1834 Yangını,

³² Dönemin yaygın hastalıkları için ayrıca bkz: Ayfer Tantay, "Milli Mücadele Yıllarında İzmir'de Etkili Olan Başlıca Bulaşıcı Hastalıklar (Emraz-ı Sâriye)", **ÇTTAD**, VII/15, (2007/Güz), İzmir, 2009.

³³ Bkz: Mevlüt Kaya, "İzmir'de Hastalıklar ve Yardımlaşmalar", **Yayınlanmamış Makale**, İzmir, 2009.

³⁴ İzmir yangınlarına ait verilerin alındığı kaynaktan ayrıntıları da yazılmıştır. Bkz. Abdullah Martal, **Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir**, Yazıt yay., İzmir, 2007, s. 138-144.

1841 Yangını,
6 Mart 1842 Yangını,
1845 Yangını,
1852 Yangını,
1861 Yangını,
1882 Yangını,
13 Eylül 1922 Yangını.

Bu vakaların dışında, çeşitli tarihlerde İzmir’de ev, dükkân, arazi vb. yangınları da gerçekleşmişti. Mercek altına alınan dönemde meydana gelen Menderes Vadisi yangını buna bir örnekti. 1924 yılında Menderes Vadisi yanmış, bununla birlikte birçok bağ-bahçe ve korunak da hasar görmüştür ki; bu da en zayıf ekonomiye sahip olunan bir döneme tesadüf etmişti³⁵.

9 Eylül 1922... İzmir kurtulmuş, yangın henüz başlamamıştı. Ordunun başında bulunan Yüzbaşı Şerafettin Bey, büyük bir heyecanla İzmir içinde ilerliyordu. Pasaport’ta patlatılan bomba³⁶, ne Yüzbaşı Şerafettin Bey’i ne de Türk ordusunu yıldırmaya yetmemişti. Hiç bir şey olmamış gibi göreve devam edildi³⁷. Bu dik duruşun karşısında çekilmek zorunda kalırken, yenilgiyi sindiremeyen karşı kuvvetler, az zaman sonra kendilerince intikam almak için İzmir’i ateşe vermişlerdi³⁸.

13 Eylül 1922’de başlayan büyük yangın faciası, ancak 18 Eylül 1922 günü son bulmuştu. Bugün halen tartışma konusu olan 1922 Yangını’nın başlangıcının aydınlatılmasına, Paul Dumont’un bir yazısı yardımcı olabilecek niteliktedir. Buna göre, yangın Ermeni mahallesinde başlamış ve güneyden gelen rüzgârlarla da kısa sürede adeta körüklenmiş, büyümüştü. Afetin çapı, ancak yangın söndükten sonra ortaya çıkan manzaradan anlaşılabilmişti. Tahminlere göre, 25.000 ev yanmış, 300.000 kişi evsiz kalmış ve binlerce kişi yaralanmış, ölmüştü. Felaketi gören İngiliz ve Fransız gemilerinden şehrin kurtarılmasına dair bir hareket olmamıştı. İngiliz

³⁵ Ahenk, 2 Eylül 1340.

³⁶ Pasaport’ta Türk kuvvetlerine karşı patlatılan bu bomba için ayrıca bkz: K. Arı, “*Pasaport’ta Patlayan Bomba*”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 6 (Ekim 2009), Şenocak yay., İzmir, 2009, s. 26 vd.

³⁷ K. Arı, “*Pasaport’ta Patlayan Bomba*”, s. 26, 28, 29.

³⁸ Bu bağlamda bkz: İsmail Sivri, **Atatürk’ün Cumhurbaşkanlığı**, Karacan yay., (t.y.), (ş.y.), s. 28-41. Ayrıca bkz.: Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çev.: Necdet Sander, Altın Kitaplar yay., İstanbul, 1994.

donanma komutanı Amiral Brock, yangından korkmuş, kaçarak yıkık bir kayığa binmişti. Amiralin kaygısı büyüktü; korkuya kapılmış olan Hıristiyanları kurtarmak için çabalıyordu³⁹.

Rüzgârların yardımıyla yayılan ateş, şehrin üçte ikisini harap etmişti. Mustafa Kemal, İzmir’de konakladığı köşkten yangını seyrederken, yanında bulunanlara şöyle demişti: *“Çocuklar, bu manzaraya iyice bakın! Bu alevler bir devrin sona erip yeni bir devrin başladığını gösteren bir yangındır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyıllardaki bütün günahları şu ateşle temizlenirken, yeni Türk Devleti’nin kuruluşu ve Türk Milleti’nin yükselişi de cihana ilan ediliyor!”*⁴⁰

Yangının başladığını haber alan Türkler arasında haykırışlar, çığlıklar yayılıyordu. Sokaklarda büyük ses kargaşaları yaşanıyor. “Yetişin, Yangın var!” haykırışları eksik olmuyordu. “Eyvah”lar, imdat arayışları kesilmiyordu. Pencerelerden panik dolu, değişik yorumlar geliyordu: *“Yanıyoruz, gördünüz mü başımıza geleni!”*, *“İzmir’i yakmadan gitmiyor hainler! Hainler! Allah’tan korkmazlar!”*, *“Mustafa Kemal Paşa! Neredesin? Kurtar bizi!”*... Alevler gitgide daha da parlıyor, insanlar evlerinden çıkarak Kordonboyu’na koşuyordu. Kimi çoluk çocuğunu kurtarmaya çalışıyor, atlayacak kayık arıyordu kimi ise halen dönüp hayretle yangına bakıyordu. İzmir’de tam bir travma yaşanıyor. Ancak bir var ki; demir atmış İngiliz sancak gemisindeki askeri bando, eğlenceli müzikler çalıyor, son derece soğukkanlı görünüyorlardı. İzmir Yangını, kimi kitlelerin kâbusu oluğu gibi, kimilerinin de neşesi olmuştu⁴¹.

Falih Rıfki Atay, İzmir Yangını hakkında şu bilgileri vermektedir:

“... İzmir yanmakta şehrin içinden ve savaş boyundan akıp gelen Rumluk, ilk medeniyetlerin halkı, ortaçağı Müslümanlarla geçirerek, yurtlarında ve yuvalarında rahatça yaşayan, İzmir ve Batı Anadolu’nun tarımını, ticaretini ve bütün ekonomisini ellerinde tutan saraylar, konaklar, çiftlikler içinde ömür süren halk, yirminci asrın

³⁹ Hakan Tartan, **Atatürk’ün İzmir’i**, Tülov yay., (ş.y.), 2001, s. 64.

⁴⁰ H. Tartan, **a.g.e.**, s. 308.

⁴¹ Nezihe Araz, **Mustafa Kemal’le 1000 Gün**, 5. Baskı, Dünya yay., İstanbul, 1996, s. 42, 43.

yirmi ikinci yılında bir daha dönmek üzere ayrılıp gitmek için bir tekne parçasına can atmakta idi.

... Yangın yaklaştığı için yaverleri de dostları da telaşta idi. Mustafa Kemal, kendisine evden çıkmayı kim teklif etmişse terslediği için bize geldiler...

... Büyük yangın günü idi. Ateş mahalleleri sardıkça halk rıhtım üzerine koşuyordu. Bir iki saat sonra otele gitmeyi bile ihtiyatsız bulduk ve karargâhta kaldık. Bu evin sahibi son dakikada kaçmış. Mustafa Kemal'in de kaldığı yatak odasının başucu masasında bir açık kitap bırakmış: Bir Fransız'ın Mustafa Kemal aleyhine yazdığı eser!...

... Bu esnada kalabalık arttıkça artıyor, çığlıklar, bağrışmalar birbirine karışıyordu...

Mustafa Kemal İzmir'e geldiği vakit, bir Türk evine misafir olmasını isteyen Latife Hanım Göztepe'deki aile köşkünü onun emrine vermişti...

Kramer Palas yangın içindeydi... Yunanlılar artık denize doğru kaçıyor.

Yangın artık bir sele benzeyen alevi ile denizi kaplayan filo arasında, on binlerce Rum, Ermeni ve Yunanlı içinden, Mustafa Kemal bir tanrı iradesi gibi geçti, gitti...

...Yangın sonuna kadar yaktı ve doyarak dindi. Göztepe'deki Mustafa Kemal Paşa'yı görmeye gidiyorduk. Arka caddeler atılan şapkalarla adeta kaldırılmanmış gibi idi. Esirler geçiyordu⁴² ...”

İzmir'de dönemin genel manzarası bu şekildeydi. Fakat ne olursa olsun, Türk atlılarının şehre girişi her açıdan muhteşem olmuş; sadece Yunanlılar açısından değil, içine kapanmış, kırgın ve çileli Türk halkı için de sürpriz olmuştu⁴³. Aslında, Yunanlıların Mayıs 1919'daki işgallerinden Eylül 1922'deki bu büyük yangın sonrasına kadar yaptıkları, onların aleyhine dünyaya farklı ve kalıcı bir tutum

⁴² Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Pozitif yay., İstanbul, 2004, s. 349, 350, 351.

⁴³ Cemal Kutay, **Ege'nin Kurtuluşu**, Boğaziçi yay., İstanbul, 1981, s. 166.

aşlamıştı⁴⁴. Söke'deki yerli Rumlar, Yunanlıların İzmir'e çıkmasıyla, onları karşılama hazırlıklarına girişmişler, gerekli ortamı yaratma yoluna gitmişlerdi. Bundan sonraki aşamalarda, hırsızlık, adam öldürme ve kaçırma, yaralama gibi zulüm eylemlerini daha rahat yapabilecekleri kanısındaydılar. Bununla birlikte Yunanlılar, gerçekleştirdikleri işgalden sonra Söke ve çevresinde yüz binlerce insanı "hunharca" öldürmüş ve mallarını da talan etmişlerdi⁴⁵.

İzmir şehrinin yanışını ve şehirdeki mevcut durumu, Şevket Süreyya Aydemir ise şöyle nakleder:

"... İzmir'in en mamur mahalleleri birden yanmaya başlar. Bu yangının sebebi hala aydınlanmış değildir. Ermeniler yaktı, Rumlar yaktı, yağmacılar yaktı, hatta Türkler yaktı, derler. Ama sebebi ne olursa olsun, Gazi'nin Belkahve'den baktığı zaman önüne serilen İzmir'i ilk defa görüp de:

-Bu güzel şehre bir şey olsaydı, çok üzülürdüm.

Dediği İzmir, hem de güzel, en mamur mahalleleriyle alev alev, kol kol yanmaya başlar. Yangın dev hızıyla Gazi'nin yerleştiği evi sarmaktadır (Gazi'nin büro olarak kullandığı bu ev, sonradan yangından nasılsa kurtarılmıştır. Bugün hala durur).

Onun, bir akşamüzeri penceresinden, sanki Selanik'teki Beyaz Kule Gazinolarındaymış gibi Adalar Denizini seyrederek rakı içtiği Kramer Oteli de yanmış gitmiştir. Hiçbir tertip yangını önleyemez. Gazi, yangının alevini, adeta omzunda duyuncaya kadar dayanır. Nihayet evinden ayrılacaktır. Çünkü hem ev, hem kendisi artık ateş çemberi içindedir. Fakat yolları sökebilmek de bir meseledir⁴⁶ ..."

Yangın günlerinde, görüntü bir hayli karışıktı. Çalışmanın da bir bölümü olan; "yangını kimler çıkardı?" tartışmalarına mahal verecek olan bu karmaşık

⁴⁴ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c.1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977, s. 287.

⁴⁵ Günver Güneş, "Yunan İşgalinin Söke ve Çevresinde Yarattığı Tahribat", **Milli Mücadele'de Söke Cephesi ve Önderleri**, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği yay., Aydın, 2007, s. 79.

⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam (1919-1922)**, c.II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 515-516.

görüntü akıllara durgunluk verecek derecede ilginçti. O. Gökdemir'in bildirdiği üzere; bir Fransız kaynağı olan 30 Eylül 1922 tarihli L'illustration, G. Ercole adlı savaş muhabirinin, yangın başladığı gün İzmir'den gönderdiği bir raporu yayınlamıştı. Raporda şu bilgiler yer almaktaydı:

“Öğleden sonra saat ikiye doğru Ermeni Mahallesi üzerinden yoğun bir duman bulutu yükseliyor. Bununla birlikte, bununla birlikte bu yangın genişlemiyor ve sönme eğiliminde gözüküyor. Buna rağmen kaçmak isteyen, paniğe kapılmış insanlar rıhtımda toplanıyor. Bir Amerikan vapuru, ABD konsolosluğu önünde, hareket etmek zorunda, çünkü insanlar o vapura binmek için kendini denize atıyor. O anda yine Ermeni Mahallesi'nde, daha önemli iki yeni yangın başlıyor. Durum ciddileşiyor; çünkü güneyden gelen rüzgâr şiddetiyle alevleri Frenk Mahallesi'ne doğru ilerletiyor. Silah sesleri var, el bombaları patlıyor. Türk işgali altında yaşamaktansa ölmeye karar vermiş olan Ermeniler evlerini yangına vererek, Türk askerleriyle savaşmaya başladılar. Cephanelikler korkunç bir gürültüyle infilak ediyor. Saat akşamın dokuzu; biz farkına varmadan gündüzden geceye geçtik. Gökyüzü geniş bir ateş bulutuna dönmüş...”⁴⁷

Bununla birlikte, Ermenilerin, Ermeni mahallelerinde ve çarşıda bomba atma eyleminde buldukları ve bu sebeple tutuklandıkları da kaynaklarda sabittir. Aynı kaynaktan elde edilen bilgilere göre; Darağaç'ta Yordani Aleksiyati adındaki bir Rum'un kendi evini yakarken yakalandığı ve bu eylemi de kendisine Rum bir görevlinin yaptırdığı öğrenilmişti⁴⁸.

İzmir yanıyordu... Yangını söndürmek için neler yapıldı?

Maalesef İzmir'de bu dönemde ciddi ve bu duruma “dur” diyebilecek bir itfaiye kuvveti bulunmuyordu. Belediye bu konuda büyük oranda yetersizdi. Cumhuriyet öncesinde İzmir'in bir tulumba teşkilatı vardı. Belediye, yangın kulelerinden şehri gözetleyerek, yangın anında bir top ateşle halka faciayı haber veriyordu. Bundan başka da bir itfaiyecilik teşkilatı da mevcut değildi. Alsancak'ta

⁴⁷ Oktay Gökdemir, “İzmir Yangını'na İlişkin Fransızca Kaynaklar”, **İzmir Tarih ve Toplum**, Sayı: 6, Şenocak yay., İzmir, Ekim 2009, s. 23.

⁴⁸ O. Gökdemir, “İzmir Yangını'na İlişkin Fransızca Kaynaklar...”, s. 23.

bir yangın kulesi mevcuttu. İzmir belediyesi 1897 yılında Yusufdede mevkiinde bir yangın kulesi daha yaptırmıştı. Bu kule, 14 arşın yüksekliğinde ve sekiz köşeliydi⁴⁹.

Dâhiliye Nezareti, İzmir şehir merkezinde bir itfaiye teşkilatının oluşturulması gerektiğini her fırsatta dile getirirse de mevcut bütçenin yetersizliği buna olanak vermiyordu. Bu durumdan faydalanan sigorta kumpanyaları, itfaiye teşkilatları kurmaya başladılar. Royal ve Sen adını taşıyan sigorta kumpanyalarının kurduğu itfaiye teşkilatının başına 1897 yılında Macaristan'dan getirilen Greskoviç geçirildi. Kumpanyalar tarafından seçilen beş kişilik heyetin idaresinde bir 2 mülazım, 3 çavuş, 16 tulumbacı, iki muavinden oluşan bir çalışma kadrosu oluşturuldu. Ayrıca kurulan bu itfaiye teşkilatının bütün masrafları da sigorta kumpanyaları tarafından karşılanıyordu⁵⁰.

1922 yılında büyük bir yangın faciası geçiren İzmir'in, Cumhuriyet yıllarında en çok üzerinde durduğu konu itfaiyecilik konusuydu. Böylesine büyük bir afetten şehrin ağzı öyle bir yanmıştı ki, bir daha bu talihsizliğin yaşanmaması için çaba gösteriliyordu. Bu bağlamda Uşakizade Muammer Bey döneminde teşkilatla ilgili gerekli donanım elde edildi ve belediyenin itfaiye kadrosu 40'a yükseltildi⁵¹. Ancak bu sayı da olası bir yangın tehlikesine karşı yetersizdi. Çünkü İzmir "küçük Asya'nın en büyük şehri" idi ve bu talihsiz olayın tekrarı durumunda yine yetersiz kalınacaktı. Dolayısıyla olan yine halka ve bütçeye olacaktı.

1924 yılında, bir kanun çıkarıldı. Buna göre, itfaiye hizmetleri ancak belediyelerce gerçekleştirilecekti. Böylelikle sigorta kumpanyalarının kurmuş olduğu itfaiye teşkilatı, şehrin belediyesine bağlanmış oldu. Teşkilatı yeni devralmış olan belediye, aynı yılda Kokaryalı'da bir sinema yangını esnasında, yetersizliğini bir kez daha ortaya koymuştu. Bundan sonraki dönemlerde ise itfaiyecilik alanında birçok ıslahatlar yapılmaya çalışıldı. Özetle; İtfaiye tam teşekküllü hazır bulunacak, belirli noktalarda, olası bir tehlikeye karşı önlemler alınacaktı. İtfaiye işçilerinin eğitimi konusunda titiz davranılacak, süre ve güç en iyi şekilde değerlendirilecekti⁵². Çünkü

⁴⁹ Erkan Serçe, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül yay., İzmir, 1997, s. 225.

⁵⁰ E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 225.

⁵¹ E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 225.

⁵² E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 225, 226.

İzmir bir daha yanmamalıydı. Zaten bir kül yığını altında ve bir o kadar da kargaşanın eşliğinde bulunan şehir, artık bundan sonraki dönemlerde yepyeni bir gelecek kurmaktan başka bir şey düşünmemeliydi. Tek amaç, diriliş ve yeniden yapılanma olmalıydı. Bu da 1940'lı yıllara kadar uzayacaktı.

B. YANGININ FAİLLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

İzmir yangının failleri hakkındaki farklı görüşler savunulmaya devam ederken, yangının nerede başladığı konusunda da bir o kadar ihtilaf mevcuttur. Yangının Türk veya Frenk mahallelerinden birinde çıkmadığı tezi, neredeyse ortak bir görüş haline gelmiştir. Bugünkü yayınlara bakıldığında; ortaya çıkan manzara şudur: İzmir Yangını geçmişteki birçok siyasi olayla bağlanarak, bugünkü siyasi gidişata dâhil edilmektedir. Bu bağlamda birçok eserler yayınlanmış, birçok televizyon programları yapılagelmiştir. İlginç olan şudur ki; yangın tek bir yerden başlamıştır inancı bir hayli yaygındır. Mevcut kaynaklar, bilhassa dönemin verileri bir bir merceğe altına alındığında, yangının tek bir mahalleden başlamadığı görülür. İşte bu analizi yapmak, olayı aydınlatmanın en geçerli yoludur.

Bazı kaynaklara göre yangını çıkaran Ermeniler, bazılarının göre Rumlar ve bazılarının göre ise Türklerdir. Hatta yangının çıkarılmasında bir kasıttan ziyade, “kazara” olduğu görüşü de yer yer hakimdir.

Öncelikle, Mustafa Kemal Atatürk'ün konuyla ilgili söylemine bir göz atalım:

“Harekâtın teferruat ve tafsilatından sarfınazar ettim, fakat bir şeyi tekrar etmek lazım gelir. O da şudur: Bu düşman çekilirken, uğradığı her yeri yakmış, yıkmış ve aciz, müdafaasız ahaliyi, kadın ve çocukları öldürmüş ve ihrak eylemiştir. Bu müthiş faciayı kemali lanet ve nefretle yad etmek lazım gelir...”⁵³”

Ç. Atay, ilgili eserinde yangının Rum Mahallesi'nde başladığını belirtmektedir. Yangından biraz evvel, “*bir Türk ayakkabı boyacısının Ermeni Mahallesi'nden bağırarak geçtiğini ve burada bulunan Müslümanlara kaçmaları gerektiğini*” söylediğinden bahsetmektedir. Buna dayanarak, yangının Ermeni

⁵³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2006, s. 282.

mahallesinden başka bir yerde çıktığı bilgisini verir. Bununla birlikte, esere göre yangının başladığı yerin Rum Mahallesi olduğu tezini de, “planlayıcı” konumda bulunan Rum patriği Hristotomos’un “Rum milliyetçisi” olmasına bağlamaktadır⁵⁴.

F. Rıfkı’nın bu konudaki görüşleri şunlardır⁵⁵:

“... Gâvur İzmir karanlıkta alev alev, gündüz tüte tüte yanıp bitti. Yangından sorumlu olanlar, o zaman bize söylendiğine göre sadece Ermeni kundakçılar mı idi? Bu işte ordu komutanı Nureddin Paşa’nın hayli marifeti olduğunu da söyleyenler çoktu. Atatürk’ün Nureddin Paşa’ya eskiden beri sevmediği ‘Nutmunda’ görülür...

...Bildiklerimin doğrusunu yazmaya karar verdiğim için o zamanki notlarımdan bir sayfayı buraya aktarmak istiyorum: ‘Yağmacılar da ateşin büyümesine yardım ettiler. En çok esef ettiğim şeylerden biri, bir fotoğrafçı dükkânını yağmaya giden subay, bütün taarruz harpleri boyunca çekmiş olduğu filmleri otelde bıraktığı için, bu tarihi vesikaların yanıp gitmesi olmuştur. İzmir’i niçin yakıyorduk? Kordon konakları, oteller ve gazinolar kalırsa azınlıklardan kurtulamayacağımızdan mı korkuyorduk? Birinci Dünya Harbi’nde Ermeniler tehcir olduğu vakit, Anadolu şehir ve kasabalarının oturulabilir ne kadar mahalle ve semtleri gene bu korku ile yakmıştı. Bu kuru kuruya tahripçilik hissinden gelen bir şey değildir. Bunda bir aşağılık duygusunun da etkisi var. Bir Avrupa parçasına benzeyen her köşe, sanki Hıristiyan veya yabancı olmak, mutlak bizim olmama kaderinde idi. Bir harp daha olsa da yenilmiş olsak, İzmir’i arsalar halinde bırakmış olmak, şehrin Türklüğünü korumaya kâfi gelecek miydi? Koyu bir mutaassıp, öfkelenirici bir demagog olarak tanıdığım Nureddin Paşa olmasaydı, bu facianın sonuna kadar devam etmeyeceğini sanıyorum. Nureddin Paşa Afyon’dan beri Yunanlıların yakıp kül ettiği Türk kasabalarının enkazını ve ağlayıp çırpınan halkını görerek gelen subayların ve neferlerin affetmez hınç ve intikam hislerinden de şüphesiz kuvvet almakta idi’...”⁵⁶

⁵⁴ Bkz: Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yay., İzmir, 1978.

⁵⁵ F. R. Atay, **a.g.e.**, s. 351-352.

⁵⁶ F. R. Atay, “Çankaya” adlı eserinde İzmir Yangını’nın failinin Türkler olup olmadığı konusunda açık kapı bırakmış olsa da, başka bir eseri olan “Babamız Atatürk”te yangını Ermenilerin çıkardığını savunmaktadır (“... Bu sırada bir mesele çıkarmak isteyen Ermeni komitecileri şehri tutuşturdular...”). Aynı yazarın iki ayrı eseri arasında ciddi bir çelişki bulunmaktadır. Böylelikle,

Dönemin notlarını bugüne, bu şekilde aktaran ve görüşlerini de yorumlayarak nakleden yazar, bugün yapılan tartışmalara kapılar aralamıştır.

M. Coral, konuyla ilgili ele aldığı eserinde, tam manasıyla şehri ‘Ermeniler veya Yunanlılar yaktı’ tezinin doğru olmayacağını ve bununla birlikte “Türkler yaktı” tezine de sıcak bakmadığını ortaya koymuştur⁵⁷. Gazeteci Etyen Mahçupyan ise, “*tarihsel gerçeklerin sadece o ana ait okumalarla değil, olayın öncesini ve sonrasını kapsayan geniş çaplı bir değerlendirme ile ortaya çıkabileceğini, bu bağlamda ‘bütün dünyanın İzmir’i kimin yaktığını bildiğini’* üstü kapalı bir biçimde bir televizyon programında savunmuştur⁵⁸.

H. E. Adıvar, sözkonusu yangının Ermeni Mahallesi’nde başladığını bildirmektedir. Yangın anında insanların çaresizce ve büyük bir telaşla kaçışmaya başladıklarını bildiriyor. Bu esnada, kaçıp kurtulmaya çalışan kimselerin taşınabilir bazı mallarını da alelacele toparlayarak yanlarında götürme çabaları verdiklerinden bahsediyor. Ancak bununla birlikte, Adıvar, yangının üç gün sürdüğünden bahsediyor. Bu bilgi, yangının 4 gün ve 5 gün sürdüğünü öne süren kaynaklarla süre açısından çelişki ortaya çıkarıyor. Ayrıca şehri Yunanlıların yakmaya başladıklarını ve bunun için de özel planlar geliştirdiğini anlatıyordu. İtfaiye borularının da söküldüğü, yangının önceden planlandığının bir göstergesiydi. Konuya dair bilgileri, adı geçen kaynaktan direk nakledeyim:

“... Ermeni mahallelerinde yangın başlamıştı. Orada oturanlar, ellerinde bohçalar, sırtlarında eşya, rihtımı dolduruyorlardı. Yangının kızılığı şehre vurmuş ve her yanı sarmıştı. Rihtımdaki halkın yüzü korku içindeydi. İsmet Paşa’nın karargâh komutanı itfaiye borularının parça parça edilmiş olduğunu söyledi. Anlattığına göre, Yunanlılar şehir yakmak için her türlü düzeni almışlardı. Geceye doğru rihtımdakilerin korkusu arttı. Kızılıklar çoğaldı. Kargaşalık son dereceyi bulmuştu. Bizim karargâh ateş alır almaz, Karşıyaka’ya geçtik. Gazete muhabirleri

yangını Türklerin çıkardığı tezinin temel dayanağı olan “Çankaya”, tek başına bir ölçüt olarak düşünülmemelidir. Bkz.: F. R. Atay, **Babanız Atatürk**, Pozitif yay., İstanbul, 2006, çeş. syf.

⁵⁷ Bkz: Mehmet Coral, **Ateşin Gelini Gâvur İzmir**, Doğan Kitap, 2008.

⁵⁸ Bilgi, Habertürk TV kanalında, 9 Eylül 2008’de Balçıçek Pamir’in sunmuş olduğu “Söz Sende” adlı programdan ve Ayşe Hür’ün konuyla ilgili “1922’de Güzelim İzmir’e Kimler Kıydı?” adlı makalesinden alınmıştır; (gazetemizmir.com) 14.09.2008.

için bir taşıt da sağladık. Ben Yoldaş'la yalnız gittim. Yoldaş'ın gözlerine bakarken, kendimi ona bütün insanlardan yakın duydum.

Yangın üç gün sürdü. Birkaç saat sonra yangın alanına yaklaşmak imkânı kalmamıştı. Yunanlıların Aya Tria ile Foti kiliselerinin ve bazı özel kiliselerinin ve bazı özel evlerin altına yerleştirmiş oldukları dinamitler patlıyordu. Görünüş ve gürültü korkunçtu. İzmir'in üstündeki kızıl sahne öteki şehirlere de atladı. Allah'ım! Ateş ve kılıç imtihanı daha ne kadar sürecekti? Acaba, halk, politikacıların oyunundan canlarını ve yurtlarını ne zaman kurtaracaklardı?

16 Eylül

Karargâh Bornova'ya geçti. Mustafa Kemal Paşa şimdi artık Latife Hanım'ın misafiriydi. Çünkü, orası yangına en uzaktı⁵⁹ ...”

Bu bilgiler dikkate alındığında, Adıvar'ın meydana gelen yangın faciasında ve bu zamana kadarki benzer talihsiz olaylarda dönemin siyasilerinin -dolaylı olarak da olsa- etkisinin olduğunu hissettirmeye çalıştığı görülür. Aynı zamanda, daha önce de değinildiği üzere; zaten son derece yetersiz olan dönemin itfaiye teşkilatına bir darbe de Adıvar'ın da belirttiği gibi; “itfaiye borularının parça parça edilmesi”nden geldiği sabittir.

B. Umar ise, Türklerle Ermenilerin bu yangın faciasının sorumluları olduklarını, itfaiye heyeti başkanı Macar asıllı Greskoviç'in raporuna⁶⁰ dayanarak savunmaktadır. Ermenilerin evlerinde sakladıkları silah ve cephaneleri ortadan kaldırmak üzere iken bir kaza eseri yangının başladığını, Türklerin de başlarda yangını söndürmek için herhangi bir girişimde bulunmadıklarını ve yangının böylece yayıldığını⁶¹ belirtmektedir.

Olayla ilgili İsmet İnönü'nün, yıllar sonraki yorumları da bu konuda hayli dikkat çekicidir: “Yangın nerede başladı, kim başlattı bilmiyorum... İzmir'e

⁵⁹ Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, 5. Baskı, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 245-246.

⁶⁰ İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Greskoviç'in Büyük İzmir Yangını hakkındaki raporu için bkz: Pelin Böke, **İzmir 1919-1922 Tanıklıklar**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2006, s. 207.

⁶¹ Bkz: Bilge Umar, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi yay., 1974.

girdiğimiz günlerin bende kalan en acı hatırası yangındır. Bu yangınların sebepleri büyük tarih hadiseleri içindeki sebeplerdir. Küçükler emir aldıklarını söylerler, büyükler disiplinin kalmadığını söylerler⁶²... Burada İsmet İnönü'nün "büyükler" ve "küçükler" diye telaffuz ettiğinin kimler olduğu bazı çevrelerce irdelenmektedir. F. Rıfkı'nın da eserinde zikrettiği Nurettin Paşa'nın, sözkonusu görüşe sahip çevrelerce "büyükler" sınıfında, büyük yangının "yaptırımcısı" olarak yer aldığı düşünülmektedir.

İzmir Yangını'na dair açıklanmış olan dikkate değer raporlardan biri de İzmir İngiliz Kilisesi Papazlar Meclisi başkanı Charles Dobson ile yine bu kiliseye bağlı olan Bornova ve Buca'daki kilise papazlarını da kapsayan, bölge sakinleri ve ilerigelenlerinden oluşan İngiliz üyelerden oluşan bir komite tarafından hazırlanmış olanıdır. Adı geçen raporda; Müslüman ve Yahudiler dışında kalan unsurların şehirden atılması amacıyla şehri ateşe verenlerin Türkler olduğu savunulmaktadır⁶³.

İzmir Yangını hakkında dönemin canlı tanıkları da işgal sürecinde Yunanlıların köyleri ateşe verdiklerinden bahsediyorlardı. Sonra bunların yine rahat durmadıklarını, yağma ve zulümlerde bulduklarını da dile getiriyorlardı. Yunanlılar ve Ermeniler "işgal edilmesin" diye evlerini yakıyorlardı⁶⁴, tanıklara göre. Ancak ilginç bir nokta daha vardı; Eugenie Kokini adlı bir tanık, İtfaiye Müdürü Mösyö Greskoviç'i yakından tanıdığını ve kendilerine yangını Ermenilerin çıkardığını söylediğini ifade ediyordu. Yangını çıkarırken de her bir taraftan tutuşturma yaptıklarını da verdiği bilgilere ekliyordu⁶⁵.

16/9/1922 Tarihli Atina Telsizi'nden gelen bildiride, İzmir faciasının Atina'da derin bir yasa sebep olduğu belirtiliyordu. Yunanistan'ın facia sırasında İzmir'de bulunan Hıristiyanlara öldürülebilecekleri uyarısında buldukları da bu belgede yer almaktaydı. İzmir'de bulunan birçok Rum ve Ermenilerin Yunan ordusuna ve hayali sınırlarına hürmet beslediklerinden de bahsediliyordu⁶⁶. Başka bir

⁶² Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Kazım Özalp, İş Bankası Kültür yay., 1992, s. 300.

⁶³ P. Böke, *a.g.e.*, s. 58, 59.

⁶⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: O. Gökdemir, "*Franstız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını*", *ÇTTAD*, VI/15, (2007/Güz), s.19-38.

⁶⁵ P. Böke, *a.g.e.*, s. 121, 155, 156, 167, 193.

⁶⁶ *BCA*, 030,0,010,000,000,54,355,3,33.

belgede de aynı gün İzmir'in Türk mahallesinin faili meçhul bir şekilde bombardımana tutulduğu bilgisine rastlanıyordu⁶⁷. Ancak başka bir belgede, bu bombardımanın failinin Amerika ve Japonya filoları olduğu bilgisine rastlamak mümkündür. İzmir'de katliam ve işkencenin devamını bahane gösteren İngiltere, yirmi dört saatlik bir ultiatom vererek, Japonya filolarıyla birlikte, şehri bombardıman etmişlerdi. Geniş çaplı bu ultiatoma karşılık, Anadolu'da silahlarla donatılmış ordular oluşturuldu. Trakya bölgesi için de *Trakya ordusu* adında bir ordu oluşturulmuştu⁶⁸.

Dönemin basını ise, işgal döneminde Türklere yapılan zulümden İzmir'in ilk zamanlardaki kurtuluş yıldönümlerinde büyük bir hırsla bahsediyordu:

“Bugün İzmir'in istihlas günüdür.

Bir defa daha hatırlayalım ki bugün tarih aleminin değiştiği, yer ile göğün inlediği bir gündür. Zira iki sene evvel anavatani, Anadolu'ya bütün İslam cihanını ateşlere yakan esir İzmir'in Kadife kalesi üzerine Türkün tarihlere şan olan levami istiklal ahmalisi çekildiği, son zafer bayraklarıyla yerin göğün titrediği gündür.

Bugünün tarihteki ehemmiyetini yad ve tahlil için cildlerle yazı yazılsa kifayet etmez. Bundan beş sene evvel Versay muahadesinin imzasından sonraki eyamı şeameti nihayet günün birinde Yunan ordularının mukaddes Anadolu'yu ateşlere yakmak, Türkün Akdeniz pırlantasını dahi çiğnemek hevesiyle İzmir'e girdiği günü, o gün İzmir'de Türkün ırzına namusuna, mukaddesatına yapılan tecavüzleri tarihler unutmaz...⁶⁹”

Dönemin basınında konuya ilişkin daha neler yer alıyordu. Olayı iyice aydınlatmak bakımından, bu materyallere biraz daha göz atmak yerinde olacaktır:

⁶⁷ BCA, 030,0,010,000,000,054,355,13,28.

⁶⁸ BCA, 030,0,010,000,000,54,355,13,26.

⁶⁹ *İkdam*, 9 Eylül 1924, ayrıca bkz: *Hizmet*, 14 Eylül 1927.

“İzmir’in Frenk Mahallesi’nde başlayan yangın, gökyüzünü yalarken, Türk ordusu kente tamamen hâkim oluyor ve on binlerce kişilik Yunan ordusu ve yerli işbirlikçileri birbirilerini çiğnercesine körfezdeki gemilere kendini atıyorlardı⁷⁰ ...”

“İzmir’de korkulan oldu.

Frenk Mahallesi’nde birkaç yerde birden yangın çıktı. Hızla Kordon’a kadar yayıldı. İtfaiye ve ordu, yangınları söndürmeye yetişemedi. İzmir’in yarısı kül olacaktı.⁷¹”

Yangın günün şartlarında ve olayın gelişme şartlarına göre halk ve aydın kesimi tarafından “beklenen” bir durum haline gelmişti. Görülüyor ki, yangının bir yerde değil birkaç yerde birden çıktığını dönemin yayınları ispatlamaktadır. M. Coral’ın konuya ilişkin bir roman tarzındaki eserinde de benzer ifadeler yer alıyor:

“Üç gün üç gece göğ kızıla boyandıydı! Yangının korkunç uğultusu, ölüm ismi kokan dumanları, ta Bornova’ya kadar ulaşıyordu. Gece olmadı sandı idik, üç gün boyunca... Haberler geliyordu... Kordon boyu kül oldu, Frenk mahallesinden eser kalmadı, deniz bile yandı, diye!.. Ne ecnebi konsoloslukları kalmış, ne sinemalar, tiyatrolar... Bankalar da, hanlar hamamlar da... Ecnebi kulüpleri, gazinoları... Düyun’un, Reji’nin anlı şanlı binaları da... Hepsi, hepsi yanmış bitmiş, kül olmuş...⁷²”

Romanlarda işlenen figürler ve ele alınan tasvirler de aslında gerçeğin resmini çizer vaziyetteydi. Özellikle Ege yöresinde var olan “efe kültürü” hala halk ağzında, hala o kara günlerin resmini çizebilecek derecededir. Çünkü kültür zamanla değişikliğe uğrayabilse de özünde hep aynıydı.

“Yörük Ali Efe” adlı eserde de yukarıda gözler önüne serilen tablo, aynen göze çarpmaktadır. Romanda, Yunan işkence, katliam ve tahribatlarından söz

⁷⁰ Teğmen Ali Rıza Akıncı ilk konuştuğu gazete muhabirine böyle anlatıyordu; *“Bir Arslanın Hatıra Defteri”*, *Ahenk*, 9 Eylül 1925; Enver Daldal, **İzmir Şehrinin Kuruluşunun Beşbininci Yılında Değerli Uzmanların Açıklamaları**, 15 Ağustos 2000, İzmir, 2000, s. 70.

⁷¹ *“Turgut Özakman’ın ‘Şu Çılgın Türkler Kitabı’ndan İzmir’in Kurtuluşu”*, **İşgalden Kurtuluşta İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Cumhuriyet Gazetesi İmecesidir, İzmir, 2007, s.89.

⁷² M. Coral, **İzmir 13 Eylül 1922**, Doğan Kitap yay., 3. Baskı, İstanbul, 2005, s. 69-70.

ediliyor. Ancak, bununla birlikte Müslümanların da Yunanlılardan kalan gıda maddelerini de bir alanda toplayıp yaktıkları, etrafa yayılan yanık gıda kokularının çok kötü olduğu durumundan söz ediliyor. Bu hareketin de “efe”lerin emriyle gerçekleştirildiği⁷³ ayrıca bildiriliyordu.

“1922 sonbaharında Türkiye Kurtuluş Savaşı’nı fiilen sona erdirir ve yeni bir döneme girerken Osmanlı İmparatorluğundan iyi bir miras devralmıyordu. Ülkenin üçte birine yakın bir kısmı düşman tarafından yakılmış ve yıkılmış, sosyal sermaye esasen yetersiz olmasına rağmen, kurtuluştta tahrip edilmekten kurtarılamamış, geçmiş yönetimin oldukça büyük dış borcu yeni yönetim tarafından kabul edilmişti⁷⁴ ...”

İzmir’de Rumlar tarafından yapılan katliamın boyutu bir hayli büyüktü. Halka yapılanlar, destan olabilecek derecedeydi. Türkiye tarihinin en acılı dönemlerinden biri olan bu kesit, her şeyi anlatmaya yeterdi. İzmir’de gerçekleştirilen büyük kıyımlar, bu döneme yakın katliamları kat kat aşmıştı⁷⁵. Dünyanın çeşitli merkezlerinden İzmir’de yapılan katliamları protesto eden telgraflar geliyordu⁷⁶. Protesto telgrafları, sadece yurt dışından değil, Anadolu’nun birçok şehrinden de geliyordu. 22 Eylül 1922’de Edirne İşçiler Birliği’nden gelen bir protesto telgrafi bunlardan biriydi⁷⁷.

Gazete sütunları susmak bilmiyor, dönemin içinde bulunduğu yıkımı kamuoyuna haykırmaya devam ediyordu:

“Düşman yaktı-biz yaktık

Dünkü fevkalade tezahuratta ve zafer alayındaen çok göze çarpan müesser ve persahat temsillerden biri, Anadolu harik ve istilazedeler cemiyeti meydana getirmişti. Bu canlı ve müesser levhanın mefhum ve manzara itibarıyla ihtiva ettiği ruh cidden

⁷³ Sabahattin Burhan, **Egenin Kurtuluş Destanı, Yörük Ali Efe**, 3. Baskı, Nesil yay., İstanbul, 1999, s. 586-587.

⁷⁴ İsmail Türk, *“Atatürk ve Türk Mali Sistemi”*, **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1982, s. 7.

⁷⁵ **BCA**, 030,0,010,000,000,54,355,13,34.

⁷⁶ **BCA**, 030,0,010,000,000,54,355,13,9.

⁷⁷ **BCA**, 030,0,010,000,000,54,355,13,8.

çok şayanı dikkat idi. En kudretli bir ressamın fırçasında bu kadar canlı ve muhyic bir levha çıkaracağını, enzemi kudret bir edibin böyle levhayı kalemiyle canlandırabileceğini zannetmiyoruz. Bu temsil, iki manzarayı ve bu manzaraların teferruatını arz ediyordu. Manzaraların biri yanan yerlerin enkazını, diğeri yanan yerlerde Türk azminin gayretinin medeniyetinin meydana getirdiği ve getirmekte olduğu mamureleri ihtiva ediyor. Yanan yerlerin enkazına mütevecce bir levha var. (Düşman yaktı) mamureye mütevecce bir levha var (Biz yaktık). Milli kıyafet içinde güneş gibi nur, hayat, handese can bir Türk kızı parmağıyla (Düşman yaktı) levhasını ve levhanın mütevecce olduğu enkazı gösteriyor...⁷⁸”

“İzmir’i yakmak teşebbüsü 13 Eylül’de değil, ta 9 Eylül’de başlamıştır. 9 Eylül’den 13 Eylül’e kadar 15 yangın zuhur etti. Ve cümlesi itfaiye heyeti tarafından kemali muvaffakiyle(!) itfa edildi...⁷⁹” Bu kayıtlar dönemin aydınlanması için önemliydi. İtfaiyenin yetersizliği, böylece değişik kaynaklarca vurgulanıyor, yangının önceden planlanarak geliştiği de açığa çıkıyordu. Yangının sorumlusunun kimler olduğuna dair tartışmalar sürerken, mültecilerin verdiği bilgiler de bir hayli kafa karıştırıcıydı. Bazı mülteciler, katliamın ve zulmün sadece Türk halkına değil, şehirde bulunan Fransızlara da yapıldığını belirtiyorlardı. Bu kaynağa göre; bazı Fransız kadınların da ırzına geçilmişti. Bundan yer yer şehirde bulunan Kemalistler de sorumlu tutuluyordu. Sanki her şey önceden planlanarak bu kitle tarafından yapılmış, şehir yakılmıştı⁸⁰.

Yıllar geçse de şehirde yaşananlar unutulmuyordu. Çünkü facianın izlerini hatırlatacak unsurların ortadan kaldırılmasına daha çok zaman vardı.

“İki sene evvel bugün...

Daha bahadırlarımız Kasaba kapılarında iken Yunanlılar huf ve dehşetle tarumar oldular. Bu suretle Yunanlıların şehri yakmalarına ve ahaliyi katliam

⁷⁸ Mehmet Şevki, “Bir Hakikat”, Ahenk, 10 Eylül 1928.

⁷⁹ İleri, 20 Temmuz 1339.

⁸⁰ BCA, 030,0,10,000,000,54,355,13,1,12-13.

*etmelerine imkân bırakılmamıştı*⁸¹...” Ancak, elbette durum İzmir’e gelindiğinde değişik bir neticeye varacaktı.

“Bugün melun Yunanlıların Güzel İzmir’i yaktığı güne müsadıftır. Dilber memleketimizi kül yığını haline koyan Yunan melanet ve şenaatinin asarını ilan görmekteyiz.

Bu siyah hatırayı vatandaşlara hatırlatırken Türk azim ve kudretinin pek yakın bir atide bu harabeden mükemmel bir şehir yükselteceğini de bütün cihan medeniyetine ilan ederiz.

*Kahrolsun Güzel İzmir’e kıyan mevcudiyeti met’une!..*⁸²”

İzmir yangını hakkında Amerika mümessili Amiral Bristol ise dikkat çekici beyanlarda bulunuyordu. Türk kuvvetlerinin şehri kasıtlı olarak tutuşturduklarına dair muhtıralar veriyor, bundan dolayı da Türklerin ecnebilere –sözde- haklarının iade edilmesinin gerekli olduğunu⁸³ vurguluyordu. Türk basının üzerinde durduğu ortak nokta ise, yangının faillerinin Rumlar ve Ermeniler olduğu görüşü idi. Buna dayanılarak, şöyle düşünülüyordu: *“İzmir yandı, fakat İzmir’le beraber Yunanlıların Megalo Manisi de yandı...⁸⁴”* İzmir kötü manzaralarına çare ararken, tıpkı yanan diğer kentlerden biri olan Üsküdar gibi; *“yananı görür Allah”⁸⁵* şeklindeki beyanatlarını makale sütunlarından eksik etmiyordu.

Dönemin basını⁸⁶, İzmir’in yaşadığı bu faciayla birlikte, yabancı unsurlara kin kusmaktan kendini alamıyordu. Çünkü Güzel İzmir’in yanışı insanların hayatını alt üst etmiş, birçok çaresizliğin de sebebi haline gelmişti. Dönemin aydınlarına göre; İzmir’i Türkler yakmamıştı. Eğer objektif bir değerlendirme ile olay aydınlatılacak olunursa; dönemin basını tamamen dikkate alınmalıydı. Çünkü sığağı sığağına olan bir serzeniş, bir canlı ses, geçmişi aydınlatmada esas alınmak, değerlendirmeye tabi

⁸¹ *Tevhid-i Efkâr*, 11 Eylül 1924.

⁸² *Hizmet*, 14 Eylül 1927. Bu konuda ayrıca bkz: Orhan Rahmi, “9 Eylül”, *Hizmet*, 9 Eylül 1340.

⁸³ *İleri*, 3 Mart 1340.

⁸⁴ *Hizmet*, 14 Eylül 1926.

⁸⁵ *Son Saat*, 26 Eylül 1927.

⁸⁶ 1922 İzmir Yangını için ayrıca bkz: *“İzmir Yangını”*, *Milli Nevsal*, 1339, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1923.

tutulmak zorundaydı. Yoksa bu durum, siyasi hedeflere alet olacak, ilmi bakışları tarafgirlik ve fanatikliğe götürmekten başka bir işe yaramayacak ve kısır döngü halini alacaktır.

1923 yılında Ankara’da yayımlanmakta olan Öğüt gazetesinde rastlanılan bir bilgi, gündeme damgasını vurmuş, belgelere konu olmuştu. Anadolu Ajansı’nın tebliğine istinaden gazeteye verilen bu bilgi Amerika kökenliydi. Amerika Hariciye Nazırı, yazdığı bir mektupta, İzmir’de yaşanan büyük facianın sebebinin Türkler olduğunu ve bunun bedelinin de Türklerce ödenmesinin çok zor olacağını beyan ediyordu. İddianın sahibi olan nazıra göre; Türkler çok büyük bir mesuliyet almışlardı. Öğüt gazetesi aracılığıyla resmi belgelere konu olan bu bilgi, Türklere önyargılı bakmaktan başka bir şey değildi. Aynı belgede, yetkililer, Türklere karşı tarafsız olunması gerektiğini ve Amerika’nın bu yanlış bakış açısından bir an evvel sıyrılması gerektiğini belirtiyordu. Aksi takdirde Amerika, politik açıdan yanlış bir yol izlemiş olacaktı. Belgede belirtildiği üzere; şehir, Rum ve Ermeni çetelerinin suikastlarına kurban gitmişti⁸⁷.

Dönemin basınının ve müşahhas kayıtların da dile getirdiği gibi; Türkler can yakma ve mekânsız bırakma gibi eylemlerde, tarih boyunca yer almaktan kaçınmışlardı. Çünkü her şeyden önce bu bir kültür meselesiydi ve Türk kültürü buna müsaade etmezdi. Türkler, İzmir’e girdiklerinde can yakmamak, mesken yakmamak, işkence, gasp ve benzer faaliyetlerde bulunmamak için adeta mükemmel bir hoşgörü sergilemişler hatta kendilerine “düşman” olan unsurları bile morallerini bozmadan – hatta yer yer moral bile vererek- mağlup etme yoluna gitmişlerdi. Savaş acıydı. Ancak Türklerle savaşmak bu bakımdan büyük bir şanstı.

C. YANGININ GETİRDİĞİ YIKIMLAR

İzmir şehri alevler içinde... “Düşman kaçarken yakıyor her tarafı⁸⁸...”. “*Yaşa yaşa Mustafa Kemal Paşa...*”. Bu sözler, yangından kaçamayan ve köşeye sıkışan Rumlara aitti⁸⁹. Bayraklı’da bulunan Ali Orman adındaki bir ihtiyar, durumu,

⁸⁷ BCA, 030,10,00,00,5,30,7,2.

⁸⁸ A. Akçamlı, a.g.e., s.122.

⁸⁹ A. Akçamlı, a.g.e., s.123.

hatıralarında böyle naklediyordu. Rumlar kaçarken denizde bolca şapka olduğunu ve denizin yangın anındaki renginin verdiği dehşetten de söz ediyordu⁹⁰.

İzmir Yangını sonuçları itibarıyla, manevi zararların yanında büyük çaplı maddi yıkımları da beraberinde getirmişti. Evler, okullar, hanlar, işyerleri, yollar, hastaneler, oteller ve daha birçok meskenler zarar görmüştü. Bunların büyük çoğunluğu zarar görmekten öte, harap, kullanılamaz hale gelmişti. İzmir'in çok şey ihtiyacı vardı artık. En başta barınma, eğitim, sağlık, gibi zorunlu ihtiyaçlar vardı. Bunlar sağlanamazsa toplumu toplum yapan değerler günden güne yıkıma uğrayacaktı. Korkulan oydu ki; İzmir toparlanamayacaktı... Halkın yaşadığı travmaya bir çare bulmalıydı. Bunu millet-devlet el ele yapmalıydı. Diriliş için başka bir çözüm yoktu. Yangın bitiminde her iki kesim de yaşanan şoku tez atlatamayacak, yangından sonra, ortadaki korkunç durumun halledilmesi çok uzun bir dönemi kapsayacaktı.

Öte yandan, yangın sebeplerinin araştırılması hususuna ağırlık veren meclis, İzmir Polis Müdüriyeti'nden gelen belge doğrultusunda geniş çaplı bir araştırma başlatmıştı⁹¹. Bir yandan da yangın sonrasında ortaya çıkan harabenin ihtiyaçlara cevap verecek niteliğe kavuşturulması için, ekonomik altyapılar oluşturulma sürecine girilmişti. Bu süreçte esas alınacak olan şüphesiz, İzmir İktisat Kongresi'nde bir devlet politikası haline getirilen görüşlerdi. Yerli malları ile desteklenecek olan yerli irade, İzmir'in ve Türkiye'nin tüm bölgelerinin yeniden inşa süreci için gerekli unsurdu. İzmir'de yerli malı kullanımına teşvik konusunda basın da gayretleri göz ardı edilemezdi⁹². Bu döneme kadar –adı geçen kongre de dahil- İzmir'de yapılan iktisadi kongreler, eksikliği ve yetersizlikleri iddia edilerek muhalif aydınlarca kısmen gereksiz, “boş sözler”le doluydu. Göze çarpan nokta ise, “yetersizlik”ti⁹³.

Hâlbuki Atatürk ve kadrosu, yapılan iktisat kongresinde ekonominin temel dinamiklerini adeta maddeler halinde sıralamış, tartışmıştı. Tüketimde yerli mallar

⁹⁰ A. Akçamlı, **a.g.e.**, s.122- 123.

⁹¹ **İzmir Ticaret Odası, Meclis Zabıt Defterleri I-II, 1926-1930**, Haz.: Fikret Yılmaz, İzmir Ticaret Odası yay., İzmir, 2008, s. 28.

⁹² Bülent Durgun, “*Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi (1923-1938)*”, **Doktora Tezi**, DEÜ-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005, s. 34.

⁹³ Ahmet Cevdet, “*İzmir'in Hal-i İktisadiyesi*”, *İkdam*, 6 Eylül 1923.

esas alınacak, ithalat azaltılarak dış ticaret açığı mümkün olduğu kadar düşürülecekti. Türk parasının değer düşürmesini önleme yolunda gayret sarf edilecekti. Yerli üretimin canlanması için ne gerekiyorsa yapılacak, ihraç edilecek ürünlerin ve bu ürünlerin çeşitlerinin artırılması sağlanılacaktı. Yatırımlar için güvenceli ve sağlıklı kaynaklar meydana getirilecek, yatırım ve tasarruf için finansal destek verilecekti⁹⁴. Aksi takdirde İzmir, yıkılan meskenleri, kaybedilen altyapı malzemelerini dışarıdan ne derecede elde edebilirdi? Dışa bağıllık tüm memlekete diriliş yerine, ancak yıkım getirebilirdi.

1. MADDİ ZARARLAR

Büyük yangında birçok maddi zarar meydana geldi. Şehrin üçte ikisinin yaşadığı acı kayıplar, umutsuzluk doğuran en büyük etkendi. Çünkü ortada -büyük oranda- ne barınacak yer ne de insanların lüksünü yaşayabileceği bir mekân kalmıştı. Evler, resmi daireler, oteller, işyerleri ve buna benzer meskenler tahrip olmuş, geriye çok az şey kalmıştı. Halkın zorunlu ihtiyaçları dahi karşılanamayacak haldeydi.

Daha evvel de değinildiği üzere; Atatürk'ün konakladığı binadan, en gözde otellerden biri olan Kramer Palas'a, küçük işletmelerden büyük ticaret hanlarına, köşklere küçük evlere; her şey kısmen ya da tamamen zarar görmüştü. Kısacası İzmir'in mevcut durumu, kendisine yetmezken, dışarıdan çeşitli sınıflarla gelecek olanların da barınma ihtiyacına cevap verebilecek durumda değildi.

Meskenlerin uğradığı tahribat dışındaki maddi zararların da çapı oldukça büyüktü. 1922'nin Aralık ayında geçerli hale gelen bir kanun layihasınınca; İzmir ve çevresinin, düşman işgali sırasında ve sonrasında yaşanan talihsiz olaylarla harabeye dönmüş olan kısımları, tamir ve yeniden inşa edilmek üzere muntika muntika incelenerek, gerekli olan masrafların miktarı belirlenecekti. Bu kanunun gereğini uygulama sorumluluğu da devlet tarafından Maliye ve Adliye Vekili'ne verilmişti⁹⁵.

⁹⁴ Mustafa A. Aysan, **Atatürk'ün Ekonomik Görüşleri**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Enstitüsü Araştırma ve Yardım Vakfı yay., İstanbul, 1999, s. 82.

⁹⁵ **BCA**, 030,18,01,01,6,42,4.

Görev ağır, kapsamlı ve uzundu... Şehrin kanalizasyon şebekesi, yangın öncesi dönemde bütçe yetersizliğinden tamir dahi edilemezken, yangınla birlikte kullanılamaz hale gelmişti. Bu durumda İzmir için en sakın bir yağmur bile bazen kâbus olabiliyordu. Bu bağlamda Uşakizade Muammer Bey, basında önemli beyanatlar veriyordu. Önce şehrin ihtiyaçlarının tam manasıyla anlaşılmasının gerekli olduğunu ve bu ihtiyaçları giderme yolunda çalışacak olan işçilerin mesken derdine bir çözüm bulunması gerektiğini belirtiyordu. Ayrıca, halkın sağlığına dikkat çekerek, toplum refahının bu temelle sağlanabileceğini belirtiyordu⁹⁶. Bunu sağlama yolunda ise ele alınacak ilk esasları şöyle belirtiyordu:

“Mesela şimdiden kışla ve bütün un fabrikalarını belediyeye alırız, vakıf elinde atıl kalmış olan iki mühim su menbaasını, asri ihtiyaçlara göre tanzim edeceğiz. Yangın sahasını bir parka tahvil etmek üzere istimlaka hemen başlanmıştır. Tramvaylara ve itfaiye teşkilatına dair ilk hatveler atılmıştır. Telefon imtiyazımıza bir de elektrik hakkını ilave edeceğiz.”⁹⁷

İzmir’de belediye üyelerinin istifalarının halk tarafından eylemlere konu edildiği dönemde, ortaya büyük bir sorun daha çıkmıştı. 1922 yılına kadar aydınlanma ihtiyacını havagazı kaynağına bağlı sağlayan şehir, büyük yangından sonra şebekenin zarar görmesiyle ortaya ciddi bir mesele çıkmış bulunuyordu. Yangından önce havagazı tesisatının 9000 abonesi varken, bu sayı yangından sonra 500’e düşmüştü⁹⁸. Şehrin bazı bölgeleri elektrikle aydınlanmaya çalışılıyordu. 1924 yılına gelindiğinde şehirde hem havagazı hem de elektrik gücü aydınlanmada kullanılıyordu. Ancak halkın şikayetleri bir türlü bitmiyordu. Tesisatın tamamen yenilenmesi isteniyordu⁹⁹. İzmir’de aydınlanmanın tam manasıyla sağlanması için kumpanyalar kuruluyor, belediye bunlarla anlaşmalar yapıyordu. Bu da belediye bütçesi açısından ciddi bir maliyet gerektiriyordu¹⁰⁰. Aynı döneme rastlayan “*belediye buhranı*” da Muammer Bey’in başkanlıktan istifa etmesiyle¹⁰¹ başlıyordu.

⁹⁶ E. Serçe, “**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...**”, s. 176.

⁹⁷ E. Serçe, “**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...**”, s. 176.

⁹⁸ **BCA**, 230, 122,4,23,4,5.

⁹⁹ **BCA**, 230,122,4,2,3.

¹⁰⁰ E. Serçe, “**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...**”, s. 177, 178.

¹⁰¹ İstifanın basına yansımaları hakkında bkz: “*İzmir Belediye Reisinin İstifası Hakkında*”, *İleri*, 2 Teşrinievvel 1340.

Halkın eleştirileri buraya kadar belediye yönetimini bir hayli yormuştu. Bardağı taşıran son damla ise, şehirde gerçekleşen bazı bina yangınlarında¹⁰² karşılaşılan imkansızlıklar ve yetersizliklerin yarattığı ortamdı¹⁰³. Ancak sorunun büyüğü bundan sonra kendini gösterecekti. Belediyede yaşanan ve adına muhaliflerin “istikrarsızlık” dedikleri bu durumun doğurduğu istifalar, şehre ne kazandıracaktı? Şehir, belediyesinde çalışanlar, bir “baş” olmadan nereye sürüklenecekti? Tek bilinen; İzmir acilen dirilmeli ve eksiklikleri giderilmeliydi. Şehre çeşitli sıfatlarla gelecek olanlar için yerleşim yerleri hazırlanmalıydı.

Yangın alanlarınının bir kısmı, bugünkü İzmir Enternasyonal Fuarı’na dönüştürülecekti. Uşakizade Muammer Bey, bunu belediyeden istifa etmeden önce de dile getirmişti. Halka böyle güzel bir park alanı sunmalıydı. Asıl olarak, İzmir Fuarı’nın doğuş düşüncesi, Mustafa Kemal Atatürk’ün emriyle İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nce¹⁰⁴ gündeme gelmişti. Buraya her memleketten katılan çiftçi, sanayici, tüccar ve benzer çoğu meslek erbabının mallarını tanıtmak ve pazarlamak için sergiler açılıyordu¹⁰⁵. Fuar’dan önce buna “9 Eylül Sergisi” denilmiş¹⁰⁶ ve basında reklamlarına da yer verilmişti. Yangından hemen sonra “*bir yangın yeri ve şehri tehdit eden bir toz deryası*¹⁰⁷” halinde olan fuar alanı, ıslah edildikten sonra şehre çok şey kazandıracaktı.

Yangından zarar gören ve bütçeyi maddi açıdan yıpratın, enkazlaşmış çok daha önemli müesseseler vardı. İzmir Ticaret Odası bu afetle harap duruma gelmişti. Ancak, “milli tüccarlar”ın 1927 yılındaki yapıcı gücüyle, İzmir Ticaret Odası yeniden inşa edilerek ayağa kaldırılmıştı¹⁰⁸. Daha önceki dönemlere, yangın yıllarına bakıldığında; İzmir İktisat Kongresi’nin toplanacağı ve belli bir masrafın gerekliliğine dikkat çeken odanın, valilikten istediği nakdi yardımını(=1000 lira)

¹⁰² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: “*İzmir Yangını Tahkikatı*”, *İleri*, 2 Teşrinievvel 1340.

¹⁰³ E. Serçe, “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...*”, s. 179.

¹⁰⁴ Bkz: Afet İnan, **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu yay. Ankara,1989.

¹⁰⁵ E. Daldal, **a.g.e.**, s.78.

¹⁰⁶ Bu konuda ayrıca bkz: **70 Yıllık Sevda İzmir Fuarı**, Derleme: Yaşar Aksoy-Neşe Yurdkoru Özgünel, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001.

¹⁰⁷ Fuardaki Yugoslavya Pavyonu’nu yapan yüksek mimar-mühendis Madmazel Xenga Grisogono’nun sözüdür; *Anadolu*, 28 Ağustos 1940.

¹⁰⁸ Ufuk Adak, “*Panayır’dan Halk Üniversitesi’ne İzmir Enternasyonal Fuarı*”, **İşgalden Kurtuluşu İzmir**, İzmir 2007, s. 130, dpn. 2.

alamadığı görülüyor¹⁰⁹. Ancak her şeye rağmen, 1922 Yangını'na kadar yabancıların kontrolünde olan oda, bu dönemden sonra Türklerin denetimine geçmişti¹¹⁰.

Yerli tüccarlara, “*milli tüccarlar*” denilmişti. Çünkü her şey artık yerli kontrolünde olmalıydı. Millileşmeye ihtiyaç vardı. Kapitülasyonların yıpratışına artık ülke “hayır” demeliydi. Bunu, Atatürk, Lozan Konferansı'na gönderdiği İsmet İnönü'ye, özellikle tembihlemişti: Her şeyden taviz verilse bile ekonomiden asla taviz verilemezdi. Ekonomi devletin her şeyiydi. Öyleyse ekonomi elverdiği müddetçe, savaşların getirdiği yıkımları, dış ülkelere verilecek tavizlere dayanmadan, ülke-millet el ele tedavi etmeliydi. Türkiye İktisat Kongresi'nin dünyaya mesajı bu bağlamda büyüktü: “*Uygar başka uluslar kadar uygarız!*” ve “*Milletimiz mazisinden değil, artık istikbalinden mes'uldür.*”¹¹¹

İzmir şehri gibi, tüm viran edilmiş yerler, ancak milli duruş ve dayanışmayla ayağa kaldırılabildi. Çünkü döneme bakıldığında, Türkiye'ye yönelmiş tüm dış unsurlar¹¹², ülkeye verdikleri çeşitli zararlar yetmezmiş gibi; bir de bundan kazanç elde etme yoluna gideceklerdi. İçteki bazı unsurların bile durumu kötüye kullanmaya ve istifade elde etmeye çalışması, aslında durumun ciddiyetini anlatmaya yeterdi. Yangından sonra bazı sigorta kumpanyaları, asılsız veya sahte denilebilecek bazı uydurma tutanaklarla, kimi fertlerden haksız kazanç elde etme yoluna gidiyorlardı. Ancak bununla birlikte, plan ve programlarıyla elden geldiğince düzenli çalışan kumpanyaların da gayretli duruşları söz konusuydu¹¹³.

Bunlarla birlikte İzmir, büyük yangından önce çeşitli dönemlerde nice yangınlar yaşamıştı. Yine aynı şekilde, 1922 yangınından sonra da İzmir, büyük-küçük çaplı bazı yangınlara daha sahne olmuştu¹¹⁴. Sigorta şirketlerinden bazıları, maddi açıdan durumu düzeltmek adına önemli çabalar göstermeye devam ediyordu.

¹⁰⁹ **İzmir Ticaret Odası, Meclis Zabıt Defterleri I-II**, s. 28.

¹¹⁰ B. Durgun, “*1919-1922 Yılları Arasında İzmir'de İktisadi Durum*”, **Yüksek Lisans Tezi**, DEU-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1998, s. 162.

¹¹¹ Zeki Hafizoğulları, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Fikri Temelleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara, 2001, s. 5.

¹¹² “*İzmir Yangını, İngiltere'nin Teklifi makul Değildir*”, *İkdam*, 28 Temmuz 1924.

¹¹³ *İleri*, 20 Temmuz 1339.

¹¹⁴ Bu tür yangınlara örnek teşkil etmesi bakımından, bkz: Zeki Arıkan, **İzmir Basınından Seçmeler(1923-1938), II. Cilt, III. Kitap**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2008, s. 121-122.

Mağaza yangınları bu dönemde fazlaca oluyordu. “*Sigorta kumpanyalarının bu yangınlar hakkında tuttıkları istatistiklere nazaran İzmir yangınları ekseriya ipek ve manifatura mağazalarından zuhur etmekte ve bunların esbab-ı hakikisi meçhul kalmaktadır. Son İzmir yangınları hakkında aldığımız malumata nazaran;*

- 1- 14 Haziranda yol bedestanında 28000 liraya sigortalı olan bir manifatura mağazası,
- 2- 24 Haziranda 40500 liraya sigortalı olan diğer bir manifatura ve kumaş mağazası,
- 3- 22 Temmuzda 10000 liraya sigortalı olan üç manifatura mağazası,
- 4- 5 Ağustosta eşyası 200000 liraya ve binası 80000 liraya sigortalı olan Avnoz dibak ticarethanesi,
- 5- 12 Ağustosta Ali Paşa caddesinde 44,46 numaralı iki manifatura mağazası,
- 6- 15 Ağustosta Orasta mahallesinde 19000 liraya sigortalı olan bir manifatura mağazası,
- 7- 16 Ağustosta Otocular mahallesinde 80000 liraya sigortalı bir manifatura mağazası yanmıştır. Sigorta kumpanyalarının manifatura mağazalarına musallat olan bu yangınlarda tedhiş ederek bu nevi hasarata karşı sigorta kabul etmemek tedbirini düşünmekte oldukları cümle-i mustahratımızdandır.¹¹⁵”

Görüldüğü gibi, artık yangın sonrasında meydana gelen maddi kayıpları gidermek adına kurulan, mülk sahipleriyle anlaşma yapan sigorta kurumları bile yardım edemez hale gelmişti. Bu da aslında dönemin içinde bulunduğu ekonomiyi gayet net anlatıyordu.

1922 Yangını’ndan geriye kalan şehir, bir harabeden ibaretti. Meskenler kül yığını halini almıştı. Ermeni, Frenk ve Rum mahallelerinde ve kısmen de Müslüman mahallesinde tahribata yol açan yangında İzmir, çok şeyini kaybetmişti. İkinci Kordon, Ferhaneler, Birinci Kordon’un kışla civarından İtalyan konsoloshanesine kadar olan kısmı, Edremit, Ayvalık, Osmaniye, Karasu otelleri, İzmir Tiyatrosu ve

¹¹⁵ *Milliyet*, 21 Eylül 1928.

dört sinema dahil olduğu halde büyük ölçüde yanmıştı. Basmahane çevresindeki İslam mahalleleri ve Çakı Bedesteni batısında bulunan Müslümanlara ait dükkânlar da yanmıştı. Ayrıca, terk edilirken yakılan meskenler arasında, Müslümanlara ait birçok emlak, gelir ve eşya da bulunmaktaydı. Bir bakıma bu yangın, şehre ve devlete verilecek vergilerin de temelini sarsmıştı. Ortada iş ve akar kalmayınca, vergi de verilemeyecekti. Bu durum yıllarca sürecek, devlet bütçesi yıllarca artçı sarsıntılar yaşayacaktı¹¹⁶.

1940'lı yıllara kadar devam eden yeniden yapılanma süreci, çeşitli olumsuz etkilere açık kalmıştı. Ekonomik yetersizliklerin giderek artması, şehrin sosyal açıdan geleceğini de mahvediyordu. Bu yılda vilayet bütçesinde 700.000 liralık bir açık vardı ki, bu da ister istemez mesken ihtiyacını karşılama sürecini olumsuz etkiliyordu¹¹⁷. Ekmek fiyatları¹¹⁸ üzerinde büyük kargaşaların çıkması, çeşitli malların kaçakçılarca¹¹⁹ kontrol altına alınması, hırsızlık¹²⁰ ve gasp faaliyetlerinin giderek artması, çeşitli gıda bunalımlarının yaşanması ve en sonunda 1929 yılında dünya genelinde yaşanan büyük ekonomik bunalım, eldeki tüm kazanımları da yerle bir ediyordu¹²¹. Ayrıca bu sürecin kötüleşmesini sağlayan diğer hususlar arasında da; sel afeti ve depremler de¹²² vardı. Böyle olunca da yangın mahalline yapılacak olan tadilatla kullanılacak olan bütçe, bu tür olumsuzlukların doğurduğu neticelere cevap verebilmek için kullanılıyordu. Bu da büyük yangının getirdiği açığı kapatmadaki çabaları erteliyordu.

Netice olarak, yeniden yapılanma, şehrin ortalama yirmi yılını alacaktı. Yollar açılmaya başlandı, Alsancak'ta müstakil, iki katlı meskenler yükseldi. 20. yüzyılın yarısına gelindiğinde, bu yangın sonrası oluşturulan doku bozularak, kent

¹¹⁶ “İzmir Yangını”, *Milli Nevsal*, 1339.

¹¹⁷ *Anadolu*, 14 Şubat 1940.

¹¹⁸ *İleri*, 7 Temmuz 1924, *İkdam*, 23 Temmuz 1924, *Vatan*, 7 Temmuz 1924, *Anadolu*, 6 Haziran 1941.

¹¹⁹ *Tanin*, 2 Ağustos 1923, *Tevhid-i Efkâr*, 20 Eylül 1924, *Sadayı Hak*, 24 Temmuz 1924, *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1928, *Son Saat*, 21 Temmuz 1928.

¹²⁰ *Vatan*, 8 Eylül 1929.

¹²¹ M. Kaya, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nda İzmir'de Yankesicilik, Gasp ve Hırsızlık Faaliyetleri”, *İzmir Tarih ve Toplum*, sayı: 5, Haziran-Eylül 2009, Şenocak yay., İzmir 2009, s. 98-102.

¹²² *İleri*, 1 Temmuz 1924, *Yeni Ses*, 27 Haziran 1926.

havasına kapılan mimari yapı artık çok katlı apartmanlara yöneldi. Bu ikinci süreç, 1970’li yıllara kadar sürdü¹²³.

Yangın faciasından sonra kent merkezinin nüfusu, 350.000’den 130.000’e düşmüştü¹²⁴. Bu düşüşte elbette ki, bölgeden giden gayrimüslimlerin rolü büyüktü. Oluşan boşluğun doldurulması ise Rumeli’den getirilen otuz binin üzerindeki mübadille sağlanmıştı. 1922-1926 döneminde, vilayet ve belediye yönetimi dörder defa el değiştirdi. Bu da mevcut istikrarın yıpranışına sebep olmuştu. Ancak istikrar, 1925-1928 döneminde kısa bir müddet de olsa sağlanabildi. 1925 yılında esas alınan bir İmar Planı ile Gazi Bulvarı’nın açılmaya başlanması ve Cumhuriyet Meydanı’nı düzenleme yoluna gidilmesi, kentin kanalizasyon haritasının çıkarılması, telefon, mezbaha ve yeni meskenlerin inşasının hızlanması dönemin önemi çalışmalarıydı¹²⁵.

2. MANEVİ ZARARLAR

İzmir, unutmuyordu. Ne yangını ne de kurtuluşu... Her yıl dönümünde aynı durumu tekrar yaşıyordu şehir. Hafızalar bu olayı unutmuyordu. Olaya yakın yıllarda insanlara geçmişi hatırlatacak etkenler henüz dirliğini yitirmemişti:

“İzmir Dün Yandı

1338 senesinde Güzel İzmir Ermeniler ve Yunanlılar tarafından dün yakılmıştı. Bu vahşeti. Bu vahşeti hatırlar ve kinimizi tazeleriz...¹²⁶”

1922 Büyük İzmir Yangını, maddi yıkımların dışında manevi yıkımları da beraberinde getirmişti. Toplumun değerlerine darbe vuracak olan bu yıkımlar, büyük oranda işgal günlerinde başlayıp, kurtuluş sonrası meydana gelen yangından sonra hızlandı. Çünkü yangınla birlikte birçok şey İzmir şehrinin hayatından çıkıp gitti. İhtiyaçlar susmuyor, günden güne de artıyordu. Yangından sonra karnını dahi doyuramayacak derecede yoksul düşenler vardı. Dönem zaten savaş ve kıtlık dönemiydi. Bir de üstüne elde bulunan şeylerin de kaybedilmesi eklenince, halk bunu kaldırmaz duruma geldi. “Adi suçlar”da büyük artış oldu. Çünkü açlık ve sefalet

¹²³ E. Serçe-F.Yılmaz-S. Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, İzmir Belediyesi yay., İzmir, 2003, s.5.

¹²⁴ E. Serçe vd., **“Küllerinden Doğan Şehir ...”**, s. 6.

¹²⁵ E. Serçe vd., **“Küllerinden Doğan Şehir ...”**, s. 7, 8.

¹²⁶ *Hizmet*, 15 Eylül 1929.

vardı. İnsanlar bazen açlığın verdiği hırçınlıkla, kanun dışı yollardan bir arayışa girecek, bazen durum daha da had safhaya ulaşacak, bu yolda adam kaçırma ve öldürmeler gerçekleşecekti. Yangın bitmişti. Ancak neticelerinin, insanların içinde bıraktığı kuru henüz sönmemişti. Toplum, meskensizlik, kıtlık, paranın git gide değer kaybetmesi¹²⁷, bozuk asayiş, sefalet ve açlık derken tam manasıyla bir psikolojik bunalımın içine düştü.

Yangın sadece yakmakla kalmadı; yerine bıraktığı harabe de şehrin en önemli suç mekânı haline geldi. Adam kaçıran ve öldürenlerin, kaçakçılık¹²⁸ yapanların, hırsızlık¹²⁹ sonrası mal paylaşımı yapmak isteyenlerin ve benzer suç erbabının vazgeçilmez mekânı haline gelen yangın yerleri, bu işleviyle gazete sütunlarında haber olmaktan kurtulamıyordu:

“Yangın yerlerinde bir adam katledildi. Maktul iki kelimedden sonra gözlerini yumdu.

...Dün gece... Yangın yerlerinde bir cinayet olmuştur...¹³⁰”

“Birinci Kordon’da başlayan bir mantarcılık vakası ve yangın yerinde neticelenmiş ve Kasabalı Mustafa’nın 85 lirası çalınmıştır... Mustafa yangın yerlerine götürülerek dolandırılmıştır.¹³¹”

Güvenlik sorunlarının halkı manevi anlamdaki yıpratışlarına ortam hazırlayan yangın yerleri, dış siyasi unsurlara da öfkelenerek, adeta gündelik uğraşlarını bir tarafa atıp, bunları tartışmaya koyuluyordu. O günlerde bir çalkantı hem basında hem de halkın ağzında dolaşıyordu: *“Amerikalılar zarar ve ziyan parası koparmak için yangını bize isnad ediyorlar¹³²...”* Yoksul halk umduğunu bulamazken bir de devletine böyle bir yaptırımın uygulanacağını düşününce öfkeleniyor ve aynı zamanda kara kara düşünmeye başlıyordu. Bununla birlikte, sık sık kendini hatırlatan afetlerden biri olan deprem¹³³, ara sıra kenti yokluyor, kendini hissettiriyor, etrafa

¹²⁷ *Meslek*, 26 Mayıs 1925.

¹²⁸ *Son Saat*, 10 Eylül 1927.

¹²⁹ *Ahenk*, 9 Eylül 1924, *Tanin*, 21 Temmuz 1924, *Vakit*, 28 Eylül 1925.

¹³⁰ *Hizmet*, 9 Eylül 1927.

¹³¹ *Yeni Asır*, 4 Ağustos 1932.

¹³² *İleri*, 3 Mart 1340.

¹³³ *Resimli Perşembe*, 12 Nisan 1928.

çaresizlik, korku ve ümitsizlik saçıyordu. Öte yandan devam eden “ekmeksizlik”¹³⁴ ve yaygın çocuk hastalıkları da şehrin gündelik yaşamını alt üst ediyordu¹³⁵. Dönemin aydınlarının gazete sütunlarında sıkça kullandığı bir tabiri halk ve bazı muhalif çevreler, çaresizlik ve ümitsizlik ortamında sorgular olmuştur: “... *Halka ve halkçılığa doğru gittiğimizi iddia edip durduğumuz bu zamanda elbette ki halkın intihap eylediklerinin yerine, bir eminin tayin edeceği zevatı ikame eylemek acaip bir mantıksızlık şeklinde çürpünüp kalmaya mahkûmdur...*”¹³⁶

İzmir şehri afet sonrasında, çoğunlukla bir kül yığını halini almış; ortaya çıkan manzara halkın göz zevkini bozacak dereceye gelmişti. Bununla birlikte, insanların dinini özgürce yaşayacağı binalar kısmen tahrip olmuş, camiler ve kiliselerden bazıları kullanılamaz hale gelmişti. Cami, hayrat ve vakıf gelirleri bu tahribattan etkilenmiş, bilhassa Müslüman ahaliye bu bağlamda maddi-manevi sıkıntılar yaşatılmıştı: “*İzmir, Ma’bet ve Müessesat-ı İslamiye ve akarat tahribatı: 219.000, Mefruşat(lira): 120.000, Mecmu-ı tahribat(lira): 339.000*”¹³⁷.

Dönemin tablosu çok ürkütücüydü. Büyük bunalım yıllarına doğru toplum düzeni daha da bozuluyordu. Bu dönemde Milliyet gazetesinin bildirdiğine göre; çocuklar arasında da intihar olayları gerçekleşmeye başlamıştı. Bunun sebebi de maddi; yani okula giderken harçlık alamama idi¹³⁸. Ya İzmirli babalar? Onlar ne yapacaktı? Çoğunun kalmaya evi yok, işi yok, çocuğunu göndereceği bir okul yoktu... Buna dair bir “İzmir Mektubu” basında yer alıyor ve yetkilileri göreve çağırıyordu. Mektuba göre; İzmir şehrinin sosyal ve ekonomik yapısının iyice incelenmesi gerekiyordu¹³⁹.

Yıllar sonra Belçika’dan kent planlama amacıyla şehre gelen bir mühendis, Atatürk Lisesi’nin çatısından yangın alanına bakarken ümitsizlik dolu sözler sarf etmişti: “*Bu enkazı, 40 yılda kaldırırsanız sizi kutlarım...*”¹⁴⁰ Tüm maddi ve manevi

¹³⁴ *Sadayı Hak*, 13 Temmuz 1924.

¹³⁵ *Resimli Perşembe*, 16 Şubat 1928.

¹³⁶ E. Serçe, “**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...**”, s. 181-182.

¹³⁷ Bünyamin Kocaoğlu, **Kurtuluş’tan Kuruluşa Batı Anadolu’da TBMM Yardımları**, Değişim yay., İstanbul, 2008, s. 40, 43.

¹³⁸ *Milliyet*, 3 Mayıs 1927.

¹³⁹ *İkdam*, 27 Teşrinievvel 1923.

¹⁴⁰ “**70 Yıllık Sevda...**”, s. 22, 23.

çıkmalara rağmen, Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ve Başbakan İsmet İnönü'nün desteğiyle, yangın yerleri “yıldırım hızıyla” temizlenerek yerine 9 Eylül Panayırı'nın kurulması kararlaştırılmıştı¹⁴¹. Her şeye rağmen İzmir yıkılmıyordu, ayakta durması ve çalışması gerektiğini; bunun sonucunda da başarının sağlanacağını biliyordu.

¹⁴¹ “70 Yıllık Sevda...”, s. 22, 23.

3. BÖLÜM: BÜYÜK YANGIN SONRASINDA MESKENLERİN DURUMU VE MESKEN BUNALIMI

Bu bölümde, ilk olarak yangından önceki dönemde İzmir kazasında meskenlerin ne durumda olduğuna bakmak yerinde olacaktır. Böylelikle, yangınla birlikte kaybedilenler ve bu kayıpların etkilerinin derinlikleri daha iyi anlaşılacaktır.

1918 yılında, İzmir kaza merkezinde hanelerin durumu şöyleydi:

İslamların uhdesinde 21050, Musevilerin 1503, Ermenilerin 3167, Rumların 11382, ecnebilerin 9663 olmak üzere toplamda 46.765 hane¹⁴² mevcuttu.

Aynı tarihte kaza merkezinde bulunan bekar odalarının durumu da şu şekildeydi:

İslamların uhdesinde 322, Musevilerin 78, Ermenilerin 50, Rumların 123, ecnebilerin 68 olmak üzere toplamda 641 bekar odası¹⁴³ bulunuyordu.

Büyük yangın sonrasında ciddi mesken bunalımları yaşanmaya başlanmıştı. Meskensiz kalan halk, kurtuluş döneminde şehri terk eden gayrimüslimlerden kalma kullanılabilir meskenlere dolmaya başlamıştı. Bu aslında çaresizliğin getirdiği bir talandan başka bir şey değildi.

Şehir boşalmış, nüfus neredeyse üçte birine düşmüştü. Bu durum, kargaşanın önlenmesi kadar, şehrin sosyal açıdan durgunlaşmasına da sebep olmuştu. Ancak bu “boş kalma” durumu, dışarıdan gelecek olan mübadillerin şehre yerleştirilmesiyle son bulacaktı. Mübadillerin iskan edilmesi sağlanırken, çeşitli konularda yetkililerin aklı karışacak¹⁴⁴, İzmir’de, muhacirlerin yerleştirilmesi ve mülk edinmesi konusunda apayrı bir karışıklık kendini gösterecekti¹⁴⁵. Asıl mesken bunalımı bu noktada başlayacaktı. Devlet, evsiz kalan vatandaşlarına çare ararken bir de yeni gelenlerin aynı türden sorunlarıyla karşı karşıya kalacaktı. Bu doğrultuda çeşitli çareler

¹⁴² İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği 1918, Hazırlayan: E. Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, s. 8.

¹⁴³ “İzmir ve Çevresi Resmi...”, s. 8.

¹⁴⁴ BCA, 272,00,00,11,16,70,18,1.

¹⁴⁵ BCA, 272, 00,00,11,16,70,18,5.

gündeme getirilecek, evi olanların yanına tanımadıkları ama aynı soydan olan misafirler yerleştirilecekti. Bu durumun doğuracağı sonuçlar da yine sıkıntı yaratacaktı. Mesken bunalımı esnasında dertler bitmeyecek, katlanarak artacaktı. Kültürü ve soyu aynı olsa da kimse yanında bir yabancının olmasından – imkânsızlıklar çerçevesinde- hoşnut olmayacaktı.

İzmir’de mesken bunalımının en çok hissedildiği yıllarda, İzmir Valisi tarafından Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti Celilesi’ne, “*mesken bunalımı en had bir şekil almıştır*” şeklinde bir beyanatta bulunuldu. 1924 yılına ait bu beyanatta, maddeler halinde bazı çözüm önerileri de yer alıyordu. Örneğin, dördüncü maddede; “*şehir ve kasabalar belediyelerine avanslar teminiyle bunlar tarafından muhtelif aksamda meskenler vücuda getirilmesi ve bu meskenlere cüzi bir bedel icarıyla insan iskan ettirilmesi elzemdir*”¹⁴⁶ şeklinde bir öneri bulunuyordu.

A. İŞYERLERİ AÇISINDAN BUNALIM

Yangında büyüklü küçüklü birçok konaklama mekânı harap olmuştu. Bu da demekti ki; artık dışarıdan şehre misafir ve benzeri statüde gelenler kalacak yer sıkıntısına düşecek, işverenler müessesesiz; işçiler de işsiz kalacaktı. Mevcut işyerlerinin bitik hale gelmesine karşın, sermaye yokluğu çekmeye başlayan işverenlerin ikinci bir müessese açmaya güçleri yetmeyecekti. Güçleri yetse bile, şehirde yatırım yapılabilecek, yangından etkilenmemiş olan seçkin bir alan da kalmamış gibiydi. Daha Büyük Efes Oteli’nin bulunduğu alanın temizlenmesine bile yıllar sonra yeni başlanıyordu. Daha sonraki yıllarda görkemli görünüş bir parça sağlanabilmiş, Pasaport’a Atatürk heykeli dikilmiş ve çevresi henüz temizlenmeye başlanmıştı¹⁴⁷. Bununla birlikte, İzmir’in kalbi durumundaki fuar alanı yangın kalıntılarından arındırılarak, saygın bir tanıtım-ticaret alanı haline getiriliyordu. Tıpkı bugünkü gibi; önemli bir iş merkezi statüsüne eriştirilmeye çalışılan fuar alanı üzerinde önemli çalışmalar yapılıyordu. Fuara katılacak olan yerli ve yabancı tüm

¹⁴⁶ BCA, 272, 00,00,74,71,4,8,4.

¹⁴⁷ “70 Yıllık Sevda...”, s. 22, 23.

kuruluşlar için, Mimar Necmettin Emre ile Mimar Vedat Ar tarafından 14 büyük pavyon inşaatı¹⁴⁸, bu dönemlerde tamamlanmıştı.

Söz konusu alan, İzmir iktisadı açısından çok önemliydi. Buraya sonraki yıllarda dış ülkelerden önemli uzmanlar ve mühendisler getirilerek, gerekli çalışmaların yapılması sağlanıyordu. Fuarın geleceği İzmir şehrinin geleceği ile doğru orantılıydı. Burada yerli ürünlerin tanıtımını yapacak olan yerli tüccarlar, ülke ekonomisine, tıpkı Türkiye İktisat Kongresi'nin önerdiği gibi, büyük faydalar sağlayacaktı. Basın desteğiyle de öncelikle fuarla ilgili, insanlar arasında aşinalık sağlanıyordu.

İzmir Fuarı

<u>Yıl</u>	<u>Katılan Devletler</u>	<u>Katılan Firmalar Ziyaretçi Sayısı</u>		
		<u>Yerli</u>	<u>Yabancı</u>	
1929	Fuar açıldı	-	-	-
1932	Milli mahiyette	21	48	164311
1933	Milli mahiyette	23	50	168877
1934	Irak, İngiltere, S.Rusya	30	66	286259
1935	İran, İtalya, S.Rusya, Yugoslavya, Yunanistan	38	208	311009 ¹⁴⁹

Yangın öncesinde ahşaptan yapma binalara sahip olan İzmir'de sokaklar da gayet dardı. Aslında yangının yayılmasını sağlayan bir etken de buydu. Ahşap, bina malzemesi olarak kullanıldığı için, olası yangınları söndürmek pek mümkün olamıyordu. Kahvehaneler, sinemalar, tiyatrolar, hanlar, depolar, ticaret acenteleri¹⁵⁰ ve çeşitli iş binaları yangında verilen büyük kayıplardandı. İzmir'in en güzel mekânlarında bulunan en nezih eğlence-kültür merkezleri, uzun bir süre İzmir'le

¹⁴⁸ B. Darkot, *a.g.m.*, s. 26.

¹⁴⁹ *Cumhuriyetin 50. Yılında İzmir*, 1973 İl Yıllığı, s. 629.

¹⁵⁰ B. Darkot, *a.g.m.*, s. 1240.

vedalaşmıştı. Zaten 18. yüzyıldan beri evlerin altında bulunan depo ve mağaza¹⁵¹ gibi bazı işyerleri, yangında evlerle birlikte kaybedilmişti.

1925 yılında şehirde, büyük yangından sonra harabe halinde olan depoların tamir ve yeniden inşasıyla ilgili faaliyetler göze çarpıyordu. Dış güçler bundan da yararlanma yoluna gidiyorlardı. Bir Amerikan şirketi, yanan bazı depoları eski haline getirmek için çaba harcamış, bu konuda diğer bazı yabancı inşaat firmalarıyla mücadeleye girişmişti. Durum, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmüş ve bu mücadeledeki bazı uyumsuzluklar giderilerek, şirketlerin çalışması uygun görülmüştü. Burada dikkat çekici bir husus ise, Amerika'nın şehir üzerindeki ekonomik çıkarları göz önünde tutularak, kendi ülkesindeki işsizliği dile getirip, işbirliğine gitmek istemesiydi. Ancak, bu bilgilerin kaynağı olan ve Gazi Mustafa Kemal tarafından bizzat imzalanan kararnamede, 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'ne ters düşecek bir yaptırımın Amerika tarafından Türkiye'ye uygulanamayacağı ve işsizliğin aynı zamanda Türkiye'nin de bir sorunu olduğu imasıyla hareket edilmişti¹⁵².

Şehirde işyerleri açısından, afet sonrasında dikkate alınması gereken başka bir husus ise şuydu: İzmir'de işyerlerinin büyük çoğunluğu yabancıların elindeydi. Bunların arasında çeşitli alanlara hitap eden kurum ve kuruluşlar da bulunuyordu: *Sigorta şirketleri, avukat büroları, bankalar, kafeler, komisyoncular, şekerçi ve pastacılar, ayakkabıcılar, pamuk işletmeleri, dericiler, zahireciler konfeksiyoncular, oteller, dikiş makinesi kurum ve acentası, manifauracılar, doktor yazıhaneleri, çeşitli tüccar mekanları, sigara kağıtçıları, eczaneler, hırdavat dükkanları, meyan kökü işletme yerleri, lokantalar, terziler, züccacıyeciler, incir, pamuk ve susam tüccarları, kuru yemiş işletmeleri, pamuklu basma işletmeleri, yağhaneler, şarap ve likör işletmecileri*¹⁵³ ve daha birçok iş mekanları...

Bu kurum, kuruluş ve işletmeler İzmir şehri genelinde yabancıların elindeydi. Ancak şehrin kurtuluş yıllarında gayrimüslim unsurlarca boşaltılması ve yangında bu

¹⁵¹ B. Darkot, *a.g.m.*, s. 1247.

¹⁵² **BCA**, 030,0,18,01,01,017,84,1,001.

¹⁵³ A. Buğdaycı, **a.g.e.**, s. 28-34.

işletmelerin kısmen veya tamamen yok oluşu, iş alanında şehri ciddi manada en az elli yıl geriye götürmeye başlamıştı.

Hem maddi hem de kültürel açıdan bakıldığında İzmir’de ciddi bir boşluk vardı. Yetkililer, 1922’den sonra bu eksiklikleri öncelik sırasına göre ele alıyordu. İzmir’de bir milli sinemanın (=Elhamra Sineması) inşasına başlandı. Bu inşaat 1926’da tamamlandı. İşletilmesi ise, 6 yıllık peşin kira bedelini yapım aşamasında ödeyen İpekçi Kardeşler’e verildi¹⁵⁴. Böylece, hem halkın kültür seviyesi yükselecek hem de iş sahibi ve işçilerin maddi açıdan çoğu sıkıntıları ortadan kalkacaktı. Tıpkı kurtuluştan sonraki çevre düzenlemelerinde bazı meslek erbabının bazı uğraşlara sahip olabilmesi gibi bir durum söz konusu olmuştu. Bu yıllarda bazı meslek erbabına İzmir’de birçok uğraş alanı yaratılmıştı. 1922 yılında kurtuluş esnasında şehit düşen askerler için Halkapınar mevkiinde “Dokuz Eylül Anıtı” inşa edilmişti¹⁵⁵.

Kurtuluş yıllarında, ekonomik anlamda İzmir’i biraz olsun sevindirecek gelişmeler de ara sıra oluyordu. Şehirde bu sıralarda yaygın bir haber vardı. Böyle bir ortamda işsizlerin yüzünü güldürebilecek olan Yusuf Niyazi Bisküvit Fabrikası’nın açılacağı haberi, Kazım Karabekir’in İzmir ziyareti sırasındaki yaptığı ekonomik yatırımların yerli olmasının gerektiğini vurgulamasıyla başlamıştı. Böylelikle birçok işsiz istihdam edilebilecek, insanlar yangının ekonomik yıkımlarında, mahrum kaldıkları ekonomiye biraz olsun ulaşacaktı¹⁵⁶. Basında yapılan reklam ve tanıtımlarda da bu vurgulanıyor; milli iktisada katkılarının olacağından dem vuruluyordu¹⁵⁷.

Bağlara gelince... Ülke için son derece önemli olan bağların işlenmesi gerekiyordu. İmar ve İskân Vekâleti’nin Atina’ya Tevfik Rüşdü Bey’e bu yönde çektiği acil bir telgraf aslında bağların işlenmesinin gerekliliği ve önemini anlatmaya yeterdi. Telgrafta, İzmir bağlarını işlemek için 248 amelenin İzmir’e gönderilmesinin gerekliliğinden bahsediliyordu¹⁵⁸. Bağlar yangında meskenler gibi tahrip olmasa

¹⁵⁴ Y. Aksoy, **5000. Yılında İzmir**, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000, s. 85.

¹⁵⁵ Y. Aksoy, **“5000. Yılında...”**, s. 94.

¹⁵⁶ *Resimli Yurt*, 20 Teşrinievvel, 1340.

¹⁵⁷ *Resimli Yurt*, 20 Teşrinievvel, 1340.

¹⁵⁸ **BCA**, 272,00,00,11,17,81,17.

da¹⁵⁹, hem kurtuluştan hem de ardından gelen yangından epeyce etkilenmişti. Kurtuluş aşamasında bağlar büyük ölçüde tahrip edilmiş, şehrin boşalması ile çoğu metruk hale gelmişti¹⁶⁰. Bu da tarımsal ekonominin temeline darbe vurmuştu. Aynı zamanda, mevcut üretici kesimi de hem ürün değeri açısından hem de pazarlama açısından sıkıntıya sokuyordu. Üretici, yangında harap düşmüş birçok gıda depolarını kullanamayınca, ürünler, piyasayı mahveden birtakım kurnaz tüccarların eline düşüyordu. Böyle olunca da sefalet kaçınılmaz bir hal alıyordu. Bunu henüz şehri terk etmeden önce, yabancı tüccarlar da yapıyordu. Ancak, Türkiye İktisat Kongresi'nin önemli kararları buna “dur” diyebilmişti. Yabancı sermayeye artık güç vermemek gerekiyordu. Böylelikle, “*vatanı cennet gibi yapabilmek*” idealine ancak ulaşılabilirdi¹⁶¹. Türkiye henüz tarım ülkesiydi ve tarımı iyileştirmekle işe başlayabilir, ancak ayakta durabilirdi. Yabancı devletler, ülkenin içinde bulunduğu bu durumu bazen doğrudan araştırarak bazen de kendi yayınladıkları dergi ve gazetelerde tartışma veya makale olarak ele alıyorlardı. Amerika, bugünlerde bir makale yayınlamış, İzmir şehrinde bu durum tartışma yaratmıştı: “*Türkiye Dört Senede Ne Yaptı?*”¹⁶² Bu tür tartışmalar, yangın sonrası İzmir'in yaralarını daha da derinleştiriyordu. Türkiye bu süreçte, rakamsal değerler olarak şöyle bir portre çiziyordu:

Türkiye’de İthalat ve ihracat (Milyon TL)

<u>Yıllar</u>	<u>İthalat</u>	<u>İhracat</u>	<u>Fark</u>
1923	144.8	84.7	-60.1
1924	193.6	158.9	-34.7
1925	241.6	192.4	-49.2
1926	234.7	186.4	-48.3
1927	211.4	158.4	-53.0 ¹⁶³

¹⁵⁹ Büyük yangını takip eden yıllarda bazı, arazilerde gerçekleşen yangınların verimi düşürdüğü gerçeği de göz ardı edilemez: Doktor Kemal, “*Menderes Vadisi Yanıyor*”, *Ahenk*, 2 Eylül 1340.

¹⁶⁰ Bkz: **Ziraat ve Ticaret Muhtırası (Agenda, Aide-memoire Agricole et Commerciale)**, müellifi: İzmir’de müntezir Ziraat ve Ticaret Gazetesi sahibi ve başmuharriri Salih Zeki, Birinci Tab’i, İlhami ve Fevzi Matbaası, İstanbul, 1926, s. 31-347.

¹⁶¹ **Türkiye İktisat Mecmuası**, 17 Mart 1923.

¹⁶² *Ahenk*, 17 Temmuz 1926.

¹⁶³ **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1938**, Memduh Yaşa İdaresinde, Akbank Kültür yay., İstanbul, 1980, s.15.

Rakamlar bu yönde ve sorgulamaya gayet açık durumdayken, bir de dönemin Türkiye’inde, sanayi ve iş kolları ne durumdaydı? Ülke bu bakımdan kendine yeter durumda olmadığı halde, İzmir şehrinin yangın sonrası ihtiyaçlarını gidermek, gereken destekleri sağlamak da pek kolay olmayacaktı.

Türkiye’de Sanayinin Kollara Ayrılışı (1927)

<u>Sanayi Kolları</u>	<u>İşyeri Sayısı</u>	<u>Çalışan Sayısı</u>	<u>Üretimin G.S Değeri(000 TL)</u>
Maden Çıkarma	556	18.932	12.380
Tarım Sanayi	28.439	110.480	281.605
Dokuma San.	9.353	48.025	76.366
Ağaç San.	7.896	24.264	15.161
Kağıt ve Karton S.	348	2.792	4.238
Metal San.	14.752	33.866	14.444
Bina ve İnşaat S.	2.877	12.345	3.816
Kimya San.	697	3.107	17.244
Karma ve Elektrik S.	106	1.805	122
Çeşitli San.	221	1.239	7.364
Toplam	65.245	256.855	432.740 ¹⁶⁴

Atatürk, 1 Mart 1922’de TBMM’de 3. Toplanma açılış konuşmasını yaparken inşaat ve ilgili işletmelerle ilgili önemli görüşler beyan etmişti: “*İnşaat ve tesisatın ve işletilmesi bugünkü seai maliyemizle gayrimütenasip cesim sermayelere mütevakkıf olan umur-u nafiada, ecnebi sermayesinden ve icabına göre ecnebi mütehassıslarından azami derecede istifade etmek memleketimizin saadet ve refahını az zamanda temin nokta-i nazarından zaruridir...*”¹⁶⁵ Mustafa Kemal Atatürk’ün daha yangın öncesinde ifade ettiği gibi; ülkenin içinde bulunduğu durumun yeniden yapılanma sürecinde kendine yetmediği yerde, “*azami derecede*” dış yardım alınmalıydı. Ancak, tamamen dışa bağıllık reddedilmesi gereken bir durumdu. Bu reddi çekmenin de tek yolu, çalışmak ve çalışmaktı. İzmir de yetkililer ve halk olarak bu yolu araç edinmeliydi. O zaman istenilen hedefe ulaşılabilir ve kayıplar geri getirilebilirdi. Bilhassa yeni yerler tesis edilmesi konusunda, işyerlerinin temel olarak

¹⁶⁴ “Cumhuriyet Dönemi Türkiye...”, s. 15.

¹⁶⁵ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1961, s. 226.

kurulması gerekliydi. Mustafa Kemal Atatürk, bu gerçeği İzmir İktisat Kongresi'nde de vurgulamıştı: “Memleketin muhtaç bulunduğu bilim mamulâtı dahilinde imal etmek lazımdır...¹⁶⁶”

Önceki dönemlerin verilerine nazaran, bu rakamlarda bir gelişmeden söz edilebilirdi. Ancak yangın öncesinde dahi İzmir şehri, 1913-1915 döneminde, sınaî kuruluş ve işçi bakımından kendine yeter bir durum sergileyemiyordu:

	<u>Kuruluş Sayısı</u>	<u>İşçi Sayısı</u> 1913-1915
Gıda Sanayi	24	660-235
Maden Sanayi	8	357-52
Toprak Sanayi	5	50-20
Deri Sanayi	4	204-164
Ağaç Sanayi	9	291-83
Dokuma Sanayi	10	1120-1052
Kırtasiye Sanayi	11	533-271
Kimya Sanayi	13	291-53
Toplam	84	3506-1900 ¹⁶⁷

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi, Türkiye birçok dış ülkeden, birçok ürün almaktaydı. Bina yapımında kullanılan malzemeler de ithal mallar arasındaydı. Kendi ihtiyaçlarına cevap veremeyecek bir ekonomiye sahip olan ülke, İzmir Yangını sonrasında, resmi ve özel mülkiyete ait birçok meskenlerin yapımı amacıyla malzeme ithal ediyordu¹⁶⁸. Bu dönemde şehirde ciddi bir kereste buhranı yaşanıyor¹⁶⁹, ayrıca bu malzemeleri doğru ve yerinde kullanabilecek tasarrufa sahip yerli işçi ve şirketler bulunmuyordu. Yangın sonrası toparlanma sürecinde bu husus da önemli bir etken olarak göze çarpıyordu. İzmir'de iş ve işçi krizi her şeyi daha da

¹⁶⁶ A. Nedim Atilla, **Gelişen İzmir, 1927-1928 İzmir Belediyesi Albümü'ne 2001 Yılından Bir Bakış**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001, s.3. Atatürk bu hususu daima titizlikle dile getirmiştir: “*Ekonomik teşkilat teknik temeller üzerine yerleşerek yükseldikçe yurdun verimi çok daha ziyade olacaktır*”; **Atatürk'ten İnsanlığa Yol Gösteren Sözler**, Truva yay., İstanbul, 2005, s. 58.

¹⁶⁷ Zafer Toprak, **Türkiye'de “Milli İktisat” (1908-1918)**, Yurt yay., Ankara, 1982, s. 317.

¹⁶⁸ Kereste diğer inşaat malzemelerinin ithali için, bu dönemde, İzmir İskan Müdürü, İmar ve İskan Vekaleti'nden müsaade istiyordu; **BCA**, 272,00,00,74,71,4,8,2. Ancak bazen bu müsaade, ilgili kanunun öngörmemesi üzerine vekaletçe verilemiyordu; **BCA**, 272, 00,00,74,71,4,8,1.

¹⁶⁹ **BCA**, 272,00,00,74,71,4,8,3.

zora sokuyordu. Bu bağlamda, İzmir’de, 1923 yılında, çeşitli statüde çalışanların durumuna şöyleydi:

Vilayet Encümeni Kalemî Başkâtip Şevki Bey aylık 2700, Merkez kazada kâtip Mehmet Niyazi Efendi 1000, İzmir Sanatlar Merkezi Muhasebeci Bedreddin Efendi 1500, aynı okulda matematik muallimi 800, Fransızca muallimi 500, elektrik ve tatbikat muallimi 2800, Vilayet İstatistik dairesinde odacı Mehmet Efendi, 2500, İzmir’de köy muallimi 1000, Memleket Hastanesi baştabibi Cemal Bey 4000, Memleket Hastanesi kâtibi 800, dâhiliye tabibi Osman Nuri Bey 2000, aynı hastanede ambar memuru 800, hastabakıcı 3000, eczacı 1500-2000, kapıcı Osman Ağa 1500, işçi Şaban Ağa 3500 kuruş¹⁷⁰ almaktaydı. Bu dönemde, bir gazetenin fiyatı ise, genel olarak şu aşamaları takip etmekteydi:

20 Nisan 1920: 100 Para

7 Mayıs 1923: 3 Kuruş

8 Mayıs 1926: 5 Kuruş¹⁷¹

Çalışanlar arasındaki maaş dağılımı bir hayli dengesizdi. Uğraşı fazla işlerin getirisi, bazen az olana nazaran daha az bir aylığa tekabül ediyordu. İzmir Vilayeti dahilinde, vilayet geliri olarak, emlak ve akar hasılatının tahsilatı ise aynı yılda, 6199583 kuruş¹⁷² gibi bir rakama ulaşıyordu. İşte böyle bir atmosferde, açlık ve sefaletin acı yüzü kendini gösteriyordu. Sağlıklı bir çocuk yetiştirmek, böyle bir ortamda büyük bir başarı demektir. Ancak çocuklar ülkenin geleceğiydi ve bu sebeple iyi bir yetiştirme tarzı olmalıydı. Bunun yolu da çocukları gelişim çağında sağlıklı beslemekten geçiyordu. Devlet, Himaye-i Etfal Cemiyeti eliyle bir teşvik politikası geliştirmiş ve “Gürbüz Çocuk Yetiştirme” yarışması¹⁷³ başlatmıştı.

Büyük İzmir Yangını’nda zarar gören özel ve resmi her kuruluşun, işyerlerinin personelleri de işsiz kalmıştı. Bu da şehirde yaşam standartlarının

¹⁷⁰ **İzmir Vilayeti 1923 Yılı İstatistiği**, Yay. Haz.: Erkan Serçe, İBB Kültür yay., İzmir, 2001, s. 111-139.

¹⁷¹ Bülent Özükan, “*Basında Tirajlar*”, CDTA, c. 1, s. 230.

¹⁷² “**İzmir Vilayeti 1923 Yılı İstatistiği...**”, s. 85.

¹⁷³ *Hizmet*, 15 Teşrinisani 1926.

düşmesine sebep oluyordu. Hem personel azalmış, hem de hizmet kalitesi düşmüş oluyordu. 1923 yılındaki genel görünüm şöyleydi:

<u>Sağlık Personeli</u>	<u>Sayı</u>	<u>1 Adedine Düşen Nüfus</u>
Hekim	554	21.660
Eczacı	69	173.913
Sağlık memuru	560	21.428
Ebe	136	88.235
Hemşire	4	3.000.000
İdare memuru	332	361.44
Toplam	1655 ¹⁷⁴	

Kısacası İzmir, diğer birçok mesken yapımında olduğu gibi, hem gelir yetersizliği hem de malzeme yokluğu ile uğraşıyordu. Ancak, ithal mal alımı dışında pek de çaresi yoktu. Buhran şehri dört koldan sarmış durumda iken öncelikle, kendi kendine yeterliliği sağlamaktan ziyade; yangında tahrip olan işyerlerinin onarımı veya yeniden inşası gerekiyordu. Bunun için de bütçenin malzeme alımı yapabilecek güce sahip olması gerekiyordu. İşyerleri ve büyük-küçük şirket binalarının yapılmaması demek, hane ve resmi kuruluşların bina edilmesine engel olmak demektir. Ancak bir de vardı ki, bu dönemde kiralık işyerleri, fiyatları verilmeksizin gazete ve dergi sütunlarında bolca yer alıyordu¹⁷⁵. Fiyatlar verilmiyordu, çünkü yangın mıntıkasında kullanılabilir pek işyeri binası kalmamış olması, fiyatları bir hayli yükseltmişti. Bu da kiracı adayı şahıslarda bir önyargı oluşturabiliyordu. Bu tür kiralık işyerleri, genellikle yangın alanına uzak olsalar da, fiyatlar almış başını gitmişti yangından sonra...

Yine söz konusu dönemde, basında Emlak-ı Milliye'nin, çeşitli nedenlerle bazı mülkün satışına dair ilanları sıkça verdiği göze çarpıyor¹⁷⁶. Bu mülkün içinde işyerleri ve dükkânların da olması kaçınılmazdı. Satış sonucunda mal sahipleri mülkünden olurken, yeni sahipleri ise, aldıkları mülk üzerinde belli bir düzen

¹⁷⁴ Orhan Özkan, "Atatürk Döneminde Sağlık Politikası", **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1982, s. 197.

¹⁷⁵ *Ahenk*, 8 Eylül 1926.

¹⁷⁶ *Yeni Asır*, 11 Nisan 1926, *Hizmet*, 1 Ağustos 1926.

kuruncaya kadar epey zaman geçiyordu. Bu da yangın sonrası İzmir'in toparlanma sürecini, bu süreçte gerekli üretim seviyesine ulaşılmasını engelliyordu. Yangın sonrasında yaşanan çaresizlik sürecinde, Türk parasının uğradığı değer kaybı da üretimin yerli olması gerektiği gerçeğini meydana çıkarıyordu. İthal mal elde edebilmek için, yabancı paranın elde bulunması gerekiyordu. Un ve ekmek buhranlarının¹⁷⁷ hayatı felç ettiği o günlerde, piyasa değerleri genelde şöyleydi:

<u>Borsa</u>	<u>Kuruş</u>
Altın	814
Mecidiye	72
İngiliz Lirası	831,30
Fransız Frangı	198
İtalyan parası	163
Dolar	185,20
Drahmi	65,05
Mark	0,23 para ¹⁷⁸

Bu dönemde, Ziraat Bankası, İzmir ve İstanbul şehirlerinde üreticilere ve tüccarlara yönelik yardımlar yapıyordu¹⁷⁹. Yangında ürün ve mekan kayıpları yaşayan tüccarlar hem yeni işyerleri kurabilecek hem de ülke ziraatının gelişmesine katkıda bulunacaklardı¹⁸⁰.

B. RESMİ KURULUŞLAR

1922 Büyük İzmir Yangını'nın yok ettiği meskenler arasında devletin resmi kuruluşları da bulunuyordu. Bu yok oluşun yanı sıra kısmen tahripler de söz konusuydu. Elbette ki, böylesine imkânsızlıklarla dolu bir ortamda, bu yoklukları gidermek ve tahribatları düzeltmek çok zordu. Bu durumda, bir İmar vekâleti ve bankasına ihtiyaç duyuldu. Kurtuluşu yaşayan bölgelerin mebusları bunu her fırsatta

¹⁷⁷ *İkdam*, 10 Ağustos 1924.

¹⁷⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 1 Teşrinievvel 1924, *Vakit*, 22 Eylül 1925.

¹⁷⁹ Çetin Yitmener, "Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1996.

¹⁸⁰ *Sadayı Hak*, 26 Ağustos 1340. Türk bankacılığıyla ilgili ayrıca bkz: Arslan Yüzgün, "*Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi*", **CDTA**, c. 1, s. 155.

dile getiriyordu. Bir genel müdürlük kurulmalıydı ve işler istikrarlı bir şekilde yapılmalıydı. 20 milyon sermaye ile bir de imar bankasının kurulması teklifi, bu dönemde kurtuluşu yaşayan, tahribata uğrayan memleketlerin¹⁸¹ tek tesellisi olmuştu. Öyle ki yangının yaralarını sarmak; resmi binalar tesis etmek, yeniden canlanmanın tek yolu demekti. Bunun yolu da mevcut sandıkların ıslahı ve yeni bankaların tesis edilmesi ve desteğinin alınmasıydı. 1930 yılında, İzmir Ziraat Bankası'nın yapılmasıyla¹⁸², bazı meslek erbabı da biraz da olsa rahat nefes almaya başladı. Yine Osmanlı Bankası, İzmir şehrine 1926 yılında Mimar G. Mongeri tarafından yapılmıştı. Bina, I. Milli Mimari Dönemi yapılarındandı ve Ankara'da bulunan Osmanlı bankasının bir benzeriydi¹⁸³.

İzmir, kuruluşu bütün millet için “ülkü” olmuş bir şehirdi. Mustafa Kemal Atatürk böyle diyordu¹⁸⁴. 1922-1928 döneminde, Türkiye’de gerçekleşen olaylar, başka bir ülkede herhangi bir dönemde olmamıştı¹⁸⁵. İzmir’in ne tiyatrosu ne sineması kalmıştı. Ancak bunlar “kültür” demekti. Kültür ise yine Atatürk’ün dediği gibi; devletin temeliydi. O halde şehrin bu sorunları derhal giderilmeliydi. Bununla birlikte, parklar oluşturulmalı, şehirde güzel bir görünüm sağlanmalıydı. Kütüphaneler ise son derece önemliydi. İzmir’in düşmanları, her şeyi tahrip ettikleri gibi, bugüne aksedecek olan çoğu kültürel unsurlar arasında, basın kaynaklarını da önemli ölçüde yok etmişti. Telafi edilemezdi. Yangın çoğu şeyi silip götürmüştü. Ancak, gelecek için eğitim şart, İzmir’e yıkılmak yasaktı.

Yangından zarar gören yerlerin arsaları dahi sonraya doğru “boş kalmasından iyidir” düşüncesiyle kimi zaman kiraya verilmiş, gelir kapısı haline getirilmişti. Bu dönemde Bahri Baba Parkı’ndaki kütüphane arsası, belediye tarafından kamulaştırılarak, geliri ile kütüphanenin inşaatına katkı sağlanmıştı. Aynı şekilde yangın yerinde bulunan bazı arsaların satışı da¹⁸⁶ bu bütçeye aktarılmıştı. 92.212

¹⁸¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Eylül 1923.

¹⁸² Y. Aksoy, “5000. Yılında İzmir”, s. 91.

¹⁸³ Y. Aksoy, “5000. Yılında İzmir”, s. 91.

¹⁸⁴ H. Tartan, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁸⁵ H. Tartan, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁸⁶ Yangın yerlerindeki bazı arsaların hırdavatçılara ve tüccarlara satışı ile aynı zamanda burada bir mağazalar çarşısı oluşturulmak isteniyordu; B. Durgun, “Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi...”, s. 264.

TL'lik bir bütçe ile kütüphanenin inşaatına girişildi. Milli Kütüphane, Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarında hizmete girdi¹⁸⁷.

İzmir şehrinde onarım ve inşa faaliyetleri tüm hızıyla devam ediyordu. Borsa Sarayı'nın bulunduğu ve en son inşa olan yere taşındığı bina, 1928'de özel olarak yapılmış ve bugün hala kullanılmaktadır. Yine, Atatürk Müzesi olarak kullanılan bina, Birinci Kordon'da 1922'de Hıristiyan bir halı tüccarına ait evdi. Bu yılda terk edilmişti. Sonraları, Naim Bey adlı şahıs, burada 1926'ya kadar Naimpalas otelini işletmiş ve Atatürk İzmir'e geldiğinde burada misafir olmuştu. 1926 yılında belediye bu yapıyı eşyaları ile birlikte satın alarak Mustafa Kemal Atatürk'e hediye etmişti¹⁸⁸.

İzmir, her şeye rağmen sonraki dönemlerde, imkansızlıklar çerçevesinde hızlı bir gelişme gösteriyordu. Şehir planlamaları devam ediyor, dışarıdan uzmanlar getiriliyordu. Bu bağlamda bir yarışma düzenlendi. Bu yarışma önemliydi. G. Tankut'un dediği gibi; “*İmar planı denilen belge, ister yarışma, ister doğrudan yükümlenme yoluyla üretilmiş olsun imar sürecinin ‘anahtar halkası’dır.*”¹⁸⁹ Yarışmada, Alsancak'ta yeni bir liman kurulması, bugün bile halen tartışılmakta olan, Alsancak ve Basmahane tren istasyonlarının Halkapınar dolaylarında birleştirilmesi, fuar yerinin belirlenmesi, Turan'daki akaryakıt depolarının bulunduğu yerden kaldırılması konuları ele alınmıştı¹⁹⁰. Yarışmada amaç, İzmir şehrini parlak bir geleceğe götürmekti. Ancak o günlerde belediye bütçesi bir hayli dardaydı. Halkın yoksulluğu ve ödenti kesiklik ve eksiklikleri de gelirleri daha da kısıtlıyordu. Yangınla birlikte, bütçe açısından bir hayli darlık yaşanırken, yangın öncesi durum ise şöyleydi:

1918 Yılı Belediye Gelirlerinin Kaynakları

- 1- Karataş ve Karşıyaka tramvay hatları,
- 2- Binalar ve araziler,
- 3- Göztepe tramvay şirketinden alınan primler,

¹⁸⁷ Y. Aksoy, “5000. Yılında İzmir”, s. 85.

¹⁸⁸ Y. Aksoy, “5000. Yılında İzmir”, s. 87.

¹⁸⁹ Gönül Tankut, *Bir Başkent'in İmarı Ankara: (1929-1939)*, Anahtar Kitaplar yay., İstanbul, (t.y.), s. 38.

¹⁹⁰ “Cumhuriyetin 50. Yılında İzmir”, s. 23.

- 4- Gaz işletmesi hissesi,
- 5- Binaların inşasından alınan ödentiler,
- 6- İçki satış izinlerinden alınan ödentiler,
- 7- Tiyatroların, otellerin, hamamların, vb. izinlerden alınan ödentiler,
- 8- Şehir sınırları dışından getirilen eşyalardan alınan ödentiler (1918 yılında şehrin toplam geliri 126.730 TL idi)¹⁹¹.

Bunların dışında ise; Binalar, mülkler ve gelirlerden alınan vergilere ilaveten, belediyenin vergileri memurlar tarafından toplanılarak bütçeye aktarılırdı (1918 yılında 15.880 TL toplanmıştı). Ayrıca İzmir şehri, bu yılda 159 mahalleden ibaret olup, bu mahalleler kendi işlerini kurumlarıyla kontrolünde tutuyordu¹⁹². 1926-1927 yıllarına bakıldığında; İzmir şehrinde bir Harikzadeler Birliği Cemiyeti bulunduğu göze çarpıyordu. Ayrıca bir de Mühendisler Muallimler Birliği'nin¹⁹³ teşkil edilmesi, İzmir'in yapılanması için ileri bir adım sayılırdı. Ancak ilginç olan o ki; daha 1923 yılında yıkımlarını tamire başlayamamış bir ülke olan Türkiye'den bazı dış ülkeler neler bekliyordu? Bu aslında ilginç olmakla birlikte, bir şeyi de düşündürüyordu: Türkiye, o kadar savaştan sonra bazı dış ülkelerde sosyal ve ekonomik olarak nasıl bir izlenim bırakmıştı? 1923'te Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik bunalım ve Osmanlı'dan devraldığı ekonomik miras, aslında ülkeyi anlatmaya yetiyordu¹⁹⁴. Resmi kurum oluşturmada mevcut devlet bütçesinin güçsüzlüğü dışa mahkum bir durum sergilerken, Türkiye'den talep edilen ürünler ise şöyleydi: *Demir ve çelik ürünler, saçlar, döküm boruları, çinko, perçin çivileri, metalik eşya, boya, vernik, kauçuk eşyalar, kestane çıtası, sandık vs. kenarına mihlanan çelik demir köşebentler, vs.*¹⁹⁵ Bunları zamanla elde etmek için tek şey gerekiyordu: Çalışmak. Mustafa Kemal bunu sık sık dile getirmişti: "*Denilebilir ki, hiçbir şeye muhtaç değiliz, yalnız tek şeye ihtiyacımız vardır: çalışkan olmak!*"¹⁹⁶

¹⁹¹ "Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi...", s. 12.

¹⁹² "Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi...", s. 12.

¹⁹³ T.C. Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 623.

¹⁹⁴ K. Arı, "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu", ÇTTAD, 1/3, İzmir, 1993, s. 45.

¹⁹⁵ Türkiye İktisat Mecmuası, 27 Haziran 1923.

¹⁹⁶ Mustafa Baydar, Atatürk Diyor ki, Varlık yay., İstanbul, 1981, s. 182.

Her şeye rağmen bu dönemde, dış ülkelerden resmi kurum/kuruluş binaları inşa etmek ve yangın sonrası dirilişi gerçekleştirmek için malzeme ve uzman konusunda yardım alınması gerekiyordu. Yardımı almak için de para gerekiyordu. Bu para tabii ki Türk parası değildi. İngiliz Sterlini ise yükselişine devam ediyordu:

<u>Yıllar</u>	<u>1 Sterlin Eşdeğeri</u>	<u>Tedavüldeki Banknotlar(Milyon TL)</u>
1922	729	-
1923	763	-
1924	836	161
1925	892	165
1926	928	153
1927	945	153
1928	956	153
1929	1009	159 ¹⁹⁷

Dönemin Türkiye'sinde, bankalaşma yolunda atılan adımlar, savaştan sonra büyük maddi yıkımlar geçiren şehirler için büyük bir oluşumdur. Devlet eliyle kurulan Emlak ve Eytam Bankası'nın temeli, daha evvelki dönemlerde kurulan Eytam sandıklarına dayanıyordu. 1927 yılında anonim şirket olarak kurulan bu bankanın amacı, yapı ve onarım işlerine kredi vermektir. Banka, 1946 yılında kurulan Emlak Kredi Bankası'na devredildi¹⁹⁸.

Bu dönemde köy ve mahalle ocaklarının bulunduğu şehirde, resmi kuruluşlara ilaveten bir kalkınma alternatifi oluşturulmuştu. Ocağın temel görevleri, halkı her konuda aydınlatmak, isteyenleri dönemin fırkasında üye olarak tutmak ve görevlendirmek, bağışları kontrol altına almaktır¹⁹⁹. Böylece madden olduğu gibi, manevi olarak da şehrin kontrolü sağlanıyor, "ilerleme" esas alınıyordu. Yangın sonrası maddi ve manevi duruma böyle de bir destek sağlanıyordu.

İzmir'de Mayıs 1919 işgaliyle çoğu resmi binanın kaderi değişmişti. Bugünkü Turizm Müdürlüğü binası, 1891'de İzmir Ticaret Borsası olarak yapılmıştı. İşgalden

¹⁹⁷ M. A. Aysan, "Atatürk'ün Ekonomik Görüşü...", s. 99.

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1928.

¹⁹⁹ *Aydın Tarihi*, Eylül 1927, sayı: 42.

itibaren bu bina, Yunan Milli Bankası'na devredilmişti. 1922'de kurtuluşun ardından İzmir Merkez Postahanesi ve Paket Postanesi olan bina, hala İzmir Turizm Bölge Müdürlüğü binası olarak kullanılmaktadır²⁰⁰. İzmir'in yeniden yapılanmasında; önemli adımlar atılmıştı. Resmi binalar bir yandan kurulurken, Atatürk Anıtı, İlk Kurşun Anıtı, Dokuz Eylül Anıtı gibi hatıralar da İzmir'in simgesi haline getirildi²⁰¹. İzmir artık yepyeni bir yüzle dünyanın en görkemli şehri olma yoluna koyulmuştu. 1930'lu ve 1940'lı yıllara gelindiğinde işgal ve yangın öncesi verilerine nazaran büyük adımlar atılmıştı. Atatürk'ün büyük bir istikrarla üzerinde durduğu millileşmeye doğru bir hayli yol kat edilmişti. Bunu anlamak bağlamında, İzmir'de 1917'nin rakamsal değerleri, eğitim ve eğitim kuruluşları açısından şöyleydi:

	<u>Okul</u>	<u>Öğretmen</u>	<u>Öğrenci</u>
Türk	55	390	6359
Rum	50	346	5871
Ermeni		11	38
			1112 ²⁰²

Yangından kurtarılan önemli bir eğitim kurumu olan İzmir Ticaret Lisesi daha evvelki dönemlerde(=1905) yabancılarca hazırlanan sigorta planı dahilindeki Rahipler Okulu binasıydı. 1926 yılında, İzmir'in yapılanmasıyla ilgili; "İzmir'in Yeniden İnşası Tetkik Şirketi" namında bir oluşumun projesi, belediyece incelemeye alınıyordu²⁰³. Ancak bu süreçte sadece projelerle meşgul olmak, bazen işgörmezlik getirebiliyordu. Çünkü tartışmalar ortaya çıkıyor, bu da bazen kararsızlığa sürükleniliyordu. Bu da büyük ölçüde dönemin siyasi ve sosyal propagandalarıyla ilgiliydi. Ayrıca, 1922 yangını öncesinde farklı yapıların bulunduğu Pasaport İskelesi, "Pasaport İskelesi Yenileme Projesi"ne dahil edilmişti. Büyük yangın sonucunda oteller tarihinin öncüsü olan Kordon otelleri yok olmuştu. Bu da kapatılması imkansız gibi görünen büyük eksikliklerden biriydi. Böylelikle, bugün Unesco Dünya Mirası Listesi'ne dahil olma yolunda kayıplar oluşmuştu.

²⁰⁰ E. Daldal, **a.g.e.**, s. 83.

²⁰¹ E. Daldal, **a.g.e.**, s. 86.

²⁰² Nail Morali, **Mütarekede İzmir**, Yay. Haz.: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s. 90.

²⁰³ *Hizmet*, 8 Teşrinisani 1926.

1928 yılında Türk Ekonomi Bankası kurulmuş, şehir gelişme anlamında önemli adımlar atmıştı. İzmir artık ayağa kalkmaya başlamıştı. Resmi kurumların inşasındaki artışlar, şehrin maddi açıdan yüzünü güldürmeye başlamıştı. Büyük yangın sonrasında, İzmir'in imar çalışmalarıyla aldığı büyük başarılarından biri de Atatürk Anıtı'nın bulunduğu Cumhuriyet Meydanı idi. İmtiyaz'da yer alan gümrük binasının kuzey mendireğinde bulunan Deniz Fenerleri Bürosu, Pasaport Kontrol Bürosu ve Liman Bürosu, 1922 Büyük İzmir Yangını'nda harap olmuştu. Bununla birlikte, yangın öncesinden kalan bir yapı; Rönesans canlandırmacı özelliğe sahip Kısmet Han'dı. Büyük yangının “hediyeye ettiği” alanlar üzerinde imar çalışmaları devam ediyor; görkemli binalar, resmi kuruluşlar inşa ediliyordu. Yine Tekel Binası, yangın sonrası yakın bir zamanda yapılması dolayısıyla, “geniş saçakları ve köşe vurgusu” ile Birinci Ulusal Mimarlık Akımını'nın²⁰⁴ izlerini taşımaktadır. Yangından 1929 yılına kadar geçen sürede Pasaport bölgesi hızla imar edildi. Vali Kazım Dirik Bulvarı'nın denize bakan tarafında inşa edilen Türkiye Denizcilik İşletmeleri İzmir Şube Müdürlüğü Binası'nın mimarı, Milli Kütüphane'nin de mimarı olan Tahsin Sermet Bey idi. 1930-40'lı yıllara gelindiğinde, İzmir çağdaş bir mimari ile tekrar “Güzel İzmir” sıfatını kazanmıştı. Sağlık, Eğitim ve diğer resmi kurum ve kuruluşların binaları, şehirde, işgal ve yangın dönemine nazaran yaşam standartlarını katlarca artırmıştı. İzmir Enternasyonal Fuarı ve Kültürpark'ın yangın alanlarındaki boşluğu doldurarak, şehri cazip bir hale getirmesi, dönemin halkı ve yetkili kesim tarafından “gelecek nesil için son derece faydalı bir unsur” olarak görülüyordu²⁰⁵. Yangının olumsuz getirilerinden biri olarak sayılmayacak tek şey, Cumhuriyetin çağdaş ideolojisine uygun bir şehir kimliği yaratmada boş alanların bulunmasıydı²⁰⁶. Bu boş alanları doldurma serüveninde adı unutulmuş olan yerli ve yabancı birçok mücadeleci ustalar, mimarlar da bulunuyordu²⁰⁷. Son olarak, resmi binaların, dönemin İzmir kazasında 1923 yılındaki durumu hakkında istatistikî bilgiler vermek yerinde olacaktır:

²⁰⁴ İzmir'de Ulusal Mimarlık Akımı'nın etkileri için ayrıca bkz: A. N. Atilla, **a.g.e.**, s. 4-30.

²⁰⁵ Emel Kayın, “Cumhuriyet Dönemi Mekânsal Katmanların Mimarlık Mirası ve İzmir'in Modern Kimliği”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 3, Aralık 2008, s. 23-24.

²⁰⁶ E. Kayın, *a.g.m.*, s. 21, 22. Ayrıca bkz: Afife Batur, “Cumhuriyet Döneminde Türk Mimarlığı”, **CDTA**, c. 5, s. 1381.

²⁰⁷ Bu mimarların isimlerini Turan Muşkara'nın anılarında görmek mümkündür; Turan Muşkara, **İzmir ve Karşıyaka Anıları “Hayal Olan O Güzel Günler”**, Tükelmat A.Ş., İzmir, 1998.

Mektepler hakkında, bu yılda yetkili merciden yeterli bir rakamsal bilgi alınamamıştı. Ancak, 1923 öncesinde yapılmış 60 mektep bulunuyordu. Bunların tamirat ve diğer giderleri için 1923 yılında 555.000 kuruş harcanmıştı. Hastane ise 3 adet olup biri henüz inşa halindeydi²⁰⁸. Ancak, 1927’li yıllarda bu hastanelerde personelin maaş alama durumu da sık sık gündeme geliyordu²⁰⁹. Bunların dışında aynı yılda, İzmir kazasında 140 adet çeşitli statüde resmi/yarı resmi kurum ve kuruluş binası bulunuyordu²¹⁰.

C. ORTAK KULLANIM ALANLARI

Büyük yangının götürdüklerinin önemi de büyüktü. Hanlar, haneler, resmi binalar, mağazalar... Tüm bunlarla birlikte, “bina” kategorisinde olmayan kayıplar da vardı. Yollar, elektrik-su tesisatları, kanalizasyonlar vs. de yangından büyük oranda zarar görmüştü.

Durum böyle iken İzmir ne yapmalıydı? Öncelikle bir plan yapmalı, sonra da bu planı imkanların elverdiğince uygulamalıydı. Elektrik başlı başına bir sorundu. Yangınla kullanılamaz hale gelen tesisat, İzmir’i karanlıkta bırakıyordu. Oysa İzmir, hep aydınlık olmalıydı. Yoksa diğer sorunlar da çözülemeyecekti.

İzmir’in 1923’te aydınlanma sorununa cevap verecek derecede iyi olan, yerli veya yabancı bir kuruluş bulunmuyordu. Söz konusu dönemde, İzmir kazasının elektrik sanayisi şu durumdaydı: Milli Kütüphane Tenvirat, 24 beygir gücünde; Tenvirat, 10; Tenvirat, 53; Tenvirat, 37; Abret ve Tenvir İmalathanesi, 75; Tenvirat, 20; Tenvirat, 25; Tenvirat, 15; Tenvirat, 14; Eşrefpaşa sineması(sinema ve tenvirat), 18; Ankara sineması, 50; Reşadiye Sineması, 12; Tahniyat ve Tenvirat Fabrikası, ?, idi. Kimya sanayi kategorisinde ise bir havagazı şirketi bulunuyordu ve yukarıda adı geçen müesseseler gibi; motor gücüyle çalışıyordu. Beygir gücü ise 128 idi. Buraya kadar sayılan üretim yerleri, Ankara sineması(=Türk ve İtalyan) hariç, 1923 yılında tamamen Türklerin elindeydi²¹¹. Havagazı, İzmir’in aydınlanması için çok

²⁰⁸ **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, 1. Kitap**, Yay. Haz: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2001, s. 90, 92, 64.

²⁰⁹ *Hizmet*, 14 Eylül 1927.

²¹⁰ “**1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği**”, s. 293-297.

²¹¹ “**1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği**”, s. 296, 297.

önemliydi. Yangın sonrasında ise şehrin bu konudaki sıkıntıları, kısmen elektrikle ve kısmen havagazı ile giderilmeye çalışıldı. Havagazı fabrikasının ve diğer şebekelerin yangından gördüğü zarar, bir dönem İzmir şehrinin kabusu olmuştu. Bu bağlamda havagazı işiyle uğraşan şirket yetkilileri, Nafia Vekâleti'ne sık sık dilekçe yazıyorlar, gerekli tamir ve yapılanma için talepte bulunuyorlar²¹² ve çözüm istiyorlardı²¹³. Vekâlete yazılan bu dilekçelerde, havagazı şirketinde istihdam edilecek yetkili ve çalışanların da Türk olması gerektiği vurgulanıyordu²¹⁴. Bu tür sıkıntı ve şikayetler, büyük yangınla başladı, 1929'larda da bir o kadar etkisini sürdürdü. Havagazı şirket reisi ve elektrik mühendisleri ise duruma çare aramakla meşguldüler²¹⁵.

Elektrik, havagazı, genel aydınlatma, motor-makine ve nakil araçlarıyla tüm sanayi müesseselerinin kontrolü, taşıtların yaptığı kazalarla ilgili araştırma, gibi faaliyetleri uhdesine alan bir de Makine ve Elektrik şubesi kuruldu²¹⁶. Böylelikle, İzmir şehrinin sosyal ve ekonomik düzenlemeler bakımından iyi bir aşama kaydettiği görülüyor.

İzmir'de su sorunu da yangın sonrasında temel meseleleri içindeydi. Ancak bir su şubesinin oluşturulması, 1931 yılına kadar uzadı. Su şebekeleri, bununla ilgili inşaat ve tamiratlar ile özel mahiyetteki su işlerini de bu şube denetimi altında tutmaya başladı²¹⁷. Onarım ve inşa sürecinin 1930'lu yıllara dek uzaması, belediye gelirleriyle doğru orantılıydı. 1923 yılı İzmir belediyesi geliri, 400.000 lira gibi, ihtiyacın yarısına dahi cevap veremeyecek bir rakamdı. Bu gelirin artırılması gerekiyordu. 1924 yılında hemen bir düzenlemeye gidildi ve bu düzenleme, "Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu" ile sağlandı²¹⁸. Ancak her ne kadar düzenleme olsa da yavaş yavaş kendini hissettirmeye başlayan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, yangın kadar olmasa da birçok maddi ve manevi unsurları İzmirliilerin hayatından götürecekti. Yine de her şeye rağmen 1927 yılında şehir bütçesi biraz daha normaldi. Fakat belediye için asıl kötü sürpriz 1928 yılı bütçesinde

²¹² BCA, 230,122,4,3.

²¹³ BCA, 230,122,4,7.

²¹⁴ BCA, 230,122,4,5.

²¹⁵ BCA, 230, 122, 5, 4, 7.

²¹⁶ E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 224.

²¹⁷ E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 224.

²¹⁸ E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 228-229.

oldu. Şehrin imar edilmesi, yangın yerlerinde bulunan arsaların kiraya verilmesi ya da satılması karşılığı alınan bedellerle sağlanıyordu. Bu yılda, iyi bir sonuç bekleyen belediye, beklediğinin yarısı civarında bir bütçeyle karşılaşınca adeta sarsıntı yaşamıştı. Çünkü bir önceki yıla bakıldığında, bu bir yıkımdı. Ebniye Kanunu'nda yapılan değişikliklerle yangın alanında bulunan arsaların tarla statüsünde değerlendirilmesiyle, limana ve demiryollarına açılacak olan bulvarlara yakın bir hayli arsa satılmıştı. Buna rağmen ortadaki ihtiyaca cevap verebilecek rakamlar, bir hayli düşündürücüydü²¹⁹.

İzmir'in yenilenmesi konusunda, yetkililer İş Bankası'nın desteğini almaya uğraşıyordu. Maliye Nezareti'nin de duruma kefaletlik etmesiyle bir parça istikraz sağlanabildi. Haziran 1929'da İş Bankası ile İzmir Belediyesi arasında anlaşma imzalandı. İzmir bundan payına düşeni on taksitte ve yüzde sekiz faizle geri ödeyecekti²²⁰. Alınan 2.000.000 liralık parayı, Dâhiliye Vekâleti kanunun kendisine verdiği yetkiyi kullanarak, İzmir inşa ve tamiratında gerekli yerlere ayırıyordu:

Vezir Osmanağa sularının ıslahı için 300.000,

Kanalizasyon inşası için 300.000,

İtfaiye binası için 60.000,

Hal ve marşeler inşası için 200.000,

Ekmek fabrikası inşası için 150.000,

Deniz hamamları inşası için 50.000,

Melezçayı, Kokaryalı, Katipoğlu bataklıklarının kurutulması için 73.000,

Yangın alanının düzenlenmesi için 200.000,

İzmir'de açılacak yeni yollar için 300.000,

Şehir içindeki şoselerin parkeye dönüştürülmesi için 250.000,

İzmir dahilindeki elektrik şebekesi için 67.00 lira, vekalet tarafından ayrılmıştı²²¹.

Şehirde ortak kullanılan her türlü mekan ve tesisatlar, yenilenmeye başlanıyordu. Kadifekale'ye bir su deposu yapılıyor ve havagazı fenerlerinin sayısı

²¹⁹ E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 231.

²²⁰ E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 232.

²²¹ E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 233-234.

da 3.000.000'e yükseltiliyordu²²². 1925 yılında halk bunalımına sebep olan ekmek sorunu²²³, telefon ve tramvay gibi başlıca sıkıntıları²²⁴, yavaş yavaş dindiriliyordu. Yeni yollar yapılıyor, ulaşım, halka refah sağlayacak duruma getiriliyordu. Böyle devam edildiği takdirde, İzmir şehrinin geleceği parlaktı.

D. EVLER

1922 Büyük İzmir Yangını İzmirliilerin büyük çoğunluğunu evsiz bırakmıştı. Evsizlik, bireysel sıkıntılardan öte, toplumsal bunalımlar yaratıyordu. Şehirde bu dönemde evi olanın her şeyi var demektir. İzmir kurtulmuştu; ancak barınakların büyük kesimi, yangından kurtulamamıştı. Ev bir aile için ne demektir? Ev, şüphesiz Türk kültürünün vazgeçilmez bir unsuruydu. Eski tarihlerde çadırlar vardı; mahremiyeti bugünkü dört duvarlar gibi koruyorlardı. Ancak söz konusu büyük yangından sonra yaşanan meskensizlik, ailelerde sosyal bunalımlara yol açtı.

E. YANGIN SONRASI EVLERİN DURUMU

İzmir'de, yangın faciası yüzünden yaşanan kayıpların en önemlisi meskenlerdi. Çünkü böylesine karışık bir ortama karşın, insanların kalacak yerleri, barınacak meskenleri kalmamıştı. Telafisi ise bir hayli uzun sürdü. İzmir bu tarihlere kadar, adeta akla karayı seçti. Bu süreçte, atıl kalan yangın yerleri, en popüler suç mekanı haline geldi. Yangın yerlerinde her türlü suç işleniyor, olaysız bir gece geçmiyordu. Yangın yerlerinde ilginç olaylar da yaşanıyor. Yapılan bir araştırmada, yangın yerinde bir kuyunun dibindeki gizli bölmeden değerini yitmiş Osmanlı paraları çıkmıştı²²⁵. Ayrıca buralarda ciddi güvenlik sorunları yaşanıyor. Bazen evi olmayıp, burada geceleme isteyen yoksul kimseler, öylesine kötü bir ortama düşüyordu ki; bu canlarına bile mal olabiliyordu.

Meskensiz kalan ailelerden bir kısım harikzadeler, şehri terk etmiş olan gayrimüslimlerden kalma hanelere yerleşmişlerdi. Bu, çaresizlikten kaynaklanan bir durumdu. Bu durumdan duyulan rahatsızlık da devlet yetkililerine bildiriliyor ise de,

²²² E. Serçe, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...”, s. 234.

²²³ *Yeni Türk*, 10 Nisan 1341.

²²⁴ “*İzmir Mektubu*”, *İkdam*, 21 Ağustos 1923.

²²⁵ *Halkın Sesi*, 23 Mart 1932.

kolay kolay önlenemiyordu. Metruk haneler, meskensiz insanlarca kullanılmaya devam ediyor; ancak bu haksız kazanç olarak değerlendiriliyordu²²⁶. Vali Kazım Dirik, bu tür sorunlara çözüm getirmek için bir hayli uğraş sarf etmişti²²⁷. Ancak işgalden sonra –öncesinde olduğu gibi- Türkler hep arkaplandaydı ve yoksul kalmışlardı. Gayrimüslim unsurların köşkleri ve büyük ölçüde malları vardı. Onlar varlıklı ve “efendi” idiler. Türkler ise hamallık yapıyorlardı. “*Birinin parası ve sermayesi vardı; ötekinin yalnızca emeği devredeydi...*”²²⁸ O halde Türklerin evsiz kalması sonucu, gayrimüslimlerce terk edilen hanelere yerleşmesi doğaldı. Ayrıca, gayrimüslimlerce terk edilen bu binalara, yalnız Türkler değil; yine geride kalan bazı gayrimüslim unsurlar da girmişti²²⁹. Sadece İzmir’de değil, tüm ülkede o günlerde yaşanan büyük tahribatlar, “konut sorunu”nu getirmişti. Devlet erkanı, bu duruma çare arıyor, bütçe çerçevesinde belirli ödemeler yapılacağını bildiriyordu. Kaymakamlar, görev sınırları dahilinde bulunan ihtiyaç sahiplerini ve zorunlu ihtiyaçlarını İmar ve İskan Vekaleti’ne yazılı olarak bildiriyordu. Bölgede, Yunanlılar tarafından haneleri tahrip ve ihrak edilmek suretiyle zararda bulunan kimselere üç bin liralık bir meblağ²³⁰, mesken ve barınak sahibi olmaları için ayrılmıştı²³¹.

Ev yapımında kullanılan malzemeler, büyük oranda orman ürünlerine dayanıyordu. Bu da aslında çıkan yangınların körükleyicisi idi. Yangın ahşap binalarda daha kolay yayılıyordu. Bir de otomobil kültürü henüz doğmadığından, sokakların yük hayvanları girecek genişlikte bırakılması, halkı evsiz koyan yangının yayılmasını kolaylaştırmıştı. Yeni yapılacak evler böyle olmamalıydı. Elbette kesme taştan binalar yapılmıştı, ancak bunlar genellikle resmi binalardı. Halka konut bakımından bir faydası yoktu. Evsiz kalmanın manası bugün neyse, o günlerde de aynıydı.

²²⁶ “*Mesken Derdi*”, *Hizmet*, 17 Kanunuevvel 1926.

²²⁷ Bkz: Kazım Doğan Dirik, *Atatürk’ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik*, Gürer yay., İstanbul, 2008.

²²⁸ K. Arı, “*İzmir’den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi...*”, s. 27.

²²⁹ Z. Arıkan, “*İzmir Basımından Seçmeler...*”, II. Cilt, II. Kitap, s. 147.

²³⁰ Bölgede Yunanlıların geçtiği ve geçtiği yeri hasara uğrattığı tüm yerler için devlet bu konuda seferber olmuştu. Bkz: **BCA**, 272, 00, 00, 80,3, 1,21,4 ve **BCA**, 272,00,00,80,3,1,21,1.

²³¹ **BCA**, 272, 00,00,80,3,1,25,5.

Ayrıca, bugün “konut isteği” birbirine bağlı sebeplerden dolayı (kira, ailenin nüfusu ve taşınma zorluğu)²³² ne ifade ediyorsa, o gün de aynıydı. Ancak bu sıkıntılar, dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası’nın “millileşme” idealiyle²³³, zorlu bir süreç sonunda aşılabilecekti. Bu ideal(=milli iktisat), daha evvel de değinildiği üzere İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde aslında net bir şekilde açıklanmıştı²³⁴. O halde, yepyeni bir İzmir vücuda getirilirken, bu yöntem takip edilmeliydi. 1914’ten 1927’ye karın doyurmanın 14 kat daha zorlaştığı gerçeği de buna ilave edilirse²³⁵, ülkeye ancak yerli sermayeden başkasının faydası olmayacağı, kolayca anlaşılır.

Yangından geriye kalan tüm binaların gerek satış fiyatı gerekse kiralarda muazzam artışlar olmuştu. Yangın alanındaki arsalar tanzim edilip, buralara çağdaş binaların dikilmeye başlanması planı, bir an önce gerçekleşmeliydi²³⁶. Halk bunu, büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu. Emlak kıymetlerinin aşırı artışıyla yeni bir çıkmaza giriliyordu. Emlak kıymetleri her ne kadar Dâhiliye Vekâleti tarafından kontrol altına alınmaya çalışılsa da, şehirde muhtaç kimseler kadar, fırsatçılar da vardı. Bunlar, daha evvel şehri terk etmemiş, gayrimübadil konumunda olan yabancıları²³⁷. Satılık ve kiralık hane ilanları basında sıklıkla yer alıyordu. Hatta apartmanlar bile satışa veya kiraya sunuluyor, fırsatlar değerlendirilmek isteniliyordu²³⁸. İhtiyaç sahiplerinin önüne sürülen haneler, en ince ayrıntılarıyla tasvir ediliyor, albeni sağlanıyor, ancak fiyatlar hakkında asla bilgi verilmiyordu²³⁹. Çünkü fiyatların açıklanması her açıdan mal sahibi için olumsuz sonuçlar doğurabiliyordu. Bunun yanı sıra, fırsatçılar daima işini biliyor, çeşitli tezgahlarla boşluklardan yararlanarak hak elde etmeye çalışıyordu. Gayrimübadil oldukları halde, kendilerini mübadil ve sefil olarak beyan edip, devleti kandırmaya çalışanlar vardı. Durum önlenemeyince, bunlara bir duyuru yapıldı: “*Gayrimübadil oldukları halde, mübadilliklerini iddia ederek hükümeti esfal suretiyle mal tefviz edenler her*

²³² M. Ali Göktaş, **a.g.e.**, s.12-13.

²³³ Bkz: Mete Tunçay, “*Cumhuriyet Halk Partisi*”, **CDTA**, c. 8, s. 2019.

²³⁴ Gündüz Ökçün, “*İzmir İktisat Kongresi*”, **CDTA**, c. 4, s. 1061.

²³⁵ *Milliyet*, 4 Mayıs 1927.

²³⁶ **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Şubat 1926, s. 82.

²³⁷ *Milliyet*, 4 Mayıs 1928.

²³⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Temmuz 1926.

²³⁹ *Hizmet*, 13 Kanunuevvel 1926, *Hizmet*, 27 Kanunuevvel 1926.

şeyden mahrum kalacağı gibi, takibat-ı kanuniyede maruz bulundurulacaklardır.”²⁴⁰
Yangın sonrasındaki genel durum ve mübadele ortamının sorunlarını, bu tür vakalar özetler niteliktedir.

İzmir’in yangın sonrası dönemlerde, Emlak Bankası’ndan büyük beklentileri olmuştu. Harikzadeler, basında bu yönde çıkan haberlerle yakından ilgileniyordu. Maliye Vekâleti’nin 10 milyon liralık bir emlakın listesini hazırlayarak, Emlak Bankası’na vereceği²⁴¹ yönündeki haberler, meskensiz halkı sevindirmeye yetiyordu.

9 Eylül 1923-1924’te İzmir’de kurtuluş günü kutlamaları büyük bir coşkuyla sürerken, İstanbul ve diğer memleketlerden şehre tebrik mesajları geliyordu. O gün halk ve her kesimden yetkililer, sanki işgal ve sonrasında yaşadıkları acıları unutmuşçasına “kurtuluş”u yad ediyorlardı²⁴². Kutlamalardan sonra, şehir yine yangının bıraktığı yıkıntı ile karşı karşıya geliyordu. Belediye’de gerçekleşen istifalar gazete makalelerinde eleştiriliyordu. Mesken bunalımına düşmüş bir şehri, bırakıp gitmek bu kadar kolay mıydı? Bu yönde eleştiriler susmuyordu: “*Belediye azaları sandalyelerinden ayrılmak için her şeyi kabul ettiler...*”²⁴³ Yine bu dönemde hanelerin yapımı devam ediyor, Müslümanlar için de cami inşası öngörülüyordu. Artık halk, ibadethanelerine de yavaş yavaş kavuşuyordu²⁴⁴. Bu tarihlerde İzmir’de Müslümanların sayısı bir hayli fazlaydı:

1923 Yılı İzmir Şehir Merkezi Nüfus-Hane Durumu²⁴⁵

Müslüman

<u>Erkek</u>	<u>Kadın</u>	<u>Hane</u>
48131	39592	51709

Gayrimüslim

<u>Erkek</u>	<u>Kadın</u>	<u>Hane</u>
12854	12551	6166

²⁴⁰ *Hizmet*, 28 Kanunuevvel 1926.

²⁴¹ *Hizmet*, 27 Kanunuevvel 1926.

²⁴² *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1924, *Müşterek*, 10 Eylül 1923.

²⁴³ *Sadayı Hak*, 29 Eylül 1340.

²⁴⁴ *Millet*, 25 Teşrinievvel 1925.

²⁴⁵ “1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği...”, s. 7.

İzmir kaza merkezi, 281.000.000 metrekareydi. Yangından hasar gören alan ise, 2.5 milyon metrekareydi ve I. Kolordu Komutanı İzzettin Paşa'nın raporuna göre, 20-25 bin civarında bina tahribata uğramış ve yok olmuştu. İstatistik Müdürlüğü'nce açıklanan Mart 1923 tarihli verilere göre ise; İzmir'de bulunan 42.945 haneden 14.004 tanesi tamamen yanmış, kül olmuştu. İşyerlerinin büyük bir kısmı da yok olmuş, geriye yalnızca 9.696 mağaza ve dükkan kalmıştı²⁴⁶. Kazanın 1923'teki emlak hasılatı, 4.928.796 kuruş 20 para iken, mahalli vergiler toplamı ise 36.749.049 kuruş 16 paraydı²⁴⁷. Meskensizlere mesken sağlanmaya çalışıldığı bu dönemde, şehirden giden Ermeni ve Rumlar, Batı Trakya Müslümanlarının elinde mesken bırakmıyorlardı. İzmir'de yaptıklarını orada da yaparak, Müslümanlara ait mülke el koyuyorlardı²⁴⁸. Ancak İzmir'de, bu dönemde, her zamanki gibi; yabancı unsurlara hiçbir zarar verilmemişken, verenler cezalandırılıyordu. Türkiye şahsi meselelerde bile hoşgörüyü savunuyor, yabancıları ezdirmiyordu. Hatta dışarıdan gelecek olanlara daha çok rağbet gösteriliyordu. Ankara, muhacirlere “*yüzde yüz emlak*” sağlayacağını bildiriyor; onların hayatlarını garanti altına alıyordu²⁴⁹. Bununla birlikte, Rum emlakı meselesi iyice büyümüş, ülkenin gündemine oturmuştu. Mübadeleye tabi tutulmayan Rumların mallarını satmalarına müsaade edilmişti. Bu yöndeki haberler, İstanbul ve İzmir gibi içinde Rumlar yaşamış olan memleketleri harekete geçirmişti²⁵⁰. Bundan başka faaliyete geçişi 1927'yi bulacak olan Emlak Bankası'nın dışında İmar Bankası'ndan da beklentiler artıyor, bilhassa Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerde, hane yapımı ve imar için destek bekleniyordu. Bu yönde bir bütçenin de öncelikle sağlanmış olması, bankanın teşkili açısından son derece mühimdi. Sermayenin kaynağı da şunlardı:

- 1- *Harp Kazançları vergisi,*
- 2- *Mükafat nakliye vergisi,*
- 3- *Mübadeleye tabi olmayan firarilerin malları,*
- 4- *Münasip inhisar tesisi.*²⁵¹

²⁴⁶ F. Yılmaz- E. Serçe-S. Yetkin, “**Küllerinden Doğan Şehir...**”, s. 16.

²⁴⁷ “**1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği...**”, s. 76, 77, 83.

²⁴⁸ *İleri*, 12 Temmuz 1340.

²⁴⁹ *İkdam*, 12 Ağustos 1340.

²⁵⁰ *Millet*, 4 Eylül 1925.

²⁵¹ *Tanin*, 19 Temmuz 1924.

Şehirde, imar ve iskân çalışmaları devam ediyor, mesken bunalımına çareler aranıyordu. Bugünlerde herkesi düşündüren ve basına yansıyan Selanik Müslümanlarının içinde bulunduğu acı durum da dikkatten kaçmıyordu. Selanik'te Müslümanların durumu içler acısıydı. Bilumum Müslüman haneleri, Rum ve Ermenilerle dolmuştu. İki, üç ve dört odası olan Müslüman hanelerinde, Müslümanlara yalnız bir oda bırakılarak, gerisi işgal edilmişti. Bazı hanelerde ise, bir odaya iki, üç ve bazen dört aile birden yerleştiriliyordu. Hane eşyaları ise muhacirler arasında paylaştırılmış, hane sahiplerine yalnız yatak-yorgan ve çamaşır düşmüştü. Ayrıca bazen, hane sahipleri kendilerine verilen tek bir odadan bile dışarı atılmışlardı. Bunların şikayetlerini dinleyecek ve cevap verecek herhangi makam da söz konusu değildi. Bu yıllarda İzmir'de, Birinci Kordon'da bulunan metruk 150'den fazla ev, belediyece mülk haline getirilmişti. Çünkü burada bir çevre düzenlemesi yapılarak, deniz manzaralı bir mahalle teşkil ediliyordu²⁵². Güzel İzmir, tekrar eski halini almalıydı. Halk, tekrar silkinip kendine gelmeliydi. Bu ancak, sosyal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kontrolünde gerçekleştirilebilirdi. Tarih boyunca bir kişinin, bir ailenin veya bir zümrenin olmayan Türk Devleti, tarih sahnesine çıktığı ilk zamanlarda bile sosyal devlet niteliğine sahipti²⁵³.

Şehirde yeniden yapılanma sürecinde, hane satış ve kiralamaları devam ederken, metruk halde bulunan enkaz halindeki hanelere bile muazzam değerler biçiliyordu. Arsalar satışa çıkarılıp, fiyatları basında açıklanmazken, üzerine kaç adet evin yapılabileceği hesapta tutuluyordu²⁵⁴. Bunun dışında, bodrum katları bile satışa çıkarılıyordu²⁵⁵. Tek oda halindeki yerler de, çeşitli amaçlarda kullanılmak üzere satışa ve kiraya sunulmuştu²⁵⁶. Bir yandan şehre gelen mübadillerin haklarından fazla emlak almamaları için hükümetçe bazı denetim ve sınırlandırmalar getiriliyordu²⁵⁷. Bu arada, Emlak Bankası'na şehrin Emlak-ı Milliye'ye ait mülkleri devrediliyordu. Gerekli tespitler bu bağlamda yapılarak, defterdarlığa bildirilmişti. İzmir şehrindeki Emlak-ı Milliye ve mahlûka beş yüz bin lirayı geçiyordu²⁵⁸. Yangın sonrasındaki

²⁵² *Millet*, 25 Teşrinievvel 1925.

²⁵³ Mehmed Niyazi, **Türk Devlet Felsefesi**, Ötüken yay., İstanbul, 1999, s. 196.

²⁵⁴ *Sadayı Hak*, 17 Temmuz 1924.

²⁵⁵ *Hizmet*, 2 Teşrinisani 1926.

²⁵⁶ *Hizmet*, 2 Teşrinisani 1926.

²⁵⁷ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1927.

²⁵⁸ *Hizmet*, 1 Ağustos 1926.

mesken boşluklarını gidermek kolay değildi. Hele bir de mübadillerin gelişi ile iş daha da zora girdi. Buna rağmen, İzmir genelinde, 1927 yılı zarfında 612 ev yapılmış, 1938 yılında ise 362 evin daha yapım ihalesi gerçekleştirilmişti²⁵⁹. Emlak-ı Milliye'nin satış müzayedeleri ise aynı hızla devam ediyordu²⁶⁰. Kısacası, Kemeraltı-Alsancak-Basmahane Garı civarı ile sınırlanan yangın mıntıkasında, yoğun bir çalışma yapılıyordu. Halk da boş durmuyor, meskensizliğe kendince çözüm üretiyordu. Böyle bir ortamda, herkes kolayca mesken sahibi olamayacağından, bazı kimseler barınma ihtiyacına cevap verecek seyyar barakalar yapmışlardı. Hatta bununla da kalmamışlar, Rumların şehri boşaltmasıyla, metruk haldeki konutları göçmenlere satmaya başlamışlardı. Bu da hoş karşılanmıyor, fuzuli işgal, haksız kazanç demektir. Ayrıca şehre farklı yerlerden gelerek, İzmir'de yangın sonrası durumdan faydalanıp, "kaçak yapı" sahibi olanlar da vardı. Ancak önlemlere rağmen önüne geçilemeyen bu durum sonucunda bir af geldi ve devlet, asgari bir bedelle hane sahiplerine, yaptıkları binayı verdi²⁶¹.

İzmir'in, istediği ölçüde mesken/hane ihtiyacının gidermesi 1940'lı yıllarda henüz sağlanabildi. Sürecin bu denli uzamasının temel sebepleri de şunlardı:

- 1- Yangın sonrasında İzmir'in imar bütçesi durumu karşılamaya müsait değildi.
- 2- Ne yeterli inşaat malzemesi ne de yeterli düzeyde usta-mühendis vardı.
- 3- Malzeme alımının yanı sıra, saymakla bitmeyecek ölçüde çeşitli ürünler, ancak ithal edilebiliyordu.
- 4- Şehir plancısı ve uzmanlar yoktu. Olanlar da yetersizdi.
- 5- Siyasi iç ve dış kargaşaların yanı sıra, işgale uğrayan şehirde toplumsal yıpranmışlıklar sözkonusuydu.
- 6- Belediyede ciddi sorunlar vardı.
- 7- Şehrin altyapısı çökmüş durumdaydı.
- 8- Sel, yangın, deprem vs. tahribatlar halkı ve mevcut bütçeyi her açıdan olumsuz etkilemeye devam ediyordu.

²⁵⁹ **Anavatana Göç Edenler, Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923-1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler, Genel Bir Bakış**, Arkeoloji Sanat yay., Yay. Haz: Nezih Başgelen, İstanbul, 2008, s. 26.

²⁶⁰ *Hizmet*, 3 Ağustos 1926.

²⁶¹ Emel Göksu, **1929 Dünya Ekonomik Buhran Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2003, s. 66, 111, 152, 171.

- 9- Yangından hemen sonra, 1923 yılında mübadelenin gerçekleşmesi neticesinde yeni mesken sorunları doğmuştu.
- 10- Türk parasının değeri, aşamalar halinde düşüyordu.
- 11- Şehirde ciddi güvenlik sorunları devam ediyor, yangın alanı adeta suç mekanı haline dönüşüyordu.
- 12- Hayat pahalılığı, işsizlik ve hemen ardından yetişen 1929'daki Büyük Ekonomik Bunalım, işi daha da zorlaştırmıştı.
- 13- Şehirde yaşanan olaylara bir de emvali metruke sorunu eklenmiş, yetkililer bir süre bu durumu düzeltmeye zaman harcamışlardı.
- 14- Şehrin mevcut ekonomisi, şehrin boşaltılmasından sonra iyice bozulmuş, gelen mübadiller şehir ekonomisine katkıda bulununcaya kadar hayli vakit geçmişti.

Başlıca sebepler bunlardı. İzmir'in yeniden yapılanma süreci bu nedenlerle uzamıştı. Ancak en çok göze çarpan ise şuydu: Ekonomi bilhassa inşaat malzemeleri bakımından dışa dayalıydı ve yurt içinde bu malzemelerin ciddi derecede yokluğu yaşanıyor. En basitinden; büyük bir kereste, çimento ve demir buhranı yaşanıyor. Bunlar da mesken yapımı için vazgeçilmez malzemelerdi. Dışarıdan almaya bütçe ne kadar cevap verebilirdi? Son olarak; aşağıdaki ilgili liste, dönemi bu açıdan daha iyi aydınlatmaya yetecektir:

İnşaat Malzemesinin Piyasa Fiyatları (Ağustos 1341)

- 12 ila 36 milimetre sekiz köşeli çelik çubuklar, kilosu: 22 kuruş,*
- Yassı kalem çeliği, kilosu: 35 kuruş,*
- Alet-i Sanaiyeye mahsus müdevvir İngiliz çeliği, kilosu: 60 kuruş,*
- Lağım küsküsü, kilosu: 25 kuruş,*
- Teskereler (imalat-ı dahiliye) temeyyür veya ahşap tekerlekli, tanesi: 550 kuruş,*
- Doğramacı somonları, kilosu: 22 kuruş,*
- Porteland çimentosu, 50 kiloluk çuvalı: 180 kuruş,*
- Seri aletcemad (90 kiloluk fiçılarda), fiçısı: 450 kuruş,*
- Eritilmiş laferj çimentosu, tonlatosu: 5.400 kuruş,*

Arslan çimentosu, çuvalı: 140 kuruş,
Alçı, çuvalı: 150 kuruş,
Kireç (dahili), çuvalı: 115 kuruş,
Laferj kireci (limanda teslim), tonlatosu: 6.150 kuruş,
20 metrelik keçe mukavvası, topu: 550 kuruş,
Ziftli mukavva, 10 metrelik adedi, topu: 135 kuruş,
Çelik kamalar, kilosu: 35 kuruş,
Temeyyür çubuklar, kilosu: 8.5 kuruş,
Dokuz dişli çakıl tarağı, tanesi 180 kuruş,
Muhtelif akeler, beher pos: 3.5 kuruş,
Taş kırmaya mahsustopuzlar, kilosu: 45 kuruş,
Çelik kürekler (Şerburağ imalatı), tanesi: 27 kuruş,
Çelik kürekler (Frankurt imalatı), tanesi: 32 kuruş,
Muhtelif meyiller, kilosu: 18 kuruş,
Kazmalar, kilosu: 35 kuruş,
Mengeneli küsküler, kilosu: 35 kuruş,
Doku ve yel rayları, kilosu: 8.5 kuruş,
Doku ve yel raylarına mahsus eklisler, kilosu: 15 kuruş,
Eklislere mahsus somonlar, kilosu: 45 kuruş,
Marsilya kiremitleri, tanesi: 12 kuruş,
Doku ve yel raylarına mahsus traversler, kilosu: 6.5 kuruş,
Doku ve yel ve ağvanları, az müsta'mil beheri 16.500, yeni beheri 8.500
kuruş,
Asetilon lambaları, beheri: 160 kuruş.²⁶²

²⁶² **Türk Mühendisler Ocağı Fen Mecmuası**, Ağustos, 1341, s. 12.

4. BÖLÜM: İZMİR'İN MESKEN İHTİYACI

İzmir'deki mesken bunalımı, aslında yangından öncelere dayanıyordu. Bu dönemde Batı Avrupa ve Amerika'nın büyük merkezlerinde de mesken bunalımı yaşanıyor. Bir dünya meselesi haline gelen mesken bunalımının kaynağı ise; nüfusun giderek artması karşısında ihtiyaca cevap verecek nicelikte meskenlerin yapılamamasıydı. Bunun temelinde de şüphesiz mali kaynak yetersizlikleri yatıyordu. 1921'de, İzmir mesken bunalımını zaten “keskin bir şekilde” yaşamaktaydı. Şehrin mahallelerinde hiçbir gelişme olmaksızın, son beş yılda nüfus 200.000 civarında artış göstermişti. Hal böyle olunca da fakir mahallelerde bir kalabalıklaşma görülüyor, bakımsızlık, geçimsizlik, kira artışları ve hastalıklar ortaya çıkıyordu. Şehirde bulunan uluslararası konut komisyonu da yalnızca kira meseleleriyle ilgilenmekteydi. Şehirde bulunan mülteciler ileride şehri terk etse bile, bu, mesken ihtiyacının aşılabileceğine yorumlanamazdı. Çünkü nüfus artıyordu²⁶³.

Aynı yıllarda, mesken ihtiyacını karşılamak için atılan adımlardan biri, hanların odalara bölünerek evlere dönüştürülmesiydi. Şehre farklı sınıflarla gelen ve evsiz olanlar için bu yapılmıştı. Bunun dışında yerli olup, evi olmayanlar vardı. Yoksulluğun had safhaya tırmandığı bu dönemde, şehirde bir yıllık ev kiralari savaş yılları öncesine nazaran, bir evin fiyatı kadardı²⁶⁴. 1930 yılında ev kiralariına bakıldığında; 1914 yılına göre 16,5 kat daha artış gözlemleniyordu²⁶⁵.

Aya Vukla yanında bir handa dokuz aile, dokuz odaya yerleştirilmişti. Odalar daracık ve sağlıksızdı. Tuvaletleri ortak, suyu vs. ortak kullanılan bu hanın dokuz odasında, yirmi yedi kişi kalıyordu. Yine aynı zamanda iki katlı bir başka handa, 41 oda bulunuyor, oda başına bir aile ve ortalama sekiz kişi düşüyordu. Ermenilerin de bir diğer handa 6 odada 25 kişi barınıyordu. Hanların durumu genel itibarıyla bu şekilde iken; yoksul mahallelerin durumu da bundan farksızdı. Hatta buralarda bulunan bazı evlerin durumu, bazı hanlara göre çok daha kötüydü. Havalandırma vb. konularda sağlık açısından bu mahallelerde bulunan evler fena durumdaydı.

²⁶³ “Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi...”, s. 56.

²⁶⁴ “Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi...”, s. 57.

²⁶⁵ “40 Yıl Önce, 19 Şubat 1930 Tarihli Cumhuriyet'ten, Ev Kiralari”, Cumhuriyet, 19 Şubat 1969.

Çoğunlukla bodrum katta bulunan evlerde, ciddi sağlık sıkıntıları vardı. Mesken bunalımı 1921'in de bu açıdan ileri derecede sorunuydu²⁶⁶. Bu yıllarda şehrin yoksulluk kokan mahallelerinde evlerin büyük bir kısmı, bir insanın dik duramayacağı kadar basık, inşaat sırasında kullanılan tuğla ve taşlardan dolayı da bir hayli rutubetliydi. Buna rağmen batılı gezginlerin “*tavşan yuvaları*” olarak adlandırdıkları bu meskenlerde geniş aileler yaşıyordu. Buraya kadar sözü edilen hanlarda ve evlerde tuvalet ortak olduğu gibi, su da yine aynı şekilde kuyulardan temin ediliyordu²⁶⁷.

15 Mayıs 1919'da başlayan işgalle birlikte, başta Rumlar olmak üzere, şehre birçok gayrimüslim unsur akın ediyordu. Yerli Türkler, yoğun bir zulüm altındaydı. Çünkü kimi aile zorla evinden atılıyor, kimi ise işlerinden kolayca kazanç sağlayamaz hale getiriliyordu. Türkler genelde köylerde yaşıyor, bağ-bahçe işleriyle uğraşıyorlardı. Şehirdekilerin bir bölümü ise; Türk mahallelerinde oturuyor, gayrimüslim olan varlıklılara hizmet ediyordu. Bağcılıkla uğraşan köylü Türkler, her açıdan yabancı unsurlara muhtaç haldeydi. Ürünleri alacak olan tüccarlar, hiçbir adaletsizlikten kaçınmadan köylünün ürününü çok düşük miktarlarla elinden alıyordu. Köylüler, bundan çok fazla rahatsız olsalar da haklarını aramak gibi bir şansları yoktu.

Üç buçuk yıllık bir işgal sürecinde, zaten hanelerinde Rum baskıları yüzünden huzurlu yaşamayı bir türlü elde edememiş olan Türkler, işgalden sonra başlayan yangından da aynı payı almıştı. Bununla da kalmamış, 1923'te ülkede başlayan mübadele ile mesken sıkıntıları son safhasına ulaşmıştı. İzmir, artık derdine çare arama yoluna gidiyordu. Bu bağlamda, hem halk kesimi hem de şehir yetkilileri basın-yayın ve dilekçeler yoluyla şikâyet ve isteklerini bildiriyor; gerekli mercilerden yardımlar isteniyordu.

İzmir'de mesken eksikliğinin giderilmesi konusunda genellikle belediye suçlu görülüyordu. Elbette ki bunda, hem yangının hem de hemen ardından gerçekleşen mübadelenin büyük payı vardı. Aslında, mesken inşası belediye kadar devletin de

²⁶⁶ “Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi...”, s. 57.

²⁶⁷ “Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi...”, s. 58.

göreviydi²⁶⁸. Mesken bunalımının artışı destekleyen bir husus da nüfusun artmasıydı. Kurtuluştan sonra gayrimüslimlerin büyük ölçüde şehri boşaltmasından hemen sonra İzmir yeni gelen göçmen, mülteci ve mübadillerle yeniden dolmaya başladı. Mevcut evlerini beğenmeme sebebiyle terk ederek, istedikleri haneye yerleşen bazı kitleler, şehirde işlerin karışmasına yol açtılar. Bu hem gelecek olan mübadillerin hem de harikzedelerin meskensiz kalmasına ortam hazırlıyordu. Böylelikle mesken buhranı kat ve kat artmış oluyordu. Bu bağlamda yetkililer, çeşitli hilelerle birden fazla ev almış olan mübadillere engel oluyor; İzmir şehrinin oturmaya ve barınmaya elverişli yerlerini tespit ediyorlardı. Gelen mübadillerin iş gücüne bakarak, bunlar arasında bir ayırım yapılıyor ve kimileri şehir merkezinden köylere sevk ediliyordu²⁶⁹. Fakat ne olursa olsun en büyük sorun mesken yetersizliği idi:

1927 yılında ikamete ayrılmamış hane sayısı 6086 idi. Aynı yıldaki nüfus verilerine göre; 100 eve 423 kişi, 1000 kişiye ise 236 hane düşüyordu. 1935 yılında İzmir’de mesken miktarı 30.195 idi. Bunlardan; % 30,4’ünde su, % 19,9’unda elektrik vardı. Evlerin sadece % 1,5’inde havagazı bulunuyordu. Sözkonusu yılda, bir odalı ev adedi % 21,7, iki odalı ev adedi % 30,7, üç odalı ev adedi ise % 15,9 idi. İzmir’de bu dönemde evlerin büyük çoğunluğu iki odalıydı. Diğer çoğunluğu ise 465 oranıyla barakalar oluşturuyordu²⁷⁰.

İzmir’in mesken derdini çözmeye yönelik düzenlemeler, Türkiye genelinde; 1930 yılındaki 1580 sayılı Belediyeler Kanunu’nun 15. Madde’sinin 68-69. bentlerinde gösterilen koşullar olmuştu. Buna göre; belediyeler ucuz mesken inşa ederek şahıslara kiralayacak ve uygun görülen yerlerde arazi satın alarak yeni düzenlemeler yapıp, fakirler için barınak tarzı meskenler inşa edecekti. Ancak bu noktada akla getirilmelidir ki; diğer vilayetlerin belediyeleri gibi, İzmir’de müthiş bütçe sıkıntıları vardı. Hal böyle olunca maalesef uygulama, doğal bir erteleme sürecine girdi. Ortada bulunan boşluğun doldurulmasına dair bir kanun düzenlemesi yapılarak, Belediye Kanunu’na bazı maddeler eklendi ve 5656 sayılı kanunun 1.

²⁶⁸ Tülay Alim Baran, **Bir Kentin Yeniden Yapılanması İzmir 1923-1938**, Arma yay., İstanbul, 2003, s. 50.

²⁶⁹ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 51.

²⁷⁰ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 51.

Madde'since; belediye, uygun gördüğü yerlerde ve ihtiyaç duyduğu şekilde, belediye meskenleri yaparak, bu meskenleri halkına kiraya verecek veya satacaktı. Bu da belediyenin mecburi görevleri arasına koyulabilecekti²⁷¹.

İzmir şehrinin mevcut bütçesinin yetersiz olması sebebiyle, yeni binaların gerekli miktarda yapılamaması dışında, eskimiş binaların tamirâtı mesken bunalımını arttırıyordu. 1934 yılında hükümetin mesken bunalımını ciddi derecede hissederek, farklı çözüm yolları aradığı da görülmektedir. 1926 yılında kurulmuş olan Emlak ve Eytam Bankası, İzmir, Ankara ve İstanbul gibi belli başlı, sorunları çok olan yerlerde halka mesken teşvikine yönelik krediler verdi. Diğer bir çözüm ise, doğal afetlere uğrayan felaketzedeler için toplu yaşanacak meskenlerin inşa edilmesi doğrultusunda idi. Bunun dışında evlerini şahsen tamir etmek veya yeniden inşa etmek isteyenlere verilecek olan yapı kredisiydi²⁷². Buraya kadar, ülke neler yapabilişti? *La Nuvel Turki* adlı dış kaynaklı bir mecmua, Türkiye'nin bu dönemdeki işlerinin istatistiğini oluşturmuştu. Buna göre, 1923-1929 yılları arasında, imar ve inşa bakımından şöyle bir tablo çizilmişti²⁷³:

	<u>1923</u>	<u>1929</u>
İnşa veya tamir edilen yollar	2.316.392 km	4.209.766 km
Demir yollar	3.640 km	5.140 km
Köprüler	623	1.151
Mektepler	11.803	15.680
Mağazalar	315.280	419.208
Meskenler	2.560.400	2.890.760
Resmi binalar	8.920	10.375
Muhtelif binalar	742.782	1.164.875
Fabrikalar	815	1.975
Oteller	1.117	1.844
Hastaneler	625	754
İnşa edilen parklar	21	28
Bahçeler	19	27

²⁷¹ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 52.

²⁷² T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 52.

²⁷³ *Cumhuriyet*, 25 Kanunuevvel 1929.

A. YERLİ HALKIN DURUMU

İşgalden önce İzmir bir Levanten şehriydi. İşgal sürecinde de, şehrin asıl sahibi statüsünde olan Türkler, şehre gelen resmi ve sivil yabancılar tarafından rahat bırakılmamıştı. Kurtuluş öncesinde olduğu kadar, sonrasında, halk sevincini bile tam yaşayamadı. Çünkü İzmir’i silip süpürerek bir kül yığınına çeviren yangın, çoğu insana “*yatacak bir yer*” bile bırakmadı. Buna eklenen eğitim ve önu beri alınamayan hastalıklar sorunu, uzunca bir müddet halkta sarsıntıya neden oldu. Çünkü eğitim, mesken olmadan, aile huzuru olmadan gerçekleşemezdi. Hastalıklar da aynıydı; bulaşıcı hastalık taşıyan hastaları, karantinaya alacak meskenler yoktu. Hele büyük faciannın getirdiği yıkımdan sonra, durum daha da zorlaşmış, hastalıklar da giderek yayılmıştı.

B. MÜBADİL, MÜLTECİ VE GÖÇMENLERİN MESKEN SORUNU

Yangın sonrası, şehrin imar ve iskân politikalarına damgasını vuracak olan ahali değişimi, yeni ve büyük hane sorunlarını beraberinde getirdi. Mübadillerin dışında; sığınmacı ve göçmenler de bu sorunu arttırmada etkili oldu. Büyük mesken bunalımları yaşanırken, şehre gelenler nereye yerleştirilecekti? Bu soru, İzmir’in kafasını bir hayli meşgul ediyordu.

Mübadele kararı alındıktan sonra, şehre, iskân edilmek üzere, sürekli vapurlarla yeni kitleler geliyordu²⁷⁴. Yolculuk esnasında çekilen sıkıntıların²⁷⁵ dışında, vapur bulma ve mübadilleri getirmede ciddi sıkıntılar yaşanıyordu²⁷⁶. Muhacir vapurları, İzmir’de iskan edilecekleri sadece yurt dışından değil, Anadolu’nun belli kesimlerinden de getiriyordu. Yunan işgali sırasında İzmir’de,

²⁷⁴ Mübadiller içi yapılacak vapur seferleri, genellikle Türk şirketlere verilmeye çalışılıyordu. Bunun amacı da öncelikle yerlilerin bu işten gelir sağlamasıydı. Ayrıntılı bilgi için bkz: K. Arı, “*Mübadillerin Taşınması İşinin Türk Vapur Kumpanyalarına Verilmesi Mübadele ve Ulusal Ekonomi Yaratma Çabaları*”, **Toplumsal Tarih**, sayı: 68, cilt: 12(Ağustos 1999), s. 12 vd.

²⁷⁵ Göçmenlerin getirildikleri vapurlar, sağlık açısından büyük tehditler taşıyordu. Vapurlara yuva yapmış olan fare ve böceklerin yaydığı tehditler ve alınan önlemler için bkz: K. Arı, “*Mübadele Sürecinde Göçmenlerde Salgın Hastalık Riski ve ‘Fare İtlafi’*”, **Prof. Dr. Necmi Ülker’e Armağan**, Hazırlayan: Nilgün Nurhan Kara vd., Meta Basım, İzmir, 2008, s. 145-157.

²⁷⁶ İzmir’e göçmen getirmede yaşanan ulaşım vb. zorlukla hakkında kapsamlı bilgi için bkz: “*Mübadele Göçmenlerini Türkiye’ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri*”, **ÇTTAD**, I/1 (1991), s.13–46. Ayrıca bkz: K. Arı, “*Ümit*” *Girit Sularına Gömüldü; Girit Giritlilerin Yüreğine...*”, **ÇTTAD**, VI/14, (2007/Bahar), s. 193-200.

meskenleri harap edilerek hayat şartları zorlaşan kimseler, İstanbul ve bazı şehirlere akın etmişti. Yunan işgalinin bitişiyle birlikte, bunlar da geldikleri yerlere geri döndürülecekti. Düzenin sağlanması için bu gerekli görülüyordu. Dâhiliye Nezareti, bu işin görülmesi için, Bahriye Nezareti'ne bildirimler göndererek, vapur talebinde bulunuyordu. Bunlardan biri de Giresun vapuru idi. Giresun Vapuru, Dâhiliye Vekâleti İşar ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nce böylesine önemli bir görev üstlenmişti. İstanbul ve çevresinde bulunan ve işgal sırasında İzmir'den buralara gelmiş olan kimseleri, toplayarak asıl yurtlarına geri döndürecekti²⁷⁷. Ancak bu “toplayarak asıl memleketlerine gönderme” işleminin, devlet yetkililerinin kesin bir zoruyla olmadığı, ilgili belgelerde geçen ibarelerden anlaşılıyor²⁷⁸.

29 Ekim 1923'te kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti topraklarında, 1910-1930 döneminde, devletin nüfus çehresi değişmişti. Bu durum, mübadeleden birinci dereceden etkilenen şehirlerde daha belirgin bir biçimde göze çarpıyordu. Köy ve kentlerde, yeniden meslek kitleleri oluşturuluyor, nüfus da artıyordu. Mevcut bütçesi, günün ihtiyaçlarına cevap veremeyecek derecede düşük olan ülkeye daha mübadeleden ve göçlerin gerçekleştiği ilk yılda 196.420 kişi gelmişti. Bunu müteakip 1924 yılında ise, yine; mübadil, mülteci ve göçmen sıfatıyla 208.886 kişi daha dışarıdan ülkeye gelmişti. Bunlar için yapılan harcama, 1923 yılında 6.095.000 TL iken; 1924 yılında 5.286.000 TL idi²⁷⁹. Ülkeye gelen her birey masraflarını da birlikte getiriyordu. 1926 yılında, bahriye alanında ciddi ekonomik sıkıntılar vardı ve bunlar göçmenlerin hikayelerine mutlak surette olumsuz olarak yansıyor. Bu sıkıntılarının kaynağı da Avrupa'da yaşanan sanayi buhranıydı²⁸⁰.

Tüm olumsuzluklara rağmen, mübadele devam ediyordu. Bu süreç, zorlu bir süreçti. Basın yansımaları, hem halk hem de yetkililer üzerinde büyük karamsarlıklar yaratıyordu:

“Bir milyon muhaciri nasıl kabul edeceğiz?”

²⁷⁷ **BCA**, 272, 00,00,14,76,26,1,14.

²⁷⁸ “... memleketlerine gitmek isteyenlerin...”; **BCA**, 272,00,00,14,76,26,1,4.

²⁷⁹ Gülten Kazgan, “*Milli Türk Devleti'nin Kuruluşu ve Göçler*”, **CDTA**, c. 6, s. 1556, 1557.

²⁸⁰ **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Mayıs 1927, s. 200.

Gelecek muhacirin için dört senelik bir kadro yapılmıştır. Birinci sene 200.000 kişi gelecektir.

İmar ve İskan Vekaletince yapılan istatistikten anlaşıldığına göre, şimdiye kadar Yunanistan'dan 622.000 muhacir gelerek muhtelif muntikalara sevk ve iskan edilmişlerdir. Bu muhacirinden 330.000 muhacir mahallelerine yerleştirilerek iskan edilmiş ve müstahsil bir hale gelmişlerdir.

30.000 muhacirin de yeni inşasına başlanılan köylü iskanları tekrar etmiştir. Bu köyü asri bir tarzda yapılmaktadır. Şimdilik 12 köyün inşaat kuvvei karibeye gelmiştir. Mayıs ortasında "6000" muhacir iaşe edilmekte iken bunların nisfi müstahsil bir hale gelerek iaşelerini temin ettiklerinden ancak 30.000 muhacir iaşe edilmektedir.

İzmit, Bursa, Bandırma, Ayvalık ve Karadeniz ve İzmir havalisine iskan olunan muhacirinin kısmı azami tütüncülük ve zeytincilik ile iştigal etmektedirler. Zeytinler ve tütünler Bosna mersine faik bir surette yetişmiş ve geçen senekinin iki misli derecesindedir. Muhacirler arasında sarı hastalık yoktur.

Bosna mübadillerin iskanı tamamıyla bittikten sonra hariçten hükümetin muavenetine muhtaç olmayan hudud mali haricinde bulunan arkadaşlarımızın vilayetlere kabulü için hazırlık yapılmış ve tertibat alınmıştır.

Kabul dilecek muhacirin için dört senelik yer kadro yapılmıştır. Bu kadroya göre birinci sene 200.000 kişi kabul edilecek ve tayin olunan muntikalara yerleştirilecektir.

İki senede 300.000 muhacir kabul edilecektir. Bu suretle dört sene zarfında bir milyon muhacir Anadolu kıtasına yerleştirilecektir.

Kıbrıs'tan hicret edecek ahali-i Müslime için iki sene mühlet verilmiştir. Türk tebaası Kıbrıs'ı terk ederek Türkiye'ye hicret eden ve Kıbrıs'a avdet eden Türk tebaası hemşerilerimiz sahip oldukları Türk pasaportlarını –ki hükümet ellerinden alıyor- müsteşarlık dairesine...^{281>}

²⁸¹ İkdâm, 1 Ağustos 1925.

1921-1927 döneminde İzmir şehrine göçmen sıfatıyla 30.095 kişi geldi²⁸². Milli Mücadele döneminde işgal altında bulunan yerlerden, başka yerlere kaçan nüfusun yerleştirme, denetim ve çeşitli sorunlarıyla Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiyye Vekâleti'ne bağlı bulunan Muhacirin Müdüriyeti ilgileniyordu. 13 Ekim 1923'te Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı kuruldu. 15 Ekim 1923'te ise oylama ile yapılan bir seçim sonucunda İzmir mebusu Mustafa Necati Bey, ilk vekil olarak atanmıştı²⁸³. Mustafa Necati Bey, bu yönde tüm yurttaki olduğu gibi, doğduğu şehir İzmir'de de çok önemli çalışmalar yapacaktı²⁸⁴.

Yangın sonrası yıllarda, Lozan gibi büyük bir aşama yaşanmış; bu antlaşmada mübadele ile ilgili mühim kararlar alınmıştı. "Türkiye topraklarında bulunan Rum ve Ortodoks dininde bulunan Türk uyruklularla, Yunan topraklarında bulunan Yunan uyrukluların zorunlu mübadelesi" gerçekleştirilecekti. Yalnız, Batı Trakya Müslümanları ile İstanbul Rumları bu kararların kapsamının dışındaydı. Bir dönem bu konuyla ilgili "*etabli meselesi*" gündeme geldi. Sorunun çözülmesi için Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra da İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştu²⁸⁵. Başında Mustafa Necati Bey'in bulunduğu bu makamın görevleri şunlardı:

- 1- *Lozan Mübadele Anlaşması gereğince göç edecek olanların taşınma ve barınma işleri,*
- 2- *1912'den beri iskan gerçekleştirilmemiş olan göçmenlerin yerleştirilmesi,*
- 3- *Bu anlaşmadan sonra gelecek olan mübadillerin iskanının sağlanması,*
- 4- *Tahribata uğramış olan yerlerde meskenleri yanmış ve tahrip olmuş olanların yerleştirilerek rahata kavuşturulması,*
- 5- *Göçebe aşiretlerin iskanının sağlanması,*

²⁸² H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Tarihi Göç**, Kum Saati yay., İstanbul, 2001, s. 279.

²⁸³ H. Y. Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 282-283. Ayrıca bkz: K. Arı, "*Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında Türkiye'de Mübadele, İmar, İskan İşleri ve Mustafa Necati*", **Mustafa Necati Sempozyumu**, (Kastamonu 9-11 Mayıs 1991), Kastamonu Eğitim Yüksekokulu yay., Sunu: 9 Mayıs 1991, s. 44-57.

²⁸⁴ Mustafa Necati Bey'in dönemin İzmir'i ve göçmenlerle ilgili çalışmaları için bkz: K. Arı, "*Mustafa Necati'nin İzmir Gezisi (Şubat 1924)*", **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 5 (Haziran-Eylül 2009), Şenocak yay., İzmir, 2009, s. 54-59.

²⁸⁵ Cevat Geray vd., "*Şehircilik*", **CDTA**, c. 9, s. 2359.

6- *Ülkede tahribata uğrayan tüm yerlerin imarı*²⁸⁶.

Çalışmalar başlamıştı. Lozan Mukavelesinde, ahali mübadelesi için bir bütçe kararı alınmıştı. Dâhiliye bütçesinden ayrılan rakam 3.000.000 Lira idi. Bu konuda Maliye Vekâleti, ilgili kanunla harekete geçerek, icra vekilleri heyetine gerekli tebligatı verdi. Bu bütçe; ilgili makama memur atamaları, sevk, iaşe, iskân, tamirat, inşaat ve tedbir-i sıhhiye masrafi için ayrılmıştı²⁸⁷.

Mübadele, tüm zorluklarıyla devam ediyor, devlet görevlileri kadar halk da kendi başının çaresine bakma yoluna gidiyordu. Bu yolda seyyar barakalar yapılıyor, bunun yanında eline geçirdiği tüm malzemeyi halk, başını sokacak bir baraka yapımında kullanıyordu. Mübadillerin getirilmesi ayrı, yer bulup yerleştirilmesi ayrı bir sorun iken; geldikleri ve kendilerine pay biçilen yerleri beğenmemeleri de ayrı ve ilginç bir durumdu. Bazı mübadiller geldikleri yerleri, bazıları da kendilerine verilen barınak ve haneleri beğenmiyor, başına buyruk yer değiştiriyordu²⁸⁸. Bu da iskan mntıklarında kargaşaya neden oluyor; vekaleti yeni bir sıkıntıya sokuyordu. Elbette ki bu, pek anormal bir durum değildi. Daha önce yaşadıkları ortamla geldikleri yerin imkanları arasında kıyasa giden mübadiller; yaşam standartlarının değiştirilmesini sorgulayabiliyorlardı. Ancak bir vardı ki, önceki yaşadıkları yerlerde bazen aşırı zulme tabi tutulan bir kesim de mübadiller arasında bulunuyordu. Ancak hem vekalet hem de diğer yetkililer, mübadillerin geldikleri yere benzer yerlerde konaklanması konusunda seferber oluyorlardı. İmkanların elverdiğince onların yaşam standartları üzerinde hassas davrandılar. Hane ihtiyacı, sağlık konusu ve arazi dağılımı gibi konularda gayet itinalı oldular.

1924 yılında İzmir İskân Müdürü İhsan Paşa, aynı yılın mayıs ayı sonuna kadar şehre gelecek olan 43.000 muhacir için her şeyin hazır olduğunu ifade ediyordu²⁸⁹. Mevcut halk, bundan rahatsız değildi ama önceliğin en güzel şekilde gelecek olanlara verilmesi, sanki çaresizliklerinin görmezden gelinmesi gibi anlaşılıyordu. Anlaşılan o ki; evsizlik, yerli halkı canından bıktırmış ama

²⁸⁶ C. Geray vd., *a.g.m.*, s. 2359.

²⁸⁷ *Hakimiyet-i Miliye*, 17 Eylül 1923.

²⁸⁸ E. Göksu, *a.g.e.*, s. 111.

²⁸⁹ *İleri*, 27 Kanunusani 1340.

hoşgörülerinden bir şey götürmemişti. Ayrıca bu dönemlerde Torbalı'da yaşanan deprem, yörede gözle görülür derecede hane tahribatı yaratmıştı. Bu da İzmir için başka bir "mesken derdi" doğurmuştu²⁹⁰.

1924 Eylülünde, Yunanistan'da gayrimübadillerin kaçak şekilde hane ve bazı mülkü kendi paylarına alma çalışmaları, Yunan hükümeti tarafından yapılan denetim neticesinde durdurulmuştu. Yunanistan'daki emlak meselesinin de tıpkı Türkiye'deki gibi ciddi sıkıntıları olmuştu²⁹¹. Çünkü bu etkiyi yaratan şey aynıydı: Mübadele. Selanik karıştı. Müslümanlar soydaşlarının ülkesine, ebediyen gelmek için vapurlarını bekliyorlardı²⁹².

Mübadele tüm hızıyla devam ediyordu. Devlet bütçesinin elverdiği oranda, ekonomik sınırlılıklarla beraber, göçmenler yerlerine yerleştiriliyordu. Ülkeye kabul edilen göçmenler, kendileri için hazırlanmış yerlere sevk ediliyor, kendilerine toprak ve tohumluklar veriliyor, bir yıllık iaşeleri de sağlanmaya çalışılıyordu. Çiftçilere çift hayvanı, tarım aletleri veriliyordu. Esnaflık yapacak olanlara ise dükkan ve sermaye sağlanmaya çalışılıyordu. Bununla birlikte ev veriliyor yahut yapılıyordu. Bu evler mevcut köylere ilaveten yapılıırken, evlerin bir kısmı da tamamen yeni kurulan göçmen köylerinde yer alıyordu. Canlılığını yitirmiş eski köyler de mevcut su ve yol şebekeleri onarılarak, göçmen nüfusun da buralara yerleştirilmesiyle yeniden canlanıyor; şenleniyordu²⁹³. 1923-1934 yılları arasında geçen 15 senelik süreçte, mübadillere birçok haklar verilmişti²⁹⁴. Bu haklar şunlardı: ev, dükkan, arazi, tohumluk, çift hayvanı, ziraat aletleri, bahçe, bağ, vs.

Söz konusu 15 yıllık dönemde, toplamı 193.394 hanede 789.489 harikzede nüfus yaşıyordu. Doğudan gelen mülteciler, mübadiller, muhacirler ve topraksız çiftçilere 118.680 ev, 15.355 dükkan, 11.381 arsa, 626 tarla, 6.787.234 dönüm arazi,

²⁹⁰ *Son saat*, 25 Temmuz 1928.

²⁹¹ *Vatan*, 10 Eylül 1924.

²⁹² Bu konuda kapsamlı ve mühim bir kaynaktır: Kemal Arı, **İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri, Lozan'dan Kabotaja**, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi yay., İzmir, 2008.

²⁹³ "Anavatana Göç Edenler...", s. 12.

²⁹⁴ Mübadillere süreç içerisinde verilen haklar için ayrıca bkz: C. Geray, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Yapılan Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)**, Ankara, 1982.

157.422 dönüm bağ ve 168.659 dönüm bahçe verilmişti²⁹⁵. Bunlar ülke geneline ait verilerdi. İzmir şehrine gelince...1924-1934 döneminde; Şehre gelen mübadil aile sayısı: 13.234, ailelerin nüfusu: 62.947, verilen hane sayısı: 5.000, verilen dükkan sayısı: 3.000, verilen tarla: 1000.000 dönüm, verilen bağ: 5.000 dönüm ve bahçe: 5.000 dönüm idi²⁹⁶. İzmir şehrinde, 1923-1934 döneminde, muhacir ve mültecilere verilen malların miktarı ise şöyleydi: Aile sayısı: 6.243, aile nüfusu: 28. 992, hane: 5.000, dükkan: 2.000, arsa: 1.243 dönüm, tarla: 130.000 dönüm, bağ: 10.000 dönüm²⁹⁷.

Ancak ne kadar ilerleme kaydedildiyse bile, mübadillerin yerleştirilmesi sürecinde, sıklıkla memnuniyetsizlikler yaşıyordu. Selanik ve Adalar'dan İzmir şehrine gelen mübadillerin, yerleştirilme aşamasında birçok konuda hoşnutsuzluk yaşadıkları gündeme geliyordu²⁹⁸. Mesken sağlama yolunda, sağlam adımların atılmadığı düşünülse de, açıkçası yangın sonrası İzmir'inden daha fazlası beklenemezdi. Çünkü bu sıralarda, kent merkezinde bir yandan yangının bıraktığı yıkımlar iyileştirilirken diğer taraftan da sıtma ve veba gibi yaygın hastalıkların önlenmesi; bataklıkların kurutulması gibi birçok mühim hadiselerle uğraşılıyordu. Bu imkan şartlarıyla aslında İzmir, iyi işler başarıyordu. Doktorlar mıntikalara dağılarak çalışırken diğer görevliler de yine kendilerine düşen işi en iyi şekilde icra etmeye çalışıyorlardı²⁹⁹. Ancak her şeye rağmen mübadiller gibi, gayrimübadiller de birçok konuda sorun teşkil ediyorlar; hak arama yoluna gidiyorlardı. 1926 yılında, Saraçoğlu Şükrü Bey ile Yunan yetkilileri arasında yapılan bir müzakereyle ilgili; gayrimübadiller kendi aralarında bir toplantı yapmaya karar vermişlerdi. Kendilerince hak iddia ettikleri konuları bu toplantıda görüşme yoluna gitmişlerdi. Bu toplantı İstanbul'da gerçekleşmiş, İstanbul vilayeti de buna müsaade etmişti³⁰⁰. Tüm bu olanlara karşın, sosyal ve halkçı niteliğini daima koruyan Türk devleti, yetkililer kanalıyla, iskan işlerini teftişe tabi tutuyordu³⁰¹. Her şey yolunda gitmeliydi. Bu çizgi çok hassastı. Mübadiller kadar, gayrimübadillerin de hakları

²⁹⁵ “Anavatana Göç Edenler...”, s. 13.

²⁹⁶ “Anavatana Göç Edenler...”, s. 15.

²⁹⁷ “Anavatana Göç Edenler...”, s. 21.

²⁹⁸ *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1340.

²⁹⁹ *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1341.

³⁰⁰ *Hizmet*, 1 Teşrinisani 1926.

³⁰¹ *Hizmet*, 10 Teşrinisani 1926.

vardı ve onlar da belli oranda devlet kanalıyla beslenmeliydi. Ancak, bu dönemde şehre hem firarilerin gelmesi hem yangın ve sonrasında ortaya çıkan mübadele kaynaklı ihtiyaçlar, şehirde asayiş kontrolünden çıkarıyordu. İskan işleri böylelikle bozulmuş oluyordu. Basında sıkça dile getirilen bir konu; “İzmir iskan teşkilatının bozuk olduğuna”³⁰² dairdi.

Muhacirlere verilen haklar, her geçen gün arttırılıyordu. Onlar henüz misafirdi ve yavaş yavaş soydaşlarıyla kaynaşacak ve her bakımdan eşit seviyeye geleceklerdi. Hatta geldikleri yıllardan itibaren, yetkililerce alınan kararlara göre; muhacirler mebus olabilecekti³⁰³. Önce ev, sonra iş sonra da ortaya çıkarılan refah ortamında hür düşünce; siyasi hakları onlara bahşetmişti. İskân Dairesi, Dâhiliye Vekâleti tarafından istenilen tanzim defterini tutmaya başlıyordu³⁰⁴. Mübadillerle ilgili hakların miktarlarıyla birlikte yazılıp, tutulduğu bu düzenleme defteri, mal dağılımı ve iskan konusundaki kargaşaları önleyebilmek adına talep edilmişti. Çünkü her geçen gün, dönen dolaplara yenisi ekleniyordu. İzmir’de hukukun boşluklarından yararlanarak, haksız kazanç elde etmeye başlamış olan bir kitle türemişti. Bunların işi muhaceret vesikası pazarlamaktı. Mesela, 1925 yılında Sırbistan muhacirlerinden İbrahim isimindeki bir şahıs, Manisa’ya yerleştirilmesi emrolunduğu halde, sahte bir vesika uydurarak Buca’ya yerleşmeyi başarmıştı³⁰⁵. Bu tür sıkıntıları baştan beri, dışarıda bulunan ve şehre gelecek olan Müslüman mübadillerin hastalık ve göç sorunları takip etmişti. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bu yöndeki çabalarıyla devletin gündemine oturmuş problemlere cevap vermek için çabalıyordu³⁰⁶.

1929 yılına gelindiğinde, aradan 6 yıl geçmiş olmasına rağmen hala anavatana göçle gelenlerin mesken sıkıntıları büyük ölçüde devam ediyordu. Halen yuva sahibi olamamış binlerce aile vardı. Basında yer alan tartışmalar, artık bu yönde isyana dönüşüyordu: “... *Şu halde Paşa Hazretleri, bu mühim mes’uliyeti vicdaniye altında kalmak istemezseniz, mevcut iskan mekanizmalarını temelinden yıkınız ve iş*

³⁰² *Hizmet*, 27 Eylül 1926.

³⁰³ *Tanin*, 26 Eylül 1924.

³⁰⁴ *Hizmet*, 12 Eylül 1926.

³⁰⁵ *Millet*, 2 Teşrinisani 1925.

³⁰⁶ *İkdam*, 23 Teşrinievvel 1923.

*görecek bir hale koyunuz. Emin olunuz ki mübadil ve muhacirler heykelinizi yaparlar.*³⁰⁷,

Mesken bunalımı, şüphesiz türlü sosyolojik sorunlara da kapı açıyordu. Şehirde malı mülkü olan kesim gayrimüslimlerdi. Türk kızları onların evlerine temizlik vs. gündelikçi olarak gidiyorlardı. Bu durum, Türk genç kızlarını farklı düşüncelere itebiliyordu. Mesken sahibi olmak, mülk sahibi olmak büyük bir ayrıcalıktı. Zaten yoksulluktan ve çileden çok ızdırap gören genç kızlar, gayrimüslimlerin keyfine düşkün hayatına özenmeye başlıyordu. Bu da toplumun sosyolojik yapısında bazı değişikliklere yol açıyordu. Aynı şekilde; malı ve zenginliği için, Türk erkekleri de mevcut aile düzenini sarsmak ve yıkmak pahasına gayrimüslim kız ve dullarını elde etmeye çalışıyorlardı. Bu böyleydi ve bazen zengin olma, mevcut hayat standartlarını yükseltmede farklı bir yoldu. Mesela bir kimse, bir Musevi kızını evlenmek üzere evine getirerek, mevcut karısını –dönemin elverdiği kanunların da desteğiyle- evden atmıştı. Sokağa terk edilen kadın, birkaç gün sonra, bir komşusunun evinde kuru tahtalar üzerinde, karnındaki bebeğini dünyaya getirmişti³⁰⁸. İşte bunlar, mesken bunalımın halk üzerinde yarattığı dolaylı olumsuz etkilerden biriydi.

1922’de Yunanistan’dan şehre gelen Müslümanların geride bıraktıkları mallarla ilgili, İmar ve İskân Müdüriyeti tarafından bir bildiri yayınlanarak mübadillere duyuru yapılmıştı. Buna göre, geride kalan malların karşılığı, “Yunanlılardan ne surette ve hangi şartlardaki beyannamelerle alınabilir” konusuna çözüm bulunmaya çalışılıyordu³⁰⁹. Çünkü hem ülkedeki hem de İzmir şehrindeki mal ve meskenler, iskân açısından yetersizdi. Cumhuriyetin ilk on yılında, ülkeye gelen göçmenler için 100.000 kadar konut inşa edilmiş, bu sayı İkinci Dünya Savaşı yıllarında 132. 150’ye çıkarılmıştı. Bu sayı da 1960 yılına kadar göçmenler için yapılan meskenlerin yüzde 77’sini oluşturuyordu³¹⁰. Mesken kıtlığı yaşanan uzun süreçte, göçmenlerin Rumlardan kalan hanelere yerleştirilmesi ve bazı kitlelerin de

³⁰⁷ İzmir’de münteşir Ahenk gazetesinin Vali Kazım Dirik Paşa’ya yazdığı mektuptan; Taner Bayazıt, **İzmir Basımında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)**, İzmir, 1992, s. 23, 24.

³⁰⁸ Cevriye İsmail, “Kızlarımızı Nasıl Büyütelim”, *Ahenk*, 5 Eylül 1340.

³⁰⁹ *Ahenk*, 3 Eylül 1340.

³¹⁰ C. Geray, “Türkiye’den ve Türkiye’ye yapılan Göçler...”, s. 49 vd.

izinsiz olarak bu hanelere girmesi, “fuzuli işgal” sorununu³¹¹ gündeme getirdi. Bu bağlamda iskân teşkilatı devamlı bir eleştiri odağı haline gelmişti³¹². Bununla birlikte, 1922’den beri “harik” halde ve iskan olunmamış bulunan muhacir ve mültecilerin mahalleleri ile haneleri üzerinde, yapım çalışmaları devam ediyorsa da, çoğu şahıs halinden memnun değildi. Hükümet ise halka duyurduğu kanunlarla, üzerine düşeni yapmak ve imkânların yettiğince bu memnuniyeti sağlamak için çabalıyordu³¹³. Bunu sağlamak için baştan beri çaba verilse de, mevcut maddi olanakların yetersizliği çoğu zaman kapıların kapanmasına neden oluyordu. 1924 yılında tesis edilen Emin ve Hilmi Bey’ler önderliğindeki Türk İmalat ve İnşaat Şirketi; inşaat, fabrika, mobilya ve kapı-pencere yapım işlerini üstlenmişti. İzmir merkezli olan ve bazı yerlerde şubeleri de bulunan bu şirketin amacı, memleketin imarına katkıda bulunarak, iç sanayinin gelişmesinde etkili olmak; bu yolda fiilen çalışmaktı³¹⁴.

1923 yılında, mübadele-mesken ilişkisine bağlı sorunlar sürerken, Yunanistan’dan gelecek olan Müslümanların taşınabilir mallarının Yunan yetkililerince, göçmenlerin vapura bineceği limana kadar taşınıp taşınamayacağı araştırılıyordu. Ayrıca gelecek olan Müslümanların alacak-verecek meselesinin nasıl halledileceği düşünülüyordu. Bunlar aslında çok önemli şeylerdi. Mübadillerin şehre para getirmesi demek; hem kendi ihtiyaçlarını bir parça görebilmeleri demek hem de o nispette devletin yükünü hafifletmeleri demektir³¹⁵. Bu konular dönemin aydın kesimi tarafından da muhakeme ediliyor; ortaya durumla ilgili fikir alternatifleri sunuluyordu. Ülkenin önde gelen hukuk bilimcilerinden Meslahattin Adil Bey, konunun çözüme kavuşması bağlamında sürekli demeçler veriyordu³¹⁶. Ülkeye gelecek muhacirlerin hukuku güvence altına alınmaya çalışıyor; bu yönde önceden hazırlıklar yapılıyordu³¹⁷.

³¹¹ K. Arı, “Yunan İşgalinden Sonra İzmir’de “Emval-i Metruke” ve “Fuzuli İşgal” Sorunu”, **Atatürk Araştırma Dergisi**, sayı: 15, cilt V, Temmuz 1989, çeş. syf.

³¹² T. Bayazıt, **a.g.e.**, s. 23.

³¹³ **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Kanunusani 1340, numara: 4.

³¹⁴ **İzmir Rehberi (Ticari ve İktisadi)**, Sene: 1927.

³¹⁵ *Tanin*, 31 Temmuz 1339.

³¹⁶ *Sadayı Hak*, 9 Eylül 1340.

³¹⁷ *İleri*, 25 Şubat 1340.

1925 yılında, iskan mıntıklarında teftiş yapan İskân Müdürü Umumiyesi Ömer Lütü Bey, bu dönemde iskan edilmiş ve mesken-mülk sahibi yapılmış mübadillerin, müstahsil hale geçirildikleri ve teftiş ettiği İzmir, Aydın, Denizli, Saruhan ve Karesi mıntıklarında da her şeyin yolunda gittiğini rapor ediyordu³¹⁸. Dönemine göre, bu aslında başarının tablosunu çizen bir rapordu. İskân Vekâleti'nin işleri bir hayli zordu. Sık sık istifalar gündeme geliyordu. Celal Bey'in istifası üzerine, Bursa mebusu Rıfat Bey'in vekâletin başına geçmesi istenmişti. İstifalar, programların ele alınmasında ve uygulanmasında büyük aksaklıklara sebep oluyordu³¹⁹.

1927 yılına gelindiğinde; Yunanistan sınırları içinde bulunan ve mübadeleye tabi tutulmayan Müslümanların emlakının verileceği, Yunan hükümetince kabul edilse de fiilen bir şey yapılmıyordu. Yunan Hariciye Nezareti'ne bu konuda Atina İtilafnamesi hükümlerince tebligatlar veriliyor, gayrimenkullerin sahiplerine teslimi için çaba sarf ediliyordu³²⁰. Hâlbuki 1923 yılında Yunanistan'da "emlakı ve alakası olanlara" Ankara'dan hükümetçe tebliğler yayınlanmış, emlaklarının kendilerine teslim edileceği gündeme gelmişti ve mübadele için 10-20 milyon liralık bir istikraza sahip olacak Emlak Bankası'nın kurulacağı bildirilmişti³²¹. Ancak gayrimübadillere tevziatta bulunacak olan Yunan emlakını tevzi-teşkil komisyonununun toplanıp gerekli görüşmeyi gerçekleştirmesi, Haziran 1928'lere kadar sarkmıştı³²².

Tekrar hatırlatmak yerinde olacaktır ki; bu yıllarda imar ve iskan işlerinin kargaşa içerisinde bulunduğundan dem vuran kitle; hem İmar Vekâleti'nin hem de tüm teşkilatın yıkılması ve bu doğrultuda yeniden bir düzenlemenin yapılması gerektiği gündeme gelmişti³²³. Bu yıllarda yapılan teftişlerde ise şikayetler bitmek bilmemişti. Müfettiş Sabri Bey, dolaştığı mıntıklarda işlerin yolunda gitmediğine dair iddialarla karşılaşılıyordu³²⁴. Mesken ve mülk edinme konularından ziyade yerleştirilme hususunda da çeşitli sorunlar çıkılıyordu. Görevli memurlarla mübadiller

³¹⁸ *Millet*, 13 Teşrinisani 1925.

³¹⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Temmuz 1924.

³²⁰ *İkdam*, 9 Ağustos 1927.

³²¹ *Vatan*, 1 Eylül 1923.

³²² *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1928.

³²³ *İleri*, 1 Teşrinisani 1340.

³²⁴ *Son Saat*, 21 Temmuz 1928.

arasında geçen tartışmalar bazen kavgaya bile dönüşüyor, mesele adli bir hal alıyordu. Örneğin; Abdurrahman Bey ismindeki bir mübadil, yerleştirilmek üzere olduğu Gazi Avranos'da istediği mülkü alma yoluna gitmiş, durum aleyhine gelişince de Muharrem Bey adındaki memurun tuttuğu ilgili rapor yüzünden bu memura hakaret edince, hakkında takibat başlatılmıştı³²⁵. Bununla birlikte, mübadil olarak anavatana gelip de ayrı ayrı mahallelere sevk ve buralarda iskan edilmiş olan ve birinci dereceden akrabalık bağı olan kişilerin ayrılmış halde olduğu da istisna olarak göze çarpıyordu. Bunlar kendi aralarında toplanıp, kendilerince çare arıyorlardı. Dâhiliye Vekâleti bu durumu öğrendi ve yakın akrabaların aynı mahallelerde iskan edilmesi gerektiğine dikkat çekti³²⁶. Ancak, buraya kadar dikkat edilmeyen bu husus, önceden yerleştirilmiş olanlara pek de çözüm olmayacak, bu yöndeki kargaşalar devam edecekti.

Yanan İzmir'de imar ve inşa hareketleri, anonim şirketlerin çalışmalarıyla devam ediyordu³²⁷. Ancak bir şey vardı ki, üzerinde özellikle dikkat sarf ediliyordu: Yangından korunma. İzmir'de artık mesken inşaları gerçekleştirilirken bu husus dikkate alınıyordu. Bina yapımında suyundan baca tesisatına her şey buna yönelik yapılıyordu. Çünkü artık, şehir afetlerden yorulmuştu ve yeni gelecek burada yepyeni hayatlar kuracak olan mübadillerin de başı yanmamalıydı³²⁸. Onların istediği kalacak bir mesken, hayatlarını idame ettirecek bir iş ve bunların neticesinde gelecek huzurdu.

Mübadil ve göçmenler, iskan edildikleri yerde yaşamlarını sürdürürken bazı özel sebeplerle, buldukları meskenden ayrılarak şehir dahilinde bulunan bazı meskenlere taşınabilmişlerdi. Bu özel sebepler ise şunlardı: Göçmen ailelerden bazıları, nüfuslarının buldukları meskene fazla gelmesi sebebiyle yer değiştirdiler. Buraya ise az nüfuslu ailelerden yerleştirilme yapıldı. Bekar mübadillerin hane sahibi olarak iskan edilmemesi ve evliliğin gerçekleştirilmesi neticesinde de şehirde bir meskenin ihtiyacının doğması da bir sebepti. Şehir girişlerine yerleştirilmiş olanların

³²⁵ *Son Saat*, 16 Temmuz 1928.

³²⁶ *Hizmet*, 27 Temmuz 1926.

³²⁷ **BCA**, 030,0,18,01,01,4,47,14,001.

³²⁸ **Mesken İnşası, Alman Ordusu'na Mahsus 1923 Tarihli Talimnamelerden Bircümle Sınıfı Mahsus İstihkam Hizmet-i Feniyyesi Muhtıra ve Rehberi**, I. Cilt, Almanca'dan mütercimi: Muhabere ve Mevasıla Müfettiş Miralay Cemal, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1341, s. 26.

çocuklarının eğitim sorunlarının aşılması da okula yakın meskenleri gerektirmiş, taşınma gerçekleşmişti. Bir kısım mübadiller de kendilerine verilen meskenlerin resmi kurum ve kuruluş olması yüzünden, ihtiyaca binaen devlet eliyle tekrar buralardan çıkartılmış ve farklı mıntikalara yerleştirilmişti. Yine bunun gibi, kendisine tahsis edilen meskenin ilgili belediyece yıkılması gereksinimi sonucunda başka bir meskene nakledilme durumu söz konusu olmuştu. Bunlarla birlikte dul kadınlar bu süreçte damadı vs. yakın akrabalarının yanına yerleştirilmiş ise de 1927 yılında İskân Komisyonu tarafından uygun görülen şekliyle bunlara; ev ve dükkan gibi meskenler sağlama yoluna gidildi. Köylerde bulunan çiftçi göçmenler de bazen uygun yerin olmayışı sebebiyle geçici olarak şehirlerde iskan edilmişti³²⁹.

Zulüm dolu bir işgal, büyük bir yangın, zorlu bir mübadele ve sonrasında alevlenen mesken bunalımı içinde kendini bulan İzmir, imar ve iskan sürecinde yaşanan tüm zorluklara rağmen dışarıdan gelen soydaşlarının haline acıyordu. Kendi derdini unutmuştu adeta İzmir, muhacir kardeşlerinin derdine düşmüştü. Bunu basında sıkça görebilmek mümkündü:

“İzmir’imizde haftanın en büyük en feci derdi hiç şüphe yok ki muhacir kardeşlerimizin içinde çırpındıkları elim vaziyettir...

Bir işaretimizle Anadolu’ya gelen, topraklarını mal ve mülklerini bırakıp bize koşan kardeşlerimiz acınacak durumdadır; inim inim inliyorlar.

Öyle vakalara şahit olduk ki yüreğimiz parçalandı. Öyle menkıbeler işittik ki bila ihtiyar yumruklarımızı sıktık ve insanlığımızdan utandık...

Hicretzede dindaşına tahsis edilen ve kendisinin hiçbir hak isatinad etmeden füzuli olarak işgal ettiği evi bir türlü bırakmayı havsalasına sığdıramayan eski bir mebusun zebunkeşliğini mi istersiniz? Hükümetimiz elbette bizi de yerleştirecektir imanıyla aylardan beri delik deşik damlar altında iskan barakalarının nemli köşelerinde gözyaşı döken ak saçlı ninelerin sükutu hayalden mütevellide ah ve inileri mi ararsınız? Yoksa Hürriyet mesakin hak mukaddesi çiğneyerek ve kimsesizliğine, muhacirliğine, zavallılığına, felaketzedeliğine bakılmayarak

³²⁹ Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 97-98.

yakasından tutulup sığındıkları iki odalık bir barakacığınan hakem karakuşu ile kapı dışarı edilen zavallıları mı sorarsınız? Hepsi, hepsi var. Sonra da, bu memlekette kanun var, bu zavallılarla meşgul olması lazım gelen bir makam da var.

Eylülün ortasında bulunuyoruz. İlikleri donduran ayazıyla ciğerlere işleyen yağmurlarıyla kış soğuk buzunu göstermek üzeredir. Eğer bu zavallıları aklıktan, bakımsızlıktan, bilhassa soğuktan öldürmemek istiyorsak kendilerine bir an evvel başlarını sokacak yurt temin etmeliyiz.

Artık himayeye, iltimasa, haksızlığa yekün tutalım. Muhacir kardeşlerimizi bu masadan o masaya, bu daireden öteki daireye koşturulacak mevaşu değil fakat bu memlekette haklarını almak için gelmiş bir dindaş olarak kabul edelim de; o kahrolası idarei maslahat zihniyetini hiç olmazsa şu felaketzedeler hürmetine olsun bırakalım. Yoksa muhacirler muhacir olduklarına pişman, bir türlü almaya muvaffak olmadıkları haklarına bu mukaddes kelimeyi lanethevan olacaklardır...³³⁰,

Son olarak dikkat edilecek husus ise şudur: Eylül'ün 9'unda kurtarılan İzmir'de, kurtuluş sonrası yaşanan yangınla şehrin büyük bölümünde, barınacak bir mesken kalmamıştı. Kırılma noktasının başladığı yer ise, halkın toplu halde maddi ve manevi bir bunalıma düşmesiydi. Eylül ayında gerçekleşen bu facia sonrasında, şehirde travmalar yaşanıyor; yetkililer bu derde çare arıyorlardı. Ancak, ay Eylül ayı idi ve İzmir'in önü kıştı. Doğu vilayetleri gibi karla örtülü bir kış yaşanmayacak olsa da, yağmur ve ayazlı gecelerin getirdiği şiddetli soğuklar yaşanacaktı. Yani dışarıda veya korunaksız herhangi bir yerde geceler ve gündüzler geçirilemezdi. Bunu deneyenlerin de ileriki dönemlerde ölümcül hastalıklara yakalanacağı ve bu hastalığı bir aşamadan sonra bulaşıcı hale dönüştürerek, istemeden topluma karşı bir silah haline getireceği bir gerçektir. Kısacası, meskensizlik dayanılmazdı. Meskensizlik ağır bir illetti.

³³⁰ Elif Cim, "Muhacir Kardeşlerimiz Sürünüyorlar", *Resimli Yurt*, 9 Eylül 1340.

1. İZMİR'İN BÜTÇESİ VE MESKEN YAPIMI

İzmir bütçesi, işgal öncelerinde olduğu gibi işgal döneminde de yabancı ağırlıklı yatırımlardan beslenmeye çalışıyordu. Şehir merkezinde yabancılar hakimdi ve maddi oluşumlar bu unsurların elindeydi. İşgal bitti, şehir kurtuldu ve yabancılar şehri büyük ölçüde boşalttılar. Ancak onlar giderken, şehir yanıp yıkılmaya başladı. İşte bu noktada, şehir bütçesi sil baştan yenilenmeye muhtaç hale geldi.

Türkiye genelinde ise durum şöyleydi: 1923-1929 döneminde ülkede, “dışa açık, devlet eliyle özel sermayenin teşviki”ne gidildi. Bu dönem sonunda, Türkiye Osmanlı borçlarını ödemeye başlamış, gümrük tarifeleri yürürlüğe girmiş ve Türk parası açısından bir değer düşüşü, bir buhran başlamıştı³³¹. Dönemin başlarında ise, toplumun içinde bulunduğu ekonomik kargaşayı önlemek hususunda çalışmalar yapıldı. Buna göre, her ne olursa olsun kimse alacaklısına istediği tarzda bir faiz uygulayamamaktı. Murabaha ile ilgili işlerin düzenlenmesi ve ekonomik karışıklıkların önlenmesi³³², yeni kurulmuş milli devletin toplum düzeni açısından son derece önemliydi. Çünkü kurtulmuş yerlerin imar ve iskânının gerçekleştirilmesinde buna ihtiyaç vardı. Bu noktada, şehirler kadar köyleri de adeta tahrip eden Dünya Ekonomik Buhranı³³³, zirai ürünlerin piyasadaki yerini altüst etmişti. Yani, köylü şehre mal indiremiyor; şehirli de ihtiyaçlarını karşılayamıyordu³³⁴. Bu dönemde kendi kendine yetemeyen İzmir şehri, devlet bütçesindeki sıkıntılar yüzünden buradan da ihtiyacı ölçüsünde faydalanamayacaktı³³⁵. Bu dönem, İzmir için ne denli ağır ise ülke için de o kadar

³³¹ Korkut Boratav, “1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi”, **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, Tebliğler-Tartışmalar**, İstanbul, 14-16 Ocak 1977, s. 41.

³³² Yusuf Saim Atasağun, **Türkiye’de Zirai Borçlanma ve Zirai Kredi Politikası, Türkiye’de Zirai Kredi II**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 184.

³³³ Büyük Ekonomik Bunalım, İzmir’de mesken adlarına dahi yansımıştı: “Fukara Muayenehanesi”; *Yeni Asır*, 31 Temmuz 1931. Dünya Ekonomik Bunalımı’nın İzmir’in sosyal yaşantısına getirdiği olumsuzluklar için bkz: M. Kaya, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nda İzmir’de Yankesicilik...”, s. 98-102.

³³⁴ İsmail Hüsrev, **Türkiye Köy İktisadı, Bir Milli İktisat Tetkiki**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1934, s. 142.

³³⁵ 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu)’na göre; bir ilin her türlü çalışmalarında devletten ziyade, vilayetlerde teşkil edilen valilikler ön plandaydı. Eğitim, sağlık, tarım ve bayındırlık gibi alanlar için bu gerekli görülmüştü. Öyleyse, şehre, devlet bütçesini beklemekten önce, büyük adımlar atmak düşüyordu. Bkz: Gencay Şeylan, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Devlet Yapısının Evrimi”, **CDTA**, c.2, s. 389.

ağırdı. Dış ticaret konusunda³³⁶, ülke neredeyse ihracatının 5-6 katı ithal ürün alıyordu. Buhran yıllarında bu değerler şöyleydi³³⁷:

	<u>İthalat</u>	<u>İhracat</u>
Mamül maddeler	% 71	% 11.9
Ham maddeler	% 15.1	% 53.5
Besin maddeleri	% 13.3	% 34.6

1931 yılına gelindiğinde, inşaat levazımatı olarak kullanılacak demir-çelik, ülkenin dış alımıyla ilgili şöyle bir tablo çizmişti³³⁸:

<u>Miktar (1000 Ton)</u>	<u>Bedel (1000 TL)</u>
116.4	16.238

İzmir, mesken bunalımıyla meşgulken, Türk Lirası değer kaybetmeye devam ediyordu. Öyle ki, rakamlar akşamdan sabaha büyük değişiklikler gösterebiliyordu³³⁹. Bu bakımdan tüm ülkede sorun vardı. Dışarıdan almak mecburiyetinde olunan ve mesken yapımında kullanılması zorunlu olan inşaat malzemelerini, ithal etmede büyük sorunlar yaşanıyordu. Mesela; 1927 yılında, ithal edilen çimento için, 6.8 milyon TL, 1932 yılında ise 1.4 milyon TL harcama yapılmıştı³⁴⁰. Bu durum, İzmir'in yangınla başlayan mesken bunalımına "dur" diyebilecek sürecin şartlarını daha da ağırlaştırmıştı.

Şehirde yaşanan güvenlik sorunları da iktisadi yaptırımlara dönüştürülmeye çalışılıyordu. Bu bağlamda, işsiz güçsüz ve gündelik hayatta şehrin asayişini bozmakta olan kimseler, "hamallık" vb. işlerle meşgul olarak, hem işsizlikten kurtulacak hem de başlarına bir mesken yapabilecek kadar maddi güç elde edebileceklerdi³⁴¹. Bu da devletin yetisi kapsamının dışında olan bir "şehrin sosyal meseleye çare yaratma çabası" demektir.

³³⁶ 1923-1926 yılları arasında, Türkiye'nin dış ticareti ve açıkları için ayrıca bkz: Erdoğan Alkin, "Dış Ticaret", *CDTA*, c.2, s. 449.

³³⁷ Stafenos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Dünya Savaşı'ndan 1971'e*, Türkçesi: Babür Kuzucu, Belge yay., İstanbul, 1992, s. 90.

³³⁸ A. Nejat Ölçen, *Kemalizm'in Ekonomisi*, Güldikeni yay., Ankara, 2000, s. 137.

³³⁹ *Vatan*, 27 Eylül 1925, *Yeni Ses*, 14 Eylül 1926.

³⁴⁰ A. N. Ölçen, *a.g.e.*, s. 136.

³⁴¹ T. A. Baran, *a.g.e.*, s. 53.

1926 yılında, İzmir'in ihraç ettiği belli başlı ürünler şunlardı: Üzüm, incir, arpa, yulaf, meyan kökü, akdarı, ceviz, palamut, pamuk, vs³⁴². Ağırılığı gıda ürünlerinden oluşmakla birlikte fazlaca bir getirisi olmuyordu. Mesken bunalımının yaşandığı bu dönemde, meskensizliğe çözüm olacak bir meblağ, maalesef bu küçük çaplı ihracattan elde edilemiyordu. Bu bakımdan iş yine yerel yönetim bütçesine düşüyordu. Ancak, yangının yarattığı yıkımdan sonra da, ilgili bütçelerin akarı bir hayli azalmıştı. Aydınlanmadan ve su tesisatından yararlanamayanlar vergi de ödemiyorlardı. Mübadil, muhacir ve mülteci gibi sıfatlarla anavatana gelen, çeşitli bölgelerde iskân edilen kimselerle ilgili harcamaları zaten devlet, ilgili vekâlet aracılığıyla yapmıştı. Ancak, devlet her şehre, bilhassa İzmir gibi önemli bir şehre, başından geçen talihsiz olaylardan dolayı ancak sınırlı yardımlar yapabiliyordu. Çünkü devlet bütçesinde ciddi yetmezlikler ve tükenmişlikler vardı. Devletin kuruluşunun ilk yıllarında göze çarpan rakamlar, iskan-mesken-gider bakımından şöyleydi³⁴³:

<u>Geldikleri Yıllar</u>	<u>Sıfatları</u>	<u>Hane</u>	<u>Nüfus</u>
1923-1934	<i>mübadil</i>	99709	380.243
1923-1934	<i>muhacir ve mülteci</i>	58027	247.295
1923-1937	<i>muhacir ve mülteci</i>	38530	144.073
	Toplam	196.266	771.611

1923-1937 yılları arası, devlet bütçesinden, iskân bağlamında karşılanan bu giderlerin toplamı ise; 1923-1933 dönemi, 19.821.985 lira 62 kuruş iken, 1934-1937 dönemi bu rakam 10. 369.865 lira 36 kuruştur. Toplam, 30.191.850 lira 98 kuruş³⁴⁴ harcama yapılmıştı. 1927-1928 döneminde 14 kaza, 27 nahiye ve 660 karyeden³⁴⁵ oluşan İzmir şehrinin, aynı dönemlerde; 1926-1927 yıllarındaki genel iktisadi gelirleri ise aşağıdaki verilerden ibaretti:

“Varidat-ı umumiye, hususiye ve belediye varidatı: İzmir vilayetinin varidat-ı umumiyesi nefsi-i İzmir'in 3.126.003 lira ve mülhakat kazalarının 1.997.546 ki cemi'an 5.070.388 lira varidat-ı hususiyesi nefsi-i İzmir'in 1.253.159 lira ve

³⁴² *Hizmet*, 5 Teşrinisani 1926.

³⁴³ “Anavatan’a Göç Edenler...”, s. 12.

³⁴⁴ “Anavatan’a Göç Edenler...”, s. 14.

³⁴⁵ T.C. Devlet Salnamesi, 1927-1928, s. 543.

*kazalarının 47.664 ki cemi'an 1.302.803 lira ve belediyeler varidatı da nefis-i İzmir'in 1.640.687 olmak üzere yekün 2.434,171 aded liradır.*³⁴⁶

Şehir bütçesinin yetersizliği yanında, şehirde işsizlerden ziyade işi olanlar, para kazananlar bile başına bir mesken konduracak veya geçinecek halde değillerdi. Ayrıca şehir gelirlerinin azlığı, mesken bunalımına çare yerine çözümsüzlük getiriyor, bunu ekonomik buhranın parasal boyutu olan Türk Lirası'nın yabancı para karşısında değer yitirmesi de takip ediyordu. Bu dönemde işi olanlar bile hayat pahalılığı yüzünden çaresizlik yaşıyor; kimi çalışanlar, maaşları nispetinde; evine ekmek dahi götüremiyordu. Çalışma boyunca buraya kadar ele alınan parasal değerler, dönemin genel piyasasını göz önüne çıkarmışken, bir de bu parasal değerlerin piyasadaki karşılıklarının hangi büyüklükte olduğuna bakalım. Bunu iyi analiz etmek için pazar fiyatlarına bakmak yerinde olacaktır. Bir memur maaşıyla kaç kilo gıda alabilir? Bu gıdaların miktarı, standart düzeydeki bir aileye (dönemine göre; bir aileyi ortalama 5 kişi düşünerek) yeterli düzeyde midir? İşgal, yangın, mübadele ve ekonomik bunalım gibi zorlu aşamalar geçiren İzmir'de, yaşam standartları, karın doyurmaya ve geçim sağlamaya pek müsait değildi. Sebze ve meyve fiyatları bu dönemde şöyleydi³⁴⁷:

<u>Sebze-Meyve</u>	<u>Fiyat</u>
	<u>Para/Kuruş</u>
Sakız kabağı	37 20
Barbunya fasulyesi	36
Kırmızı domates	19 20
Yeşil domates	7 20
Sırık domates	27
Yer elması	9
Patlıcan	9
Yapraklı kereviz	6
Şalgam	9
Yeşil sivri biber	30

³⁴⁶ T.C. Devlet Salnamesi, 1926-1927, s. 663.

³⁴⁷ Millet, 3 Kanunuevvel 1925.

Toparлак biber	22	20
Lahana	6	
Pırasa	6	
Ispanak	10	20
Kök kereviz	27	
Karnabahar (aded)	21	
Havuç	19	20
Kırmızı Frenk lahanası	37	20
Karadeniz ekşi armudu	19	20
Ankara ekşi armudu	48	
Edremit Bursa Ayva	39	
Bursa kestanesi	30	
Amasya elması	27	
Sapanca elması	27	
İnebolu elması	18	
Gümüşhane elması	48	
İngiliz elması	27	
İzmir kavun	60	
İzmir nar	27	
Ceviz	30	
Muşmula	21	

İzmir’de yaşam oldukça pahalı, oldukça zordu. Meskensizlik de bunu kamçılıyordu. Bu, halkın ve İzmir belediye yetkililerinin ortak derdiydi. Ancak belediye, yangının tahribatını, başta ortak kullanım alanları ele alınarak, gidermeye çalışıyordu. Şans o ki; İzmir mübadeleyle ve farklı yollarla şehre gelenlerin devlet eliyle iskanlarına sahne oluyordu. Eğer bunu devlet yardımı olmadan, şehir kendi başına halledecek olsa, belki de söz konusu süreç, 4-5 katı kadar uzayacaktı.

Şehirde atmosfer bir hayli karıştı. Muhalif olanlara göre; belediye ne istediğini bilmiyor, istikrarsız çalışıyordu. Kimileri de hem belediyeyi eleştiriyor hem de bundan halkı ve şehir yetkililerini sorumlu tutuyordu. Bu tür tenkitlere göre; mevcut bütçe büyük bir itina ile kullanılmalıydı. Çünkü İzmir’de yağmur yağmadığı

sürece yollar kullanılabilir, belediye ise hep boş vaatlerde bulunuyor, gerekli faaliyette bulunmuyordu. Bu dönemin “*dedeleri*” çok şeyi ihmal etmiş olsalar da şimdiki nesil, onlardan kalma “kırık dökük bakiyeleri” kullanıyordu. Bununla birlikte, şehirde, bütçenin doğru düzgün kullanılamamasından, şehir bakımsızlıktan can çekişir hale gelmiş ve “Akdeniz’in İncisi” olma sıfatı zayıflıyordu. Bu eleştirilere göre; “*İzmir’de belediye yok*”tu ve şehir, içinde bulunduğu manzarayla “*ilkelleşmiş yeldeğirmenlerine*” benziyordu. İzmir’in çeşitli mıntıkları hala su, elektrik ve kanalizasyon bekliyordu. Yangın yerleri hala aynıydı ve “*yürekler acısı olan sefalet manzarası*” halindeydi. Belediye bu kargaşa içerisinde bir bütçe hazırlamış olsa da; bunun “*hayalden uzak*” olacağına, gerçek kaynaklarına dayanacağına dair bildiriye bulunuyor ve “*bu bütçe ile bu sene bizden iş beklemeyin*” diyordu. Muhafif halk ve aydın kesimi, bunu “*şimdiden çalışmayacağını beyan etmek*” olarak yorumladılar. Bu bağlamda, belediye yetkilerinin, “*işi çalışacak birilerine terk etmesi*” öngörülüyordu ve şu söyleniyordu: “*...İzmir bir belediyeye malik olmak için çok bekledi. Güzel şehrimizin bu intizarı daha çok devam etmemelidir. Bin bir ihtiyaç içinde kıvranan bir şehir, hayatını geceli gündüzlü ona vakfedecek kadar fedakâr ve çalışkan bir reis istiyor. Bunu ona çok görmemek vicdan borcudur.*”³⁴⁸

İzmir’de yaşam böylesine çalkantılarla devam ediyordu. Bir yandan imarı bekleyen yangın yerlerinde işlenen suçlar, öte yandan deniz yoluyla gerçekleştirilen hırsızlıklar³⁴⁹, şehrin gündeminde artık sıradan karşılanıyordu. Buhran artık her yeri sarmış, şehirde adeta güvenlik sorunu haline gelmişti. Anlaşılacağı üzere, İzmir’de yalnız mesken bunalımı değil; ne kadar uğraş alanı varsa o kadar da “bunalım” vardı. Mesken bunalımı bile, söz konusu dönemde, temel nedenleri itibarıyla birçok kola ayrılıyordu. Demir kıtlığı yaşanıyordu. İthal olarak şehre giren demirler ise ne fiyat açısından ne de yeterlilik açısından uygun değildi. Demir ve demirden imal olunmuş malzemeleri herkes alamıyordu. Bu dönemlerde satış noktasına sahip kişi veya kişiler, satışı arttırmak için albenili reklamlarla basında sıkça göze çarpıyorlardı:

³⁴⁸ Z. Arıkan, “İzmir Basımından Seçmeler...”, II. Cilt I. Kitap, s. 327-328.

³⁴⁹ İleri, 7 Şubat 1340.

“İnşaatı olanlar

*İnşaata yarar petrol, kolona, demir parmaklık, ray, süslü demir kapı, bodrum ve pencere kanadı, velhasıl mebanide isti'maline levazım görülecek her nevi demir malzeme mevcuttur. Depomuz, bukrekulvara nakledilerek tasnif edilmiş olduğundan müşterilerimiz her istediğini pek kolaylıkla tedarik etmeye başladıklarını ilan ederiz. Talibler bulvarda Alaiyelizade Mahmud Bey'in demir depolarınamüracaat etmelidir.*³⁵⁰”

Dönemin Türkiye'sinde, orman ürünlerine en çok ihtiyaç duyulduğu anda, yani işgallerden kalan yıkıntıların üzerine yeniden bir vatan kurma aşamasında, büyük bir kereste buhranı yaşanmaktaydı. İzmir de bunu ileri derecede yaşadı. Yangın sonrasında İzmir'de yaşanan kereste orman ürünleri buhranında şehir ormanlarının eli kolu bağlı gibiydi. 1923 yılında, İzmir kazasında toplam 90.000 hektar orman vardı. Aynı yılda, köy ve kasaba ahalsinin binaları için vergi ödenmeden ormanlardan yapılan kesim ise; 370.979 metreküptü. Bu kesimin amacı, yalnızca düşman işgalinden ve yangından sonra oluşan mesken boşluğunu doldurmaktı. Vergiye gücü yetmeyen halk, bütçesi yetersiz bir şehir vardı ve bu yöntemle biraz olsun mesken bunalımına çare bulunmuş oldu. 18 Ekim 1921 tarihinde TBMM'ye sunulan bir kanun layihasında, “*Tahrip edilen ve yakılan hanelerin yeniden inşası için miri ormanlardan temin edilecek ağaç ve kerestelerin orman vergisinden muaf tutulması*”³⁵¹ maddesine de yer verilmiş olması, meskensizlerin mesken edinme yolundaki çabalarına destek olan bir girişimdi. Bunun dışında bir de vergili kesim söz konusuydu. Bu kesim ise, kereste elde ederek satılığa çıkarmak için yapılan türdendi ve ticari amaç güttüğünden vergi alındı. Kesimle ilgili rakamlar şöyleydi³⁵²:

<u>Kuruş Değeri</u>	<u>Metreküp</u>	<u>Ortalama Fiyatı</u>	<u>Alınan Vergi</u>
313.000	371.000	313.000	92.300

³⁵⁰ *Hizmet*, 13 Kanunuevvel 1926.

³⁵¹ B. Kocaoğlu, **a.g.e.**, s. 53, 54.

³⁵² “1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği..., 2. Kitap”, s. 87, 88.

Şehirde yaşanmakta olan kereste bhranı, bir de yakacak meselesinde hissediliyordu. Şehirde meskensizlik vardı; mevcut meskenlerde de yakacak sıkıntısı yaşıanıyordu. Zaten yangın sonbaharda gerçekleşmişti. Şehrin önu kıştı ve yakacak sorunu da aynı dönemin bir başka derdi haline geldi. Bu bağlamda İzmir kazası ormanlarından üçüncü bir şekilde kesim yapıldı. Kış için yakacak gerekiyordu. Bu da büyük ölçüde ve bu çaresizlik ortamında, İzmir ormanlarından sağlanıyordu. 1923 yılında bu doğrultuda, İzmir orman sahasından yapılan kesimin rakamları ise şöyleydi³⁵³:

Odun:

<u>Alınan Vergi (Kuruş)</u>	<u>Kesilen Odun (Yeni Kantar)</u>
213.624	36.803

Demir, taş ve orman ürünleri olmadan meskenler inşa edilemezdi. Bunların yeterli düzeyde ve fiyatlarının da uygun olması gerekiyordu. Ancak bu sayede mesken bhranı ortadan kaldırılabilirdi. Çünkü ne halkta iş ve para vardı, ne de vilayet gelirleri için üstesinden gelebilecek bir varidata sahipti. İcra Vekilleri Heyeti, 24 Nisan 1921’de aldığı bir kararla, Yunanlıların tahrip ettiği köy ve kentlerde meskensiz kalmış olan ailelerin iskanını sağlamak amacıyla, bazı düzenlemelerde bulundu:

- 1- *Yakılan ve yıkılan köy ve kasabaların planlarının hemen hazırlanması.*
- 2- *Taş, kireç, kiremit, kereste gibi malzemenin kısmen amele taburları, kısmen tahribata maruz kalmayan köylerin ahalsininin fiili yardımları ile temin edilmesinin sağlanması.*
- 3- *İnşaat işlerinin, amele taburları meyanında bulunan gayr-ı Müslim taşçı, dülger, marangoz, doğramacı ustalarınca yapılmasını sağlamak.*
- 4- *Taş, kiremit, tuğla, kireç ocaklarından ve ormanlardan kesilecek kerestelerden vergi alınmaması ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması.*
- 5- *İnşaat için gerekli olan nakit paranın ziraat bankalarından ikraz suretiyle temin edilmesi.*³⁵⁴

³⁵³ “1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği..., 2. Kitap”, s. 89.

³⁵⁴ B. Kocaoğlu, a.g.e., s. 50, 51.

Mesken inşa etme uğraşından başka, vilayette oluşturulmayı bekleyen nice gerekli organizasyon vardı. Ancak devletin eli olmadan bu da başarılmıyordu. 1927’de Dâhiliye Vekâleti bir genelge yayınlarak, şehrin 1922’de geçirmiş olduğu büyük yangından ve sonrasında gerçekleşen yangınlardan dolayı, şehre çağdaş bir itfaiye teşkilatının sağlanmasının gerekliliğini ve aciliyetini dile getirdi. Yangınlara müdahale adına gerekli her türlü araç-gereç ve personelin sağlanması yolunda adımlar atılması gerekiyordu. Ancak bu çağdaş ve donanımlı kuruluşu organize etmek için şart olan yeni bir bina, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nın olumsuz etkileri yüzünden inşa edilememişti³⁵⁵. Aynı dönemde, 1930 yılında masraflarını karşılayamaz halde bulunan Karşıyaka Belediyesi, Dâhiliye Vekâleti’nin emriyle İzmir kazasına bağlandı. İzmir şehrinin yükü, böylelikle bir kat daha artmış oldu. Daha sonra ise, aynı durumda olan Keçeciler Belediyesi de lağvedilerek buraya seyyar belediye zabıtalrı yollandı. Hemen ardından, 3. ve 5. Belediye mntıkları üzerinde de aynı işlem yapılarak binalar kiraya verildi. Dr. Behçet Uz, bu dönemde belediye görevlilerinin sayısını da düşürerek, personel-gider açısından bir düzenleme yaptı. Belediyenin ciddi bütçe sıkıntıları içinde bulunduğu, yapılan bu düzenlemelerin içeriğinden de anlaşılmaktadır³⁵⁶.

Her şeye rağmen İzmir, elindeki bütçeyle çalıştı ve adeta imkansızlıklara meydan okuyarak, yangın sonrasında ve mübadelenin başlamasıyla bazı başarılar elde etti. Yangın sonrası dönemlerde, yapılan kent planları dahilinde ilk yılda 290 bina yapıldı. 1926 yılında 420 bina yapıldı. 1927 yılında ise bir düşüle birlikte; 320 bina yapılabildi. 1928 yılına gelindiğinde, belediyenin 940 adet binaya ruhsat verdiği görülüyor. Her şey gayet güzel giderken, artmakta olan ekonomik imkansızlıklar nedeniyle, gidişatta bir durgunluk oldu. Bunda yaşanmakta olan inşaat malzemesi buhranının etkisi de büyüktü. Fiyatlar giderek artıyor, piyasa da zaten az bulunan “levazımat-ı inşaiye” mesken bunalımını arttırıyordu. Çimento, demir ve kereste buhranı salgın bir hastalık gibi şehri sarmış, imar ve iskan adına yapılacak tüm işleri erteliyordu. Bundan hem resmi hem de özel meskenler, yani hanelerin yapımı ciddi

³⁵⁵ E. Serçe vd., “Küllerinden Doğan Şehir...”, s. 18.

³⁵⁶ E. Serçe, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...”, s. 213, 214.

derecede olumsuz etkilendi³⁵⁷. Burada şehir bütçesiyle ilgili bazı istatistikî bilgiler vermek yerinde olacaktır³⁵⁸:

İzmir Belediyesi 1923-1930 Tahmini Ve Kesin Bütçe Varidatı

<u>Yıllar</u>	<u>Tahmini Varidat</u>	<u>Tahakkuk Eden Vergi</u>
1923	409.420	395.394,91
1924	797.438	590.003,15
1925	1.345.126	1.268.326,45
1926	2.212.116	2.138.759,77
1927	2.180.223	2.090.560,28
1928	2.476.910	1.858.809,90
1929	2.272.891	1.186.609,05
1930	1.941.334	1.179.044,89

İzmir Belediyesi 1923-1930 Tahmini Ve Kesin Bütçe Masrafları

<u>Yıllar</u>	<u>Tahm. Masraflar</u>	<u>Tah. Eden Masraf</u>	<u>Gelecek Yıla Borç Devri</u>
1923	409.420	380.730,37	20.375,46
1924	797.438	643.008	84.038,78
1925	1.479.331,6	1.478.319	309.657
1926	2.605.627	2.721.197	473.187,11
1927	2.424.741	2.677.078	696.265,28
1928	2.483.535	2.408.936	346.308,84
1929	3.779.516	-	295.266,82
1930	2.222.962,33	1.928.954,95	485.431,04

Yangın sonrası yıllarda, İzmir şehrinin bütçesini göz önünde bulundurmaksızın değerlendirme yapan gezgin Richard Hartmann, 1925 yılına ait hatıralarında şöyle demektedir: “... *Fakat yine de 1922 yılındaki yangın kalıntılarını imar etmemek Türklerin gafleti ve sorumsuzluğu değil midir? İzmir Limanı'nın bugünkü ıssızlığı, Türklerin İzmir gibi büyük bir şehri yönetemeyeceklerinin*

³⁵⁷ Ç. Atay, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir İmar Planları**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yay., İzmir, 1998, s. 180.

³⁵⁸ Kaynak: E. Serçe, “**Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...**”, s. 230.

göstergesi değil midir? Batuluların bu konudaki yargıları genellikle konuyla ilgili bağlamlar göz önüne alınmadan aceleyle verilmektedir. İzmir'in bugünkü durumu da, böyle çabuk verilecek kararların çok çabuk yanıyla sonuçlanması açısından uygundur...³⁵⁹ bunları dile getiren Richard Hartmann, H. Edip Adıvar'ın eserine³⁶⁰ de gönderme de bulunarak, düşman çizmeleri altında kalmış ve sonrasında büyük bir facia yaşamış olan şehrin kurulmasında ve dolayısıyla yeni bir devletin kurulmasında, İzmir halkının çok önemli rolleri olduğunu da vurgulamaktaydı. Ayrıca birçok kaynağın iddiası olan “*İzmir'i zafer sarhoşu olan Türkler yaktı*” görüşünün de büyük bir olasılıkla yanlış olduğunu dile getiriyordu³⁶¹.

İzmir'de mesken bunalımının yaşandığı uzun dönemde, şehir bütçesinin genel durumu bu şekildeydi. Durum böyle olunca, büyük yangın ve mübadele gibi etkenlerin doğurmuş olduğu mesken ihtiyacı, kurtuluş günlerinde şehri terk eden gayrimüslimlerden kalma meskenlerde bazı iskân faaliyetleri gerçekleştirildi. Bu, kısmen kaçak ve haksız sayılan “fuzuli işgal” yoluyla, kısmen de yetkililerce bir çare alternatifi olarak gerçekleştirildi.

2. EMVAL-İ METRUKKE ve DEVLET FAALİYETLERİ

İzmir'in kurtuluş sürecinde, gayrimüslim unsurlar şehri boşaltmaya başladılar. Daha 9 Eylül günü yaşanmadan önce, Türk ordusunun şehre geleceğinin farkında olan birçok gayrimüslim, şehri terk etmeye başlamıştı. Kurtuluştan sonra başlayan yangın ise, bu boşalıştan geriye kalan meskenleri, haneleri yanan İzmir'e adeta ikram etmişti. Eğer bu boşalış ve sonrasında geriye kalan birçok ev olmasaydı, İzmir'de mesken bunalımı olduğundan daha ağır yaşanacaktı.

Rumların büyük ölçüde şehri terk etmesiyle, şehirde emval-i metruke sorunu yaşanmaya başladı³⁶². Çünkü bu bazen, haksız kazanç olarak görülen, harikzedeler ve bazı devlet memurlarınca, terk edilmiş emvali sahiplenme şeklinde mesele haline

³⁵⁹ İ. Pınar, **a.g.e.**, s. 67.

³⁶⁰ H. E. Adıvar, **Ateştin Gömlek**, Halit İşıklıgıl Kağıtçılık ve Kitapçılık, İstanbul,1954.

³⁶¹ İ. Pınar, **a.g.e.**, s. 67.

³⁶² İzmir emval-i metrukesi ve doğurduğu sonuçlar için bkz: **K. Arı**, “1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de 'Emval-i Metruke' ve Mübadil Göçmenler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 18, cilt: VI, (Temmuz 1990).

geliyordu. Asıl mesele ise, terk edilmiş ev, han, değirmen ve fabrikaların iş bilmez ve yeteneksiz kişilerin eline geçmesiyle başladı³⁶³. Mübadele sürecinde, Yunanistan’da kalan Müslüman emvalinin ne olacağı ve hukukun ne şekilde işleyeceği tartışmalara yol açmış, anlaşmaya varıldıysa da uygulama uzun zaman almıştı.

Rumların ülkeyi terk etmesinden sonra, metruk hane sayısı 100.000 civarındaydı. Bu sayıya, mübadeleyi bekleyen ve mübadele ile Türkiye’yi terk edenlerden kalan haneler dahil değildi. Türkiye’nin ilk Mübadele İmar ve İskân Bakanı olan Mustafa Necati Bey’in aktardığı bilgiye göre; metruk halde bulunan söz konusu 100.000 evden, 2000-2500 adedi hükümetin denetimi altına alınmıştı. Geriye kalanlar ise, talan edilerek çeşitli şahısların eline düşmüştü³⁶⁴.

Emval-i metruke üzerinde yapılan fuzuli işgaller, yapanlar dışında her kesim tarafından kınanıyordu. Bir ara haberler çıkıyor; fuzuli işgallerin kalkacağı ve terk edilmiş meskenlerin muhacirlere tahsis edileceği söyleniyordu. Bu haber, bilhassa muhtaç muhacirler arasında memnuniyetle karşılanıyordu. Birçok aydın ise, buna benzer olarak; terk edilmiş meskenlerin misafirhanelere dönüştürülmesinin gerekliliğini savunuyordu. Buna göre, Yunanistan’dan gelecek olan Müslümanlar, buralara yerleştirilecekti. Böylelikle İzmir’de meydana bulan fuzuli işgal meselesi, çözüme kavuşacaktı. Ancak, ne amaçla ve ne sıfatla İzmir şehrine geldiği bilinmeyen birçok şahıs, bu çözümü geciktirmişti. Evi olan bazı kimselerin bile bu şekilde İzmir’de üç-beş ev daha elde etmenin yoluna gittikleri haberi de ortalığı karıştırmaya yetiyordu. Bu istisnalarla birlikte, fuzuli işgal yoluyla mesken sahibi olma yoluna giden diğer bir kesimin de kiracı oldukları ve kendilerine ait bir mesken arzu ettikleri gerçeği de göz önünde tutulmalıydı. Ayrıca bu işgali gerçekleştirenler, işgal döneminde Yunanlılardan zulüm görenler ve malı mülkü gasp edilenlerdendi. Kendilerince haklı bir yol izlemişler, böyle bir kargaşanın ortasına düşmüşlerdi. Ancak sonucu ne olursa olsun; bu davranışlarının temel sebebi meskensizlikti. Basında, dönemin aydınlarının da belirttiği üzere; “... *Onlar evlere zevk ve saltanat için değil, tahfif-i alam ve ihtiyaca medar olsun diye usulüne tevfikan girmişlerdir.*

³⁶³ K. Arı, “1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında Türkiye’de Göçmenler”, **Doktora Tezi**, DEÜ-Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1993, s. 260.

³⁶⁴ K. Arı, “Kurtuluş Savaşı’nın Bitiminde Türkiye Dışına Yönelik Göçler ve Sonuçları”, **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, (23-25 Ekim 1995-İstanbul)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., İstanbul 1995, s. 504.

*Ve hatta bu mesele de o kadaralicenabane hareket etmişlerdir ki tarif olunamaz.”*³⁶⁵
1923’lü yıllarının meskensizlik bakımından yansımaları bu yöndeydi.

İzmir’de mesken bunalımı sürüyordu. Bunu bazı kitleler emval-i metrukeyi işgal ederek sonlandırırken, bazı kesim ise şehrin yukarı mahallelerinde oturuyor; herhangi bir şekilde terk edilmiş mallara saldırmıyorlardı. Bunlar, başlarını sokabildikleri birer barakanın dışında pek fazla malı mülkü olmayan ama buna rağmen devletin yasaklarına boyun eğen kimselerdi. Eğer isteselerdi, onlar da dışarıdan veya içerden gelip emval-i metrukeyi yağmalayabilirdi. Böylelikle, evleri, belki de villaları olabilirdi. Halk düşünüyordu: Metruk hanelere, muhacirler, memurlar, felaketzedeler, zabıtalara yerleşecek³⁶⁶; bunlardan geriye kalanlara ise yine mevcut meskensiz kalmış halk yerleşecekti. Peki, bu halk sınıfında kimler, hangi şartları taşıyanlar olacaktı? Varılan netice şuydu: yine “fuzuli işgal” sorunu ortaya çıkacak ve yine faili aynı kesim olacaktı³⁶⁷. Bir ölçüde olsun buna çözüm getirmek için bir karar alındı. Bu karara göre, fuzuli işgal yapanlar, sahiplendikleri mesken üzerinde kiracı olarak oturacaklardı³⁶⁸. Bunun dışında, bazı dönemlerde de sahiplenilen meskenlerin, üzerinde konaklamış bulunanlara satılacağına dair kararlar alınmıştı. Ancak yangınzedeler bunu pek olumlu karşılamıyorlardı. Satılık ve kiralık meskenler bulunuyor olsa da³⁶⁹, onların büyük çoğunluğunun, hangi fiyata olursa olsun, ne mesken satın alabilecek ne de kira ödeyebilecek bir akarı veya sermayesi yoktu. Bununla birlikte, dışarıdan gelip İzmir’de fuzuli işgalde bulunanların İzmir’in yerli ve çaresiz halkıyla karıştırılmaması gerektiği basında sık sık yer alıyordu³⁷⁰. İzmirli yangınzedeler ve diğer biçareler, bu olayda her bakımdan saf dışı tutularak, emval-i metruke ve fuzuli işgal sorunu çözülmeliydi.

Mesken bunalımının devam ettiği günlerde, İzmir’de terk edilmiş meskenlerin de harap halde bulunması, buraların kullanıma açılıncaya kadar bir işe yaramayacağını göstermiyordu. İskan için kayda değer olmayan bu tür harap binaların onarımı için de bütçe sorunu kendini gösteriyordu. Ancak buralar tamirata

³⁶⁵ Z. Arıkan, “İzmir Basınından Seçmeler...”, II. Cilt I. Kitap, s. 30, 31.

³⁶⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Temmuz 1924.

³⁶⁷ Z. Arıkan, “İzmir Basınından Seçmeler...”, II. Cilt I. Kitap, s. 31.

³⁶⁸ *Vatan*, 3 Eylül 1923.

³⁶⁹ B. Durgun, “1919-1922 Yılları Arasında İzmir’de İktisadi Durum”, s. 196.

³⁷⁰ Z. Arıkan, “İzmir Basınından Seçmeler...”, II. Cilt I. Kitap, s. 31.

tabi tutularak iskana açılmazsa, şehirde mevcut kargaşanın daha da büyüyeceğinden korkuluyordu. Çünkü daha yolun başı idi ve binlerce muhacir gelip, buralara yerleşecekti³⁷¹. Fakat böylesine tahribat geçirmiş olan yapılar, ne kiraya verilebilir ne de satışa sunularak bütçeye bir getiri sağlanabilirdi.

Konuyla ilgili, 1923 yılına ait bir kararnameye bakıldığında, İzmir şehir meclisi ve bazı devlet organlarının içinde bulunulan vaziyetin karışıklığını gidermek için nasıl mücadele verdikleri göze çarpıyor. Söz konusu kararnamede, şehirde büyük bir mesken bunalımının yaşanmakta olduğu ve bir çare olarak da emval-i metrukenin açık artırmayla satılmak üzere belediyeye devredilmesinin gerekliliğinden dem vuruluyordu. Maliye memurlarına verilmiş olan talimatın beşinci maddesinin (b) fıkrasında bundan bahsedilmekteyken, meskensiz halk kısım kısım gruplandırılıyor³⁷²:

- a- Meskensiz olduğu açıkça bilinen ve gerçekten ihtiyaç sahibi olduğuna kanaat getirilen kimseler,
- b- Bazı devlet memurları,
- c- Mesken sahibi oldukları halde fuzuli işgalde bulunanlar.

Aynı kararnamede, İzmir meclis idaresinin bu konuda yaptığı uygulama yanlışlıklarının ve eksikliklerinin tekrarlanmaması için önlem niteliğinde, yol gösterici görüşler bildiriliyordu. Hanelerin gerçek hak sahiplerine verilmesi için konunun üzerinde titizlikle duruluyordu. Ele alınan konular içinde, metruk hanelerin onarım ve bakım şartları³⁷³ da yer alıyordu.

Basından elde edilen verilere göre; 1923 Eylülü'nde İzmir şehirde emval-i metrukeden kalma 10.000 civarında mesken bulunuyordu. Bu meskenlere 50.000 aile yerleştirilmeye çalışılacaktı. Ancak bunların büyük bir kısmı harap haldeydi. Tamirata için de en az 2-3 milyon liralık bir hesap taksimatı gerekiyordu. Bu hesap, şehir bütçesini aşarken, devlet bütçesinden de fazla bir şey beklenemezdi. Çünkü

³⁷¹ *Vatan*, 3 Eylül 1923.

³⁷² **BCA**, 030,18,01,01,6,4,7,1.

³⁷³ **BCA**, 030,18,01,01,6,4,7,1.

sadece İzmir değil, bu tür acil ihtiyaçları olan, Çanakkale, İstanbul³⁷⁴ ve Anadolu'nun doğusunda-batısında birçok il bulunuyordu³⁷⁵. Bütçeyi dara sokan ve şehir işlerini karışıklığa iten bu gibi yerlerde, muhacirlerin diğer ihtiyaçları da şüphesiz rol oynuyordu. Bunlardan biri, meskenler dışında muhacirlere verilecek olan mal ve gayrimenkullerdi. Buldukları yerlerden bin bir güçlkle vapurlarla taşınan muhacirlerin büyük çoğunluğuna, arazi verilecekti. Ekim 1923'te bunlara, elli dönümü geçmemek şartıyla, arazi tevziinde bulunulacağına dair kararlar alınıyordu³⁷⁶.

Büyük çoğunluğu devlet kontrolünde bulunmayan emval-i metrukeyi korumak devletin adeta bir borcu sayılıyordu. İzmir mahalli basınında, bu konu adeta sitem yağmuruna dönüşüyor, yağıyordu. Çünkü terk edilmiş meskenler, kim kaparsa onun elinde ve kontrolünde bulunuyordu. Böylece devlet idaresi, büyük gelir sağlayacak birçok kaynaktan mahrum oluyordu. Şehirde belediye yetkilileri bile bundan dolayı sitemkâr bir duruş sergiliyordu. Bu durumun büyük oranda devlet kontrolünde bulunmuyor olması, yalnız şehir merkezinde değil, köylerde de sorun yaratıyordu. 'Memleketin muhtaç olduğu kudret olan müstahsiller' çalışamaz ve üretmez duruma gelmişti. Bağlar, bahçeler ve diğer üretim sahası olan araziler atıl kalmıştı. Dolayısıyla devlet, acilen buna bir çözüm bulmalı, toprak işlenmeliydi. Bunun için de metruk arazilerin belli bir düzen dahiline girip, devlet mekanizmaları tarafından denetimi gerçekleştirilmeliydi³⁷⁷.

Ülke dahilinde emval-i metruke sıkıntıları sürerken, Yunanistan'dan gelen emlak haberleri, kafaları karıştırıyor, gündemi başka bir noktaya çekiyordu. 1924 Eylülü'nde Yunanistan'da bulunan gayrimübadil Müslümanların malları, yer yer bağımsız olarak yer yer ise yetkililer eliyle, Müslümanların elinden alınarak, kendi soydaşlarına veriliyordu³⁷⁸. Devlet bu meseleye odaklanıyor; içerideki sorunların çözümü doğal olarak erteleniyordu. Ancak sorunların ertelenmesi, içerideki

³⁷⁴ İzmir'de iskan hareketlerinin gerçekleşmesi sürecinde, kurtuluştan önce buradan İstanbul'a geçen kimselerin de asıl yurtları olan İzmir'e iadesi ve istihdam edilmeleri lüzumlu görülmüştü; **BCA**, 272,00,00,14,76,26,1,58.

³⁷⁵ *Vatan*, 3 Eylül 1923.

³⁷⁶ *İkdam*, 17 Teşrinievvel 1923.

³⁷⁷ *İkdam*, 26 Ağustos 1923.

³⁷⁸ *Tanin*, 12 Eylül 1924.

ihtiyaçların haykırıışlarının durması anlamına gelmiyordu. İzmir’de tütün tüccarlığına başlamış olan Ali Sabit Bey’lerin cebren başka memleketlere iskan edilmeye çalışıldığı gibi zorunlu iskan havadisleri, insanları neredeyse isyana teşvik ediyordu. Bu konuda, İmar ve İskân Vekâleti’nin yanında İsmet İnönü de eleştiri ve sitemlerin hedefi oluyordu: “*Biz de vatandaş değil miyiz, yoksa memleketimizde kanun mu yok?*”³⁷⁹

Haziran 1924’e gelindiğinde, maliye memurlarının İzmir dahilinde emval-i gayrimenkulenin tespiti için tahriratta buldukları göze çarpıyordu. Maliye kayıtlarının harap halde bulunması sebebiyle, bu tarihe kadar esaslı bir kayıt bulunmuyordu. Bu kayıtlar sayesinde, gerekli hesapların yapılması neticesinde eksiklikler daha iyi görülecek, çalışmalar daha planlı yürüyecekti. Ayrıca Emlak-ı Milliye’ye ait birçok arsa ve hanelerin, bu hesaptan sonra, gelir getirebilecek olan kısmı icara verilecekti. İzmir şehrinde imar ve iskan faaliyetleri devam ederken, içinde bulunulan mesken bunalımına ve çeşitli imkansızlıklara bu yöntemlerle çareler aranıyor³⁸⁰. Yine basından elde edilen verilere göre, İzmir’de emval-i metrukenin bu yıllardaki durumu şöyleydi:

“İzmir’de mevcut emval-i metrukenin miktarı hakkında verilen malumata göre emval-i metruke üç kısımdır.

- 1- Mübadeleye tabi eşhas-ı metrukanı
- 2- Ermenilerle bazı firari Musevilerin emvali
- 3- Ecnebilere ait olup elyevm hükümetçe idare edilmekte bulunan emval

Mübadeleye tabi olanların metruk emvali bürucaatıdır: 10.678 hane, 2183 dükkân ve mağaza, 89 fabrika, 2 hamam, 1 hastane. Ermeni ve Musevilerden metruk emval: 160 hane, 648 dükkân, 1 fabrika. Ecnebi metrukâtı tesbit edilmektedir. Emval-i metruke, iskân komisyonu kararıyla peyderpey vürud eden muhacirine verilmektedir. Tasfiye komisyonu, 2 senelik hayatı zamanında memurin ve zabitan ile pek mahdut kontratolar akd etmiştir. Bilnetice, bittabi kimseden de para alamamıştır. Bu kontratolar 300’ü tecavüz etmektedir. Fuzuli işgallerden ecr-ü mesel

³⁷⁹ İleri, 12 Teşrinievvel 1340.

³⁸⁰ İleri, 20 Haziran 1340.

takdir ettirerek tahsilât yapılmaktadır. Dükkân ve mağazalara gelince: Bunlar da bizzaide müsta'cirlere ihale edilmekte ve bedel icarları tahsil olunmaktadır. Fabrikaların bir kısmı evvelce icara verilmiş olup elyevm faaliyette bulunuyorlar. Verilmemiş olanlar hakkında ise fen memurluğu marifetiyle tetkikatta bulunmaktadır. Bunların noksanı tesbit edilerek, ikmal ve itmamı müsta'cire ait olmak şartıyla ihaleleri icra edilecektir. İzmir limanında emval-i metrukeden şatlar vardır. Tasfiye komisyonu zamanında Türk mavnacılar şirketine; hak edilen şartlardan 10 adedinin müddet-i hitamina erdiğinden yeniden müzayedelerine teşebbüs edilmiştir...³⁸¹”

Tüm bunlarla birlikte, emval-i metruke hesaplama işlemi yapılırken bazı yanlışlıklar çıkıyor, tapulu mülkünü elden çıkarmak istemeyen bazı kimselerce meclise dilekçeler yağıyordu. Yine bu bağlamda emval-i metruke satışları sırasında, kira ve satış bedelleriyle ilgili birtakım sorunlar çıkıyordu. Satın alınan veya kiralanan meskenlerde bazen istihdam sorunları da yaşıyordu. Bu sorunlar bazen usulsüzlük boyutunu doğuruyor bazen ise asıl sahiplerinin elinden çıkabiliyordu. İzmir’de yaşanan bu talihsizlikler, yer yer polis müdüriyetine aksetse de genellikle sonuç bulmayarak, meclise dilekçe yağmuru olup yağıyordu³⁸².

1924 yılının mesken bunalımı bağlamında en büyük problemlerinden biri olan emval-i metruke sorunu, meskenlerde hangi sınıfta bulunanların oturabileceğine dair tartışmalarla, sürecin zorlu uğraşı olarak devam ediyordu. Aynı yılın Eylül ayında bir tamim yayınlanmıştı. Buna göre; “meşgul emval-i metrukenin tahliyesi” gerçekleştirilecekti. Emval-i metrukeden yalnızca muhacirler ve harikzedeler öncelikle yararlanacaklar ve mesken sahibi olacaklardı. Bu sağlandığı surette ise memurlar da bu türden mesken edinebileceklerdi. Bu konuda çok uzun incelemelerde bulunan başvekalet, kumandanlıklara ve valiliklere, konuyla ilgili tebliğ gönderdi. Yayınlanan tamimde, emval-i metrukenin boşaltılmasına ve buralara öncelikli olarak muhacirlerin ve harikzedelerin yerleştirileceğine dair kararlar bulunuyordu. Memurlar için yer alan tebligatta ise; bunların muhacir ve harikzedelerin yerleştirilmesi sağlandığında terk edilmiş meskenlerden faydalanabileceği yönünde

³⁸¹ İleri, 20 Haziran 1340.

³⁸² BCA, 272,00,00,13,81,16,13,3.

kararlar alınmıştı. Ancak bu da muhacir ve harikzedelerinki gibi bir yerleştirme olmayacaktı. Memurlar edindikleri meskenlerde kiracı sıfatıyla oturacaklar ve bunlardan elde edilen bedeller, muhacirine sunulacak imkanlarla ilgili bütçeye akıtılacaktı. Bu hane bedellerini toplamada ise, meclis idare, emlak-ı milliye ve belediye azalarından oluşan bir komisyon görevlendirilmişti. Kira bedelleri, görevli komisyonca belirlenerek işe başlanacak; söz konusu statüde bulunan memurlardan bu konuda imza alınacaktı. Kararı kabul etmeyip, imza atmayan memurlar ise buldukları meskenlerden üç gün içinde zabıta görevlileri tarafından cebren meskenlerinden dışarı atılacaktı³⁸³.

Muhacirleri yerleştirme konusunda büyük titizlik sergileyen devlet görevlileri, bu yolda aldıkları kararlarla şehirde gerekli otoriteyi sağlamak için her şeyi düşünüyorlardı. 1924 yılında yayınlanan söz konusu tamimin içeriğine göre; muhacirlerin yerleştirilmesi tam manasıyla sağlanamadığı takdirde, emval-i metruke hanelerinde yerleşik bulunan mülkiye ve askeriye de tahliye olunacaklardı. Güvenlik sorunlarının sıklıkla yaşandığı bu dönemde, sırf muhacirlerin refahını sağlamak amacıyla, güvenlik organlarında bile bazı değişiklikler yapmaktan kaçınmayan hükümet, tamimde, mevcut muhacirlerin on beş gün içinde iskân edilmelerinin kesinlikle lüzumlu olduğunu belirtiyordu. Bu işlemlerin ardından hala açıkta bulunan muhacirlerin de başvekâlete bildirilmesi isteniyordu. Tamimde son olarak; sözkonusu emirleri yerine getirmeyen valilerin şiddetli şekilde sorumlu tutulacağı belirtiliyordu³⁸⁴.

Ancak her şeye rağmen emval-i metruke konusunda, İzmir yeteri kadar memnun edilemedi. Yapılan uygulamalardan hemen sonra, 1924 Eylülü'nde bunu basından izleyebilmek mümkündür:

“İzmir’de emval-i metruke suistimalleri

İzmir’deki muhacirlerin hükümete mühim bir muhtırası

İzmir’deki iskan komisyonu hiçbir iş görememiştir. Elan birçok evler fuzuli olarak ötekinin berikinin taht-ı işgalinde bulunmaktadır...³⁸⁵”

³⁸³ *Sadayı Hak*, 25 Eylül 1340.

³⁸⁴ *Sadayı Hak*, 25 Eylül 1340.

³⁸⁵ *Vatan*, 11 Eylül 1924.

1925 yılında, İzmir şehrinde gündemde hala eski yerini koruyan emval-i metruke sorunu, şöyle değerlendiriliyordu: “İzmir’de emval-i metruke meselesi... Günlük hayat, biri kuvvetle eline almış, sürükleyip götürüyor!”³⁸⁶ Bu tarihlerde, İzmir emval-i metrukesi, meskensizliği biraz olsun aşabilmek amacıyla satışa çıkarılıyordu. Yerel basın da kısmen bunu destekliyordu. Ancak rahatsız olunan nokta şuydu: Sırf para için satılıyorsa da yabancıların eline gitmesi ne tahammül edilemiyordu. Para ise yabancılardaydı. Şehrin isteği ise aslında mantıksız değildi: Emval-i metruke satılıyorsa, “zenginlerden ziyade fukaranın, yanmamışlardan ziyade yanmışların eline geçmeli”³⁸⁷ idi.

Satışa çıkarma ve kiralama şeklinde bütçeye akar elde etmenin dışında, emval-i metrukeyi denetimi altına almayı bir ölçüde başaran hükümet, bunda halkın yardımını da istiyordu. Hükümet, bu yönde halka bazı olanaklar sağlanacağını garantisini vererek, halkı, kanunsuzca emval-i metrukeyi işgal edenler konusunda göreve çağırıyordu. Emval-i metrukenin haksız kullanımını ihbar eden vatandaşa gıda ve nakit ikramiyeleri verilecekti. İlgili tebligat Ağustos 1926’da, Maliye Vekâleti’nden şehir defterdarlığına gönderildi³⁸⁸.

Mesken bunalımının yarattığı kargaşa ortamı 1926’da da aynı boyuttaydı. Metruk hanelere yerleştirilmiş olup, kira konusunda itirazlarda bulunan ve konuyla ilgili çeşitli sıkıntıları olan meskun aileler, ilgili vekalet dilekçeler yazıyor, konuyla ilgili sorular soruyor, yardımlar talep ediyorlardı. Kasım 1926’da da İzmir şehrinde bu örnek yaşandı ve vekaletten gelen cevap, mevcut beklentiler yönünde değildi. Kira ödemesi gerekenlerin her ne olursa olsun, görevlerini yerine getirmelerinin zaruri olduğuna dair bir cevap geldi³⁸⁹. Bu yönde bir cevabın gelmesi zaten muhtemeldi. Çünkü devlet, bunlardan alınan kira bedelleriyle, iskan politikası dahilinde bütçe oluşturuyordu.

1927 yılına gelindiğinde, gayrimübadillerden metruk olan ve satışı gerçekleştirilen meskenlerin satışlarının derhal feshedileceğine dair kararlar

³⁸⁶ *Meslek*, 7 Temmuz 1925.

³⁸⁷ *Meslek*, 7 Temmuz 1925.

³⁸⁸ *Hizmet*, 6 Ağustos 1926.

³⁸⁹ *Hizmet*, 25 Teşrinisani 1926.

alınmıştı. Gayrimübadiller tarafından terk edilmiş hanelerin, başkaları adına ihale edilmesine karşın, derhal feshinin gerçekleştirileceği ve borçlar kanunu mucibince ellerinden alınarak muhtaç durumdaki muhacirlere verileceği beyan edilmişti. 13 Mart 1926 tarihli ilgili kanunun 1. maddesi ve 781 numaralı içeriğine dayalı, Maliye Vekâleti'nce, İzmir şehri defterdarlığına bu yönde bir tebligat gönderildi³⁹⁰.

Aynı yılın 24 Ağustosunda metruk ve milli emvalin izinsiz tamir ve inşası hakkında yetkililer arasında tartışmalar sürüyordu. Maliye Vekâleti, emval-i milliye ve metrukeye ait arsalar üzerinde, kiracılar tarafından yapılan tamirat ve inşaat hakkında defterdarlığa önemli bir tamimde bulundu. Bazı kiracılar, emval-i milliye ve metrukeye ait arsalar üzerinde izne dayalı olmadan tamirat yaparak, bu yolda harcadıkları bedelin, ödeyecekleri kiradan düşülmesini talep ediyorlardı. Ancak bu bedeli alabilmeleri için, öncelikle hazineden izin almaları gerekiyordu. Çünkü bu aşamada bazı fırsatçılıklar söz konusu olabiliyor; hiçbir tamirat gideri olmayan bazı şahıslar, bir yolunu bularak, haksız kazanç elde edebiliyorlardı. Bu tür ödemelerin yığılması demek de bütçenin yeni bir sıkıntıya düşmesi demekti. Neticede, hazineden izinsiz yapılan veya yapılacak olan tamiratının bedeli ödenmeyecekti³⁹¹.

Hazineye ait arsalar üzerinde izinsiz inşaatlara gelince... Bu binaların yersiz işgal edilmiş olmaları sebebiyle kanunen yıktırılması ve fuzuli işgal yapanların bu haksız kullanımlarına son verilmesi gerekmekteydi. Çünkü bunlardan hazine için bir gelir elde edilemezken, bir de bunlara inşaat yaptırma konusunda bütçeden destek verilemezdi. Söz konusu arsalar da bu durumda boş haliyle müzayedeye çıkarılmalıydı. Satılabildiği miktara satılması öngörülen bu arsaların, şimdiye kadar işgal edilmiş olmalarının da mümkün mertebe bedeli alınmalıydı. Bu işlemlerin yapılması için öncelikle fuzuli işgal halinde hazine arsasına inşa edilmiş meskenlerin yıkılması gerekiyordu³⁹². Aynı yılda, Sivrihisar kazası, tahrip edilen hanelerin onarılması ve ihtiyaç sahiplerine mesken sağlanması bağlamında Dâhiliye Vekâleti'ne dilekçeler yağdırılıyordu³⁹³.

³⁹⁰ *Hizmet*, 7 Ağustos 1927.

³⁹¹ *Son Saat*, 24 Ağustos 1927.

³⁹² *Son Saat*, 24 Ağustos 1927.

³⁹³ **BCA**, 272,00,00,12,54,133,11.

Ayrıca bu yılda, terk edilerek devlet hazinesine kalan araziler üzerinde kaçak yapıların inşa edilmesi sorunu, İzmir'in mesken sıkıntısında yaşanan usulsüzlükleri arttırmıştı. Bu durum İzmir'in çeşitli mntıkalarında görülebiliyordu. Örneğin, Ödemiş'te Hacı Eyüb oğlu Emin hakkında bu gibi usulsüzlükler gerçekleştirdiğinden ötürü, kaymakam tarafından tahkikat başlatılmış, durum aynı görevli tarafından İzmir İskan Müdürü Umumiyesi'ne bildirilmişti. Hacı Eyüb oğlu Emin, hem hazine arazisinde mesken inşasına girişmiş hem de Emin'in kayın validesinin metruk vs. yollardan 21 haneye sahip olduğu ortaya çıkmıştı³⁹⁴.

1928 yılına gelindiğinde emval-i metruke işleri konusunda birtakım hoşnutsuzluklar devam ediyordu. Emval-i metruke işlerinin hızlı ve olumlu bir şekilde seyretmesi gerektiğinin üzerinde sıkça durulduğu bir dönemdi. Çünkü yıllar geçmiş, belli bir düzen oturtulamamıştı. Bunun sebebi köken olarak, ekonomikti. Bazı yetkililerin istikrarsızlığı ve yetersizliği dışında fuzuli işgalciler de sürecin yolunda işleyişini engellemişti. İzmir'de mesken bunalımının henüz aşamadığı bu yılda, emval-i metrukeden satılan emlaklar üzerinde ciddi uygulama-yöntem sorunu vardı. Emval-i metruke işleri önceden beri kolaylıkla görülememişti. Terk edilmiş mülkten birinin satış veya kira işlemi birçok şikayetler doğurmaya devam ediyordu. Hele bu dönemlerde, ilgili yöndeki şikayetler bir hayli çoğalmıştı³⁹⁵.

1928 yılı Temmuzunda Maliye Vekâleti'nin İzmir Emval-i Metruke Müdüriyeti'nden edindiği bilgiye göre; İzmir Maarif Müdüriyeti emrinde, erkek lisesinin müzayedeye çıkarıldığı görülüyor. Daha evvel, kurtuluş döneminde hasara uğrayan bu bina, okula tarafından tahliye edilerek müzayedeye sunulmuştu. Bu bina tıpkı emval-i metruke olan diğer binalar gibi, yeniden yapılanma sürecinde İzmir'in hizmetinde kullanılacaktı. Aynı merkezden alınan bilgilere göre; emval-i metrukeden olan Alsancak Teşrifîye Caddesi'nde madam Anna Tahtacıyan'dan metruk 121 numaralı hanenin günbegün kıymetten düşmekte³⁹⁶ ve bu yıla kadar hiç bir harikzedeye tahsis edilmemiş olduğu görülmüştü. Bu hanenin İskân Dairesi'nce İzmir harikzedelerinden Hamid Efendi veresesine tahsisi uygun görülmüş olup,

³⁹⁴ BCA, 272, 00,00,11,22,115,9,1.

³⁹⁵ *Son Saat*, 29 Ağustos 1927.

³⁹⁶ BCA, 272,00,00,12,61,174,18,1.

teslimatının yapılmasının gerekliliğine dikkat çekilmiş³⁹⁷, Maliye Vekâleti'nce ilgili dilekçe hazırlanmıştı³⁹⁸. Aynı yılda, Karşıyaka harikzedelerinin de mesken ve yerleştirme sorunlarıyla uğraşılmaktaydı³⁹⁹. Karşıyaka'nın belediye olarak İzmir'e nakledilmesi, şehir işlerini de arttırmıştı.

Hanelere biçilen kıymetler, süreç içerisinde bazen değer kaybına uğruyor, bu da yeni sorunlara kapı açıyordu. Aynı dönemde, Manisa harikzedelerinden Hasan Fehmi adında bir şahsa verilen, Alsancak Hayat Sokağı'nda bulunan dört numaralı haneye, 6367 lira kıymet biçilmiş olduğu ve ilgili belgelerin tamamlandığı yönünde, İzmir valisi tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne beyanda bulunulmuştu⁴⁰⁰. Yine Sivrihisar harikzedelerinden Hulusi Bey'in sahibi bulunduğu Tramvay Caddesi'ndeki 147/145 numaralı Ermeni hanesinin kıymet bedeli 6200 lira olarak saptanmıştı. Aynı şahsa ait Göztepe'deki bir barınakla ilgili işlemler de adalete uygun biçimde işleme alınmak üzere valilikçe Dâhiliye Nezareti Celilesi'ne bildirilmişti⁴⁰¹.

1929 yılında da Dünya Ekonomik Bunalımı'nın akımına kapılarak, ekonomik yetersizliği son haddini bulan İzmir'de emval-i metruke işleriyle ilgili sancılar daha da artmıştı. Metruk mallar idaresinden herkes şikayetçiydi. Sürecin uzaması, uzarken de her kesimi yıllardır usandırmış olması her şeye yeterdi. Bunun yanında, iskan sırasında metruk evlerden birinin birkaç mübadil aileye verilmesi ve yerleştirme aşamasında görevlilerle mübadiller arasında yaşanan sorunlar da vardı. Yıllardır şikayet ve sitemlerin hedefi haline gelmiş olan iskan işleri, halk üzerinde de yoğun bir baskı uyguluyordu. İzmir şehrinin kazalarında, İzmir İskân Dairesi'nin kayıtlarına göre, 60.000 mübadil vardı. Bunlara ait 7000 dosyadan, yıllardır ancak 550 dosyanın işlemi yapılmıştı. Bu doğrultuda basından isyanlar eksik olmazken, iskan işlerini yerli yerinde halledebilmek için “işbitirici” nitelikte bir çalışma gerçekleştirilmeliydi⁴⁰².

³⁹⁷ BCA, 272,00,00,12,61,174,18,4.

³⁹⁸ BCA, 272, 00,00,12,61,174,18,2.

³⁹⁹ BCA, 272, 00,00,12,60,172,4,1.

⁴⁰⁰ BCA, 272,00,00,12,60,167,10,1.

⁴⁰¹ BCA, 272,00,00,12,54,133,11.

⁴⁰² T. Bayazıt, a.g.e., s. 23, 24.

İzmir’de mesken bunalımının hüküm sürdüğü bu yılda da, Basmahane ve çeşitli yerlerden mesken bunalımına dair bilgiler verilerek bu duruma çözüm istenmekteydi. İstenilen çözüm ise devletin kendilerine mesken veya mesken yapımında kullanılan malzemelerin yardımını sağlamasıydı. Halk tarafından yetkililere konuyla ilgili yoğun bir biçimde telgraflar çekiliyordu⁴⁰³.

Hükümet ve İzmir vilayet yetkilileri, elinden gelen çabayı göstermiş ise de 1929-1930’lu yıllarda da mesken bunalımı ve iskan politikasında dağıtım şekliyle ilgili şikayet ve hoşnutsuzluklar durmak bilmedi. Terk edilmiş haneler, mesken bunalımına çözüm getirdiği oranda sıkıntı da getirmişti. Ancak her ne olursa olsun; İzmir’in geçirdiği büyük facia sonrasında, 7 yıllık süreçte bu kadar ileri bir aşama kaydetmiş olması bile, mesken açısından olduğu kadar diğer bazı hususlarda da “başarı” idi.

C. İZMİRİN YENİLENMESİ VE MESKENLER

15 Mayıs 1919 işgali ve ardından kurtuluşla gelen büyük yangın faciası sonucunda, İzmir şehri, yılların biriktirmiş olduğu yıkılmışlıklara son vererek, yeni bir şehrin imarına ortam hazırladı. Bu yeniden yapılanma sürecinde İzmir şehrinde bin bir türlü maddi-manevi sıkıntılar yaşandı. Bilhassa bütçenin darlığı sonucunda doğan olanaksızlıklar, İzmir’in yeni bir çehre edinme sürecini etkiledi. Eylül 1922’den sonra başlayan bu süreç, 1940’lı yılların sonuna dek uzadı.

İzmir’de yangın alanlarının temizlenerek, üzerinde düzenlemelerin yapılması bir hayli zaman aldı. Bunun çeşitli sebepleri vardı. Mevcut bütçe dahilinde, işçi çalıştırmak ve işin erbabı olan planlamacılar bulmak çok zordu. Bunun dışında başka sebepler de vardı: Her ne olursa olsun, yeteri kadar istikrarlı olunamıyordu. Elbette ki, yanık bir şehirle baş başa kalmanın bu istikrarsızlığa neden olduğu da savunulabilir. Çünkü İzmir’in derdi tek yönlü değildi. İşgal ve yangından sonra daha nice büyük meseleler, İzmir’in gündemine oturarak çalışmalarını aksatacaktı. Bunlardan en önemlileri, Türkiye ile Yunanistan arasında 1923’te başlayan Ahali Mübadelesi, öteki ise 1929’da Dünyayı etkisi altına alan Büyük Ekonomik Bunalım

⁴⁰³ BCA, 272,00,00,11,24,129,18,1,2,3.

idi. Hele Türkiye gibi, zamanın geri kalmış ülkelerinde, bu bunalım çok daha ağır yaşanmıştı. Bu da Türkiye'nin önemli ama harabe halinde olan İzmir şehrinin kadersizliğinde ayrı bir etkendi.

İzmir şehrinde en acil ihtiyaç, devlet kurumlarının ve sivil mesken binalarının elde edilmesiydi. Resmi kurum binaları yapılarak, yangın sonrasında başlayan ve halen şiddetle devam eden mesken bunalımının önüne geçilmeliydi. Çalışmalar bu yolda gerçekleşirken, sık sık muhalif kesimin isyanları göze çarpıyordu. Belediye yönetiminde gerçekleşen istifalar, bu muhalif kesimce “istikrarsızlık” olarak algılanıyordu. Bazı kesim ise; yetkililer kadar halkın genelini de sorumlu tutuyor, İzmir'in yeniden yapılanmasında, herkesi vatandaşlık görevini yapmaya çağırıyordu. Aydınlar tarafından yapılan bu çağrılar, şehrin dirilişi için çok önemliydi. Duyarlı halk “*duvara bir taş koyabilme*”ye davet ediliyordu. Türklerde devlet tarih boyunca daima “baba” olarak bilirse de, ortada ekonomik açıdan bitik bir “baba” bulunuyordu. O halde artık ve dirilişe geçilmeliydi. Türk devletinin eskiden beri halkın “baba”sı olması, aslında halkı da bu yönde tembelleştirmiş ve çoğu konuda hazırcılığa alıştırmıştı. Bu özeleştiriyi yapmaya, İzmir'in bu düşkünlük sürecinde büyük çapta ihtiyaç vardı. 1930'lu yıllarda İzmir'i ziyaret eden Alfred Krause D'avis, Türk halkının şehirdeki durumunu gözlemleyerek bu sonuca varmıştı:

“Küçük Asya'da, çeşitli ırkların yanı sıra batıda Rumlar, doğuda Ermeniler yaşamaktaydı; Türk insanı, dürüst, namushu, fakat ağır, hantal davranışlı ve her türlü organizasyon yeteneğinden yoksundur. Türk insanı, tipik Doğu insanının bir yansımasıdır. Ermeni ve Rumlarsa akıllı, açık göz, ticari hırsı olan, fakat her türlü onur ve ağırbaşlılıktan yoksundur. Bunun sonucu olarak, Ermeni ve Rumlar ticari girişimlerde kaymak tabakayı oluştururken, Türkler bu konuda hep geç kalmaktadır⁴⁰⁴...”

Bu eleştiriler, dönemin İzmir şehrinde yaşayan Türklerin dışa yansıttıkları durumdan kaynaklanıyordu. Böylelikle şehirde topyekun bir seferberlik ilan edilerek, devlet-millet el ele verip tüm engeller aşılmalıydı. Bunun için evvelce, dönemin şehir yönetimine muhalif olanların dediği gibi; “*istikrarsızlığın*” yenilmesi için,

⁴⁰⁴ İ. Pınar, **a.g.e.**, s. 91, 92.

organizasyon yetisini kazanmak gerekiyordu. Bu başarı sağlanırsa, meskensizlik gibi tüm sorunlar alt edilebilirdi.

1. İMAR ÇALIŞMALARI

Buraya kadar üzerinde durulan bütçe yetersizliği sebebiyle, İzmir’de imar adına acil ve etkin bir hamle yapılamamıştı. Ortada yeniden inşa sürecine adım atması gereken bir şehir vardı. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’dan harap olarak devralmış olduğu ülkeyi, çağdaş ülkelerin seviyesine çıkarmak adına; ekonomik, sosyal ve siyasi bakımdan tüm Anadolu şehirlerini yeniden yapılandırmaya girişmişti. İzmir gibi, diğer birçok Anadolu şehrinde de aynı yönde geniş çaplı bir inşa hareketi alabildiğine başlatılmıştı.

İzmir’in imarı hemen organizasyona alınamamış, bir süre bekleyişte bulunulmuştu. Bu bekleyiş de keyfi surette değil; genellikle bütçenin olanaksızlıklarından kaynaklanıyordu. İzmir, yeni kurulan Türkiye’nin yeni bir çehresi olacaktı. İçinde bulunduğu harabeden kurtularak, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin ayağa kalkmasına yardımcı olacaktı. Başından geçen türlü talihsizliklere rağmen İzmir, elinden geldiğince kendini toparlamaya çalışmış, imar ve yapılanma yolunda öncelikle ortada bulunan yangın manzarasından; çevre düzenlemelerinden işe başladı. İzmir’de salgın hastalıklara yol açan ve ocakları söndüren sıtma hastalığının kaynağı olan bataklıklar kurutuluyor, buralara ağaçlar dikiliyordu⁴⁰⁵. Ağaçlandırma, İzmir’in imar programında yer alan önemli unsurlardan biriydi. Mesken derdine bir de hastalık derdinin eklenmesi, şehirde bambaşka bir bunalım ortamı daha yarattığından, bataklıkların ağaçlıklara dönüştürülmesi, çok yerinde bir işlemdi.

Mimari alanında İzmir’in yapılandırması da yine uzun bir sürecin zorlu aşamaları olarak devam etti. Bir yandan yolların, cadde ve sokakların açılması ve meydanların bakımlı hale getirilmesi öte yandan resmi kurum binalarının ve hanelerin inşası, şehrin zorlu imar planı içinde yer alıyordu⁴⁰⁶. Ancak her şey planlama ile bitmiyordu. Uygulamada birçok pahalı işgücü ve malzemenin elde

⁴⁰⁵ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 66.

⁴⁰⁶ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 69.

edilmesi güçleşebiliyordu. Ülke genelinde büyük ölçüde hissedilen malzeme bunalımı, yapılacak işleri genellikle engelliyordu. Örneğin, şehirde yaşanan kereste bunalımı, bina yapımında kullanılacak ahşap malzemeye ulaşılmasını güçleştiriyordu. Dış alımla sağlanan, tuğla, kiremit, çimento ve demir-çelik malzemeler üzerinde yaşanan bühran, mesken yapımında malzeme sağlamayı zorlaştırdığı gibi; şehrin diğer imar faaliyetlerinin de önünü kesiyordu. Her şeyden evvel, yine mesken bunalımı yaşamakta olan halk, şikayet ve sitemlerinden vazgeçmiyordu⁴⁰⁷. Kaymakam ve valiler, görev hudutları dahilinde İmar ve İskan Vekaleti'ne, yazılar göndererek, içinde bulunulan mesken bunalımının olumsuzluklarından bahsediyor, Yunan tahribatının giderilmesi ve ihtiyaç sahiplerine mesken sağlanması yolunda bir bütçenin gerekliliğini belirtiyordu. Yetkililer de ekonomisinin yettiği nispette bütçe hazırlıklarına girişiyor, tahribata uğramış çaresiz kimseler için çeşitli bölgelerde⁴⁰⁸ hane veya baraka⁴⁰⁹ yapımı için mücadele veriyordu. İzmir yapılanmasının ilk yıllarında, devletin ve şehrin maddi gücünün zayıf olması sebebiyle, meskenler, haneden çok baraka olarak ihtiyaç sahiplerine sunuluyordu. İzmir'le birlikte Buldan kazasına, 1923 yılında yüz kadar barakanın malzemesi nakledilecekti. Bunları ise en çok ihtiyacı olan kimseler kullanabilecekti⁴¹⁰. Çünkü kış geliyordu ve çeşitli hastalıklar neticesinde insan kayıpları yaşanabiliyordu⁴¹¹. Meclis, böyle bir karar almış, Hilal-i Ahmer Cemiyeti de duruma yardımcı olmuştu⁴¹².

1923-1930 döneminde Türkiye'nin sahiplendiği genel imar planındaki Türklük imgeleri, en güzel biçimiyle İzmir şehrinde uygulandı. Dönem içinde imar adına çeşitli alternatifler sunulmuş ve batılı uzmanlarla çalışılmış olursa da; İzmir imar faaliyetlerinde bu durumdan taviz vermedi. Ortaya özgün bir yapılanma modeli çıktı⁴¹³.

1925 yılında, İzmir'de Fransız mimarlar Raymond ve Rene Danger'in hazırlamış olduğu imar planı kabul edildi. Bu yılda 290, 1926'da 420 ve 1927 yılında

⁴⁰⁷ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 69.

⁴⁰⁸ **BCA**, 272, 00,00,80,3,1,21,8.

⁴⁰⁹ **BCA**, 272, 00,00,80,3,1,21,4.

⁴¹⁰ **BCA**, 272,00,00,80,3,1,21,3.

⁴¹¹ **BCA**, 272,00,00,80,3,121,1.

⁴¹² **BCA**, 272,00,00,80,3,1,21,3.

⁴¹³ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 69, 70.

320, 1928’de ise 940 kadar bina yapıldı. 1932 yılında ise çalışmaların hız kazanmasıyla 575 ev inşa edilerek, yangın yerlerindeki inşaat sayısı bir hayli arttırıldı. Yangın alanlarında yolların düzenlenmesine başlandı. Böylece ulaşım konusundaki sıkıntılar hafifleyecek ve şehirde yaşanan kargaşaların bir kısmı önlenmiş olacaktı⁴¹⁴.

1930’da çıkarılan ilgili kanunla, devlet, büyükşehir belediyelerinin imar planı yaptırmakla yükümlü olduğuna dair kararlar almıştı. Ancak buna belediye bütçeleri⁴¹⁵ yetmezken, yurt içinde şehir imar planı yapabilecek elemana da büyük ihtiyaç vardı. Ancak bu durum da geniş ölçüde şehri bazı sorunları yaşamaya itiyordu. Bu yönde bazı kurum ve kuruluşlar meydana getirildi. 1933’te Belediyeler Bankası kuruldu. Aynı yılda, Yapı ve Yollar Kanunu çıkarıldı. 1935 yılında, devlet tarafından bir karar daha alındı. Dâhiliye Vekâleti’nde bulunan Belediyeler İmar Heyeti, Bayındırlık Vekâleti’nde Şehircilik Fen Heyeti kuruldu. Tüm planlama ve imar hizmetleri, bu yeni kurulan kurum ve kuruluşların merkezi biçimde denetiminde olacak ve şehir işlerinde bu yönde doğan sorunlar engellenecekti⁴¹⁶. Ancak, İzmir’in bu yöndeki sorunları ne derecede engellenebilirdi? İşgal, yangın ve mübadele sonrasında doğan mesken bunalımını aşmak, söz konusu imar ve iskan yöntem ve tedbirleriyle çok zor olacaktı.

“*Koparıldıktan sonra yapıştırılan parça*⁴¹⁷” olan İzmir’de, yapılanma sürecinin başlarında İmar Vekâleti’nden ilgili mıntika müdüriyetlerine gelen bir emir dikkatleri çekmişti. Bu emre göre; şehirde artık mesken bunalımı bitmiş olduğundan emval-i metruke üzerinde gerçekleştirilen füzuli işgallerin kaldırılması gerekiyordu. İlgili haneler acilen boşaltılarak kontrol altına alınacaktı. İlginç olan oydu ki; şehirde yangınla başlayıp 1940’lara kadar uzanan mesken bunalımı, daha yangından iki yıl sonra, bir emirle “bitmiş” sayılıyordu. İzmir gibi, İstanbul’a da aynı emir gönderilmişti. Burada vekaletten gelen emrin mahiyeti tam olarak anlaşılammış olacak ki, emrin kapsamı irdeleniyor, vekalet sorular yöneltiliyordu: “... *İstanbul mıntika müdüriyeti mezkûr hanelerin tavan aralarında, duvar kovuklarında elyevm*

⁴¹⁴ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 70.

⁴¹⁵ Türkiye’de belediye bütçelerinin mali sorunları için bkz: C. Geray, “*Yerel Yönetimin Mali Sorunları*”, **CDTA**, c. 10, s. 2845 vd.

⁴¹⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, “*Türkiye’de Planlama: Ülkesel, Bölgesel, Kentsel*”, **CDTA**, c. 6, s. 1609.

⁴¹⁷ Meliha Avni Sözen, **Mehmetçiğin Anası**, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 86.

*odalarında yuva kurmuş, yavru yapmış fare, örümcek, akrep, sivrisinek filan gibi hayvanların dahi tahliyeye tabi olup olmadığını sormuştur*⁴¹⁸ ...”

1923’te bir imar ve iskân vekâletinin teşkil olunması meclis gündemindeydi. Basın, bunu halka müjdelere nitelikte yansıtıyor, halk ise geçirdiği yıkımların sona ereceği ümidiyle bu habere seviniyordu⁴¹⁹. Sonunda, İzmirli Mustafa Necati Bey, İmar Vekili oldu. Memleketin imarını gerçekleştirecek olan meclisin kendisine verdiği yetkiyi en iyi şekilde kullanacağını ve görevini eksiksiz yerine getireceğini ifade eden vekil⁴²⁰, bu görevi sürecinde, gerçekten büyük işler başaracak, İzmirlielerin gözdesi haline gelecekti. Ancak daha 1924 yılında, bazı muhalif kesim tarafından imar vekâletinden yana şikayetler de görülmüştü. Hatta bazen daha da ileri gidilerek; imar vekâletiyle birlikte, ülkede yeniden yapılanma ve iskânı gerçekleştiren organların yıkılarak yenilenmesi gerektiği vurgulanıyordu⁴²¹. Bu yılın Temmuz ayından itibaren vekâletin başında Rıfat Bey bulunuyordu⁴²².

Meskenizlik ile ilgili, yetkili mercilere çekilen telgrafların sonu gelmiyordu. Bazı kimseler, füzuli işgalde bulunurken bazıları da gerçekten barınacak yeri olmadığından emval-i metrukeye sığınmıştı. Ancak bir süre sonra emval-i metrukeye yerleşmiş şağillerin belli müddet sonra buralardan tahliyeleri istendi. İzmir’de yaşayan Harikzede Hakkı namında bir şahıs, kendisi gibi birçok ailenin gerçekten mağdur durumda olduğu ve buldukları haneleri 7 gün içinde boşaltma kararının ertelenmesi talebinde bulunuyordu. Aileler sokakta kalacak, ilgili emir olumsuz sonuçlar doğuracaktı. Bu konuda aynı şahıs, mevcut durum hakkında İmar ve İskân Vekili Hulusi Celal Bey’i bilgilendiriyor, uyarılarda bulunuyordu⁴²³.

İzmir’de imar yolunda ve yapılan inşaatlarda, resmi kuruluşlar kadar özel teşebbüsler de etkin bulunuyordu. Bunlar da bir ölçüde İmar ve İskân Vekâleti’nin işlerine yardımcı oluyordu. İzmir İmarat ve İnşaat-ı Umumiye Türk Anonim Şirketi, deniz işleri, rıhtım inşaatı, mebanî inşaatı, tramvay imtiyazı vs. gibi alanlarda

⁴¹⁸ *Zümrütü Anka*, 29 Eylül 1340.

⁴¹⁹ *Vatan*, 2 Eylül 1923.

⁴²⁰ *İkdam*, 21 Teşrinievvel 1923.

⁴²¹ *İleri*, 1 Teşrinisani 1340.

⁴²² *İkdam*, 18 Temmuz 1924.

⁴²³ *BCA*, 272,00,00,11,18,83,5,1.

çalışıyordu. Sermayesi ise 300.000.000 Lira idi⁴²⁴. İzmir ve havalisinin imar ve inşaa faaliyetlerinde Türk Anonim Şirketi ile önemli işbirliği yapılmış, Ticaret Vekâleti'nin yayınladığı tezkereyle İcra Vekilleri Heyeti toplanmış bu yolda alınan kararlar, İzmir'in geleceği adına kabul edilmişti⁴²⁵.

İzmir'in imarı konusunda yabancı inşaat şirketleri de "İzmir ne tarzda ve ne surette inşa edilmelidir?"⁴²⁶ şeklinde bazı öngörülerde bulunuyordu. Öncelikle İzmir'e ait bir imar haritası⁴²⁷ çıkarılarak, bu plan dahilinde yangın yerlerinde gerekli faaliyetlerin, şehir içinde bulunan imar ve inşaat şirketlerinin yardımıyla yerine getirilmesi gerekmektedir. Yangında yalnızca hasar görerek, ileride aşamalar halinde iyileştirilebilecek kısımların da uygun bir biçimde sonraya bırakılması öngörülyordu⁴²⁸.

1925'te Raymond ve Danger'in hazırladığı İzmir Planı, nüfusu azalmış olan şehrin, savaş öncesi nüfusa (=500.000) ulaşacağı hesaplanarak hazırlanmıştı. İmar sınırları, İsmet Paşa Bulvarı ile Fevzi Paşa Bulvarı'nı, Birinci ve İkinci Kordon'u kapsamaktaydı. İmar açısından şehir; sanayi alanları, ticaret alanları ve konut alanları olarak üç kısma ayrılmıştı. Sanayi alanları dışında kalan tüm bölgeler iskân alanı olarak kabul edilmişti⁴²⁹.

İsmet Paşa Bulvarı, İzmir imar planı açısından çok önemliydi. Şehirde, yanmış ve yanmamış yerler, bu bulvarla birbirine bağlanıyordu. 1933'te Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından bulvarın açılışı yapıldı. Açılan bulvarla birlikte, ıssız kalmış birçok yer şenlendi. Terk edilmiş ve harap düşmüş olan yapılar değere bindi⁴³⁰. Hatta şehir olası bir yangınla karşılaşacak olsa; açılan bu yollar sayesinde istenilen noktaya hemen müdahale edilebilinirdi. 1933'te çıkarılan Yapı ve Yollar Kanunu, İzmir Belediyesi'ne bazı yetkiler vererek, şehirde inşaat işleri konusunda geniş çaplı düzenlemeler yapıldı. Kanunun öngördüğüne göre; mezarlık, hayvan pazarı, hastane gibi meskenler belediyenin belirlediği yerlere yapılacak, kavşaklarda

⁴²⁴ T.C. Devlet Salnamesi, 1926-1927.

⁴²⁵ BCA, 030,0,18,01,01,020,52,018.

⁴²⁶ Z. Arıkan, "İzmir Basımından Seçmeler...", II. Cilt I. Kitap, s. 125.

⁴²⁷ BCA, 272,00,00,74,71,4,8,2.

⁴²⁸ Z. Arıkan, "İzmir Basımından Seçmeler...", II. Cilt I. Kitap, s. 125.

⁴²⁹ E. Göksu, a.g.e., s. 28.

⁴³⁰ T. A. Baran, a.g.e., s. 70.

birleşen yol sayısı, dördü geçmeyecek ve şehirde çıkmaz sokak olmayacaktı. Binaların kat sayısı ise; şehir haritasında bulunan yolların durum ve ehemmiyetine göre belirlenecekti. Binalarda ahşap merdiven kullanmak yasaktı. Yine, yangına karşı tedbir olarak; havagazı borularının demir-çelik malzemedan olması zorunluluğu vardı. Ayrıca kanuna göre; Gazi Bulvarı gibi büyük caddelerde, üç veya beş katlı olan binaların yanına tek katlı binalar inşa edilmeyecek, her ev için bir de bahçe yapılacaktı. Binalar, belirlenen renkten başka bir renge boyanamayacaktı⁴³¹.

İzmir imar sürecinde, yangın alanlarında teker teker evler yapmak yerine; toplu mahallelerin oluşturulmaya başlanması, belediye tarafından da destek görmüş olan önemli çalışmalardandı. Bu süreci hızlandırmak için de belediye, söz konusu yerlerdeki arsaları değerinin çok altında satıyordu⁴³². Bunun aslında en olumlu tarafı, arsaları ucuza satıp, süreci hızlandırmaktı. Amaç şehrin bir an önce düzenli bir hayata kavuşması; her ailenin mesken sahibi olabilmesiydi.

İzmir'in imarı konusunda, yangın yerleriyle ilgili birçok karışıklıklar çıktı. Maliye Nezareti, yangın yerlerini müzayedeye çıkardı. Daha Türkiye'nin barış antlaşması gerçekleşmediğinden ve mübadillerin hukukunun nerelere uzanacağı belli olmadığını nezarete karşı savunan belediye, bunda ciddi derecede kaygılar taşıyordu. Eğer buralar satılırsa, sonraki çıkacak karışıklılarda hem sigorta şirketleri sözleşmelerini feshedebilir hem de bütçesi can çekişen İzmir Belediyesi, ağır bir sorumluluk altına girebilirdi. Neticede, belediye ile nezaret, bir dönem karşı karşıya gelmiş, ancak yine vekaletin dediği olmuştu. Bu zamanda alınan son kararlar, yangın yerlerinin temizlenmesinde arsa sahiplerinin görevli olduğu yönündeydi. Ancak Maliye Nezareti'nin kararıyla, müzayedeyi alan Fazıl Bey, başaramayacağı bir işe girişerek çalışmaya başlamıştı. Belediye ise bu süreçte, İzmir şehrinin imarına başlamak için öncelikle hukuksal zemini hazırlamaya başladı⁴³³.

1882 Tarihli Ebniye Kanunu, 1925'te bazı değişikliklere uğrayarak, imar yolunda kararlar alındı. Yeni kararlara göre; 150'den fazla yapısı yanmış olan belediyeler, bu yanık yerleri tarla olarak bırakacak ve yeni binalar yükseltecekti. Bu

⁴³¹ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 71.

⁴³² T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 73.

⁴³³ E. Serçe vd., **a.g.e.**, s. 83, 84.

yeni düzenlemeler ile İzmir şehrinin imarında önemli bir adım daha atılmış oldu. Yangın yerlerinde sürdürülen imar faaliyetlerinin hızı da, büyük ölçüde yeni açılmakta olan yollara bağlıydı⁴³⁴.

Büyük bir yangın faciası geçiren İzmir, yangından hemen sonraki yıllarda, “inşaat şantiyesi”⁴³⁵ haline gelmişti. Bu inşaatçılık artışı, 1930 yılına kadar yoğun bir biçimde sürdü⁴³⁶. Yangın yerlerinde 1925 yılında 5 olan yeni inşaat sayısı, 1926’da 26’ya, 1927’de 219’a, 1928’de ise 402’ye yükseldi. Yangın alanında inşa edilen binalar, henüz dönemin taze ve kararsız tarzını yansıtıyor; biraz da estetik kaygıyı dile getiriyordu. Bu dönemde, şehirde inşa edilen birçok resmi kurum ve kuruluş binası, örneklerine İstanbul ve Ankara’da sıkça rastlanılan Ulusal Mimarlık Dönemi’ni yansıtıyordu⁴³⁷.

Dünya Ekonomik Bunalımı’nın şehri sarmaya başladığı dönemlerde, inşaat malzemeleri üzerindeki buhran, tüm faaliyetleri engellemiş, yangın yerlerini kendi haline bırakmıştı. Fakat İzmir, böylesine zorlu bir dönemde bile boş durmadı; çalışmanın meyvesi büyüktü; Kültürpark. Behçet Uz, Kültürpark alanını, hem yangın yerlerinin temizlenmesinde bir etken olarak görüyor, hem de şehrin kötü günlerinden kalma, yeşil alan bir kültürler merkezi olarak tanımlıyordu. Bunun dışında şehirdeki çalışmalar söz konusu dönemde devam etmiş olsa da; meskenler üzerinde durulmaktan çok, yollar ve caddelerin açılması ve tamiratına ağırlık veriliyordu. Bu dönemde, belediyenin beş yıllık kalkınma planında da en büyük pay, yollara ayrılmıştı. Bu konuda İzmir, çeşitli yabancı şirket ve uzmanlardan destek alarak çalışmalarını sürdürüyordu. Yolların döşenmesinde ise malzeme olarak kesme taşlar kullanılıyordu. Çünkü şehrin yolları uzun ömürlü olmalıydı. Böyle olursa, olası bir olumsuz durumda en büyük hizmet yine yollardan gelecekti⁴³⁸. Eğer bu zamana kadar yollar geniş ve sağlam olsaydı, buraya ayrılacak bütçe ile yaşanmakta olan mesken bunalımına iyi bir kaynak sağlanabilirdi.

⁴³⁴ E. Serçe vd., **a.g.e.**, s. 84, 85.

⁴³⁵ E. Serçe vd., **a.g.e.**, s. 86.

⁴³⁶ E. Serçe, “**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...**”, s. 261.

⁴³⁷ E. Serçe vd., **a.g.e.**, s. 86.

⁴³⁸ E. Serçe vd., **a.g.e.**, s. 87.

1930 yılında, İzmir imarı hakkında çalışmalar devam ederken; daha önce Ankara imar planını yapan Herman Jansen, İzmir'e davet edildi. Daha evvel şehir adına yapılmış 1925 Danger Planı'nı eleştiren Jansen, yolların daha dar bırakılmasının gerekliliğini savunuyordu. Yolların daraltılması demek, belediyeye satılacak alanı fazlaca kalması demektir. Jansen, belediyenin arsa satışından böylelikle epey kazanç sağlayacağını vurguluyordu. Bunun dışında, Danger Planı'nda yer alan binaların yüksekliklerini de eleştiren Jansen, aynı zamanda, belediye binasının yapılacağı alan önünde bulunan Gazi Anıtı Meydanı'nın da güzel olmadığını, yeniden tasarlanarak yapılması gerektiğini ifade etmişti⁴³⁹.

1930'lu yıllarda, daha evvel belirlenen ve belediyece destek gören “*tek tek ev yapma yerine, toplu mahallelerin oluşturulması*” hususu, yavaş yavaş terk ediliyordu. Bu manada İzmir'de kooperatifçilik doğmaya başlamıştı. Ana caddelere bakan evlerin katları birbirine eşit olacak ve bahçeleri olacaktı. Malzeme bührünün Dünya Ekonomik Bunalımı ile pekişmekte olduğu bu yıllarda, insanlar mesken yapımında malzeme darlığına düşmüştü. Çareyi ise yangın alanlarında kullanılabilir biçimde olan taş vs. alıp, temellerine koymada buluyorlardı. Ancak, malzeme ne olursa olsun, Osmanlı mimarisini terk ederek, hiçbir akıma özenmeksizin, yeni bir Türk mimari kimliği oluşturuluyordu. Bilhassa “simgesel” resmi binaların yapımında bu izlere daha sık rastlanıyordu. Mimar Necmettin Emre tarafından yapılan Türk Ocağı binası buna bariz bir örnekti. Yabancı planlamacıların yanında, bazı yerli mimarlar da İzmir şehrinin yeniden yapılanmasında ve mesken edinmesinde etkili oldu. Ancak, bunlar daha çok mesken projeleriyle ilgilenmişler, şehrin genel planında pek etkili olamamışlardı⁴⁴⁰.

Mesken ihtiyacını giderme yolunda yapılan çalışmalara seri olarak, şehirde imar faaliyetleri devam ediyordu. 1934 yılında, planlamacı Danger tekrar İzmir'e gelmiş, şehrin imar planı hakkındaki ciddi endişelerini dile getirerek, özellikle yolların genişliği üzerinde durmuştu. Üzerinde ısrarla durulan bu planlama tarzı, şehirde tekrar bir plan değişikliğine sebep oldu. Ancak, 1938'e gelindiğinde, hazırlanan yeni plan ile Danger'ın üzerinde durduğu plan arasında pek bir ilişki

⁴³⁹ Ç. Atay, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir...”, s. 188.

⁴⁴⁰ Ç. Atay, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir...”, s. 189.

olmadığı göze çarptı. Yapılan imar çalışmalarının, mevcut imar planına uymaması neticesinde yeni bir karara gidildi. Buna göre, çalışmalara uyacak bir imar planı yapılacaktı. Danger'in yangın yerleriyle sınırlı olarak yaptığı planın bir yansıması olan bu yeni plana, ek olarak yalnızca Tepecik ve Eşrefpaşa katılmıştı. Bu plana göre, yeni yolların kenarına gelen ve kullanılmayacak durumda olan eski meskenlerin yenilenmesi veya yeniden inşasına ruhsat verilmeyecek, bu binalar eskidikçe yollar da istenilen ölçüde genişlemiş olacaktı⁴⁴¹.

Hükümet, yeni bir planlama çalışmasıyla ilgili, Le Corbusier'i İzmir'e göndermişti. Bu anlaşmadan ziyade, İzmir Belediyesi şehir planlamasının kendisi tarafından bitirileceğine dair Corbusier'e yaptırım uygulama yoluna gidiyordu. 1939 yılında, artık İzmir şehrinin imar ve planlama işleri "yarışma"ya dönüşmüştü. Fakat bu yılların İkinci Dünya Savaşı'na rast gelmesiyle, ancak 1948'de İzmir'e gelebilen Corbusier, bu defa da üstünkörü bazı beyanatta bulunarak geri dönmüştü⁴⁴².

İzmir'in bu zorlu sürecinde, valilik ve belediye görev adına, üstüne düşeni yapmaya çalışıyordu. Ancak sorunlar çok yönlü olunca, bazen bu iki makamın yetkilileri sorunlara nereden yaklaşılabileceğini kestiremiyor, yapılanma faaliyetlerinde karışıklığa yol açıyorlardı. Her şeyden evvel, şehrin göbeğinde bir yangın alanı vardı. Ancak şehir yönetimi şehrin gündelik sorunlarıyla uğraşmaktan bu alanda çalışmaya başlayamıyordu. Yangın yerlerinde ciddi güvenlik sorunları vardı ve bu her geçen gün daha da artıyordu. Aydınlanma, lağım ihtiyacı, su sorunu başlıca dertlerdi. Ayrıca, şehrin büyük sağlık sorunları vardı. Bu konuda bataklıkların kurutulması ve gereken temizliğin sağlanması lazımdı. Bu konuda, şehirde yaşanmakta olan otorite boşluğundan faydalanarak, kazanç yolunda halkın sağlığıyla oynayan esnaf, çoğu zaman denetimden uzak oluyor; cezaya çarptırılsa dahi önemsemiyordu. Şehirde genel gidişat bozuk olduğundan, bir türlü yapılanmaya adapte olunamıyordu⁴⁴³. Şükrü Kaya bu konuda, İzmir'in devlet tarafından yalnız bırakılmaması gerektiğini vurguluyordu. Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin halkçı, sosyal ve devletçi vasıflarının İzmir'in imar ve ihyasında en büyük rolü oynayacağından bahsediyordu. O'na göre; eğer İzmir imar ve yeniden yapılanma sürecinde hükümetçe yalnız

⁴⁴¹ Ç. Atay, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir...", s. 190.

⁴⁴² Ç. Atay, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir...", s. 191.

⁴⁴³ E. Serçe, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 245.

bırakılırsa, esnaftan güçlkle topladığı küçük meblağlarla ancak iki mahalleyi imar ve tanzim edebilirdi. Kısacası İzmir, bir başına bırakılırsa, olduğu yerden öte gidemezdi⁴⁴⁴. Devlet desteğiyle sağlanacak olan şehrin imarında üç ana unsur üzerinde durularak çalışmalar yapılmalıydı: Kanalizasyonları kullanılabilir bir biçime getirmek, yanmamış veya yangında hasar görmüş olan yerleri düzenlemek, yangın alanı üzerinde ciddi çalışmalar yapmak⁴⁴⁵.

1925-1928 Dönemi İzmir’de İnşaat Faaliyetleri⁴⁴⁶

Yanan Kısım:

<u>Sene</u>	<u>Şahsa Ait</u>	<u>Belediyeye Ait</u>
1925	5	1
1926	26	-
1927	219	-
1928	402	-
<u>Toplam</u>	652	1

Yanmayan Kısım:

<u>Sene</u>	<u>Şahsa Ait</u>	<u>Belediyeye Ait</u>
1925	372	3
1926	1055	3
1927	324	4
1928	448	5
<u>Toplam</u>	2199	15

İzmir’de, yeniden yapılanma sürecinde durum böyleydi. Kurtuluş yıllarından itibaren süren yapı çalışmaları, ilk on beş yıl içinde ancak yüz güldürmeye başlamıştı. Süreç, 1940’lı yılların sonuna kadar uzadı. 1950’li yıllarda ise, bambaşka bir inşai akıma kapılmış olan İzmir, bu tavrını 1970’li yıllara kadar sürdürecekti.

⁴⁴⁴ E. Serçe, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...”, s. 246.

⁴⁴⁵ E. Serçe, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...”, s. 249.

⁴⁴⁶ E. Serçe, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...”, s. 261.

1935 yılına gelindiğinde, dönemin önemli aydınlarından Yunus Nadi, bir makalesinde⁴⁴⁷ İzmir'in genel durumu için şunları dile getiriyordu:

“... Genel savaş dünyayı devrimlere boğdu ve bu arada olup biten işler İzmir şehrinin hayatına da dokundu. Ne hacet, genel savaşın sonu ile barış arasında bu şehir yabancı kaplamasına sığınmayarak Ulusal Kurtuluş Savaşı ile tekrar anayurdun kucagina alınırken yarıdan çok bir ölçüde yandı kül oldu. Ve üç yüz binden artık eski nüfusu yerine yüz küsur bin nüfuslu bir yangın yeri haline gelmiş bulundu. Bunlar çok acınacak işler olmakla beraber bütün olup biten fenalıklara karşı ağlamakla geçirilecek vaktimiz olmadığı için o yakın kara ve kanlı dün üzerinde yasla diz döğmek yerine biz İzmir'i eski bayındırlığına kavuşturacak çalışmalara özen verdik. Bu özlü çalışmalar yemişlerini vermiştir. Bugünkü İzmir, artık on iki yıl önceki İzmir değildir. Onun yangın yerlerinin pek çok yıkıntıları ortadan kaldırılmış, onların yerine şimdi ağaçlanan geniş ve uzun bulvarlarla güzel yapılar yükselmiştir. İzmir bilgili kafaların yorulmak bilmez uğraşmaları ile her gün daha güzelleşiyor, ilkbahara kavuşmuş bir gül bahçesi gibi bol çiçekleriyle yüzlere gülüyor...”

Türkiye'nin duyarlı insanları aydınları vardı... Ve onların yüzü gülüyordu. Yıkık şehir İzmir, Türklerin elinde yeniden doğmuş, yorulmak bilmeyen azimli insanların omuzları üzerinde daha başlangıcının ilk on beş yılı dolmadan muazzam bir yükseliş kaydetmişti. 1940'lı yıllara gelindiğinde, bu serüven her kesimden kişi ve kuruluşların destekleriyle yükselişine devam ediyordu:

“...Eski İzmir tamamıyla meydana çıkacak

Türk Tarih Kurumu Başkanlığı, eski İzmir hafriyatına büyük ehemmiyet atfetmektedir. Kurum başkanlığından şehrimizdeki alakadarlara gelen bir mektupta eski İzmir hafriyatına kurumun yardım etmek istediği bildirilmiş, ikmal için neye ihtiyaç olduğu sorulmuştur. Kurum başkanlığı, icab ederse İzmir'e profesör ve mimarlar göndereceğini de bildirmiştir⁴⁴⁸ ...”

⁴⁴⁷ Yunus Nadi, “Ülkenin Ege Bölgesi Pırlantası: İzmir ve Çevresi”, Cumhuriyet, 4 Temmuz 1935.

⁴⁴⁸ Yeni Asır, 4 Ağustos 1940.

1953 yılına gelindiğinde, İzmir'in İntes şirketi tarafından yarıda bırakılan tüm imar işlerini, Yugoslav bir şirketin devralacağına yönelik haberler yayılıyordu. Bu şirketin kullandığı ileri teknolojiyle, İzmir'in imarının beş ay gibi kısa bir sürede tamamlanacağı vurgulanıyordu. Yayılan habere göre; Trudbenik adlı bu Yugoslav şirketi, beş odalı beton bir binayı on iki saatte tamamlayabiliyordu⁴⁴⁹. Bu doğrultuda, bitmek tükenmek bilmeyen mesken davası, büyük ölçüde aydınlanacaktı. Mecliste bu konu üzerine görüşmeler yapılıyor, sokakta bunlar konuşuluyor, basında bunlar yazılıyordu⁴⁵⁰.

2. KENTLEŞMENİN MESKEN AÇISINDAN SOSYAL BOYUTLARI

İzmir'in yeniden yapılanma sürecinin, şehir açısından şüphesiz olumlu ve olumsuz birçok yansımaları oldu. Yangın sonrasında yeniden diriliş için atağa geçen şehir, mimari açıdan özgün bir şablon oturabilmiş olsa da, sosyal ve kültürel açıdan değişimlere de sahne olmuştu. Şehir, meydana getirdiği yeni yüzüyle, yine Avrupa'nın gözde bir kenti olma özelliğini yeniden kazandı.

İzmir, sosyal ve kültürel açıdan çökmemeye sürecin başından beri kararlıydı. Şehri yaşadıklarıyla saran evham ve sefalet, şehirdeki eğlence hayatını bertaraf edemedi. Çünkü eğlence sektörü de şehirde başlı başına bir gelirdi. Basında bu durum sıkça tartışıldı⁴⁵¹. İzmir, kanayan yaralarıyla eğlenceyi tam manasıyla tadamasa bile, eğlence sektörü İzmir'de canlandırılmıyordu. Her şeyden önce, bu şehrin bir gelir kapısıydı ve bir Avrupa şehri sayılan İzmir, batı tarzı bir sosyo-kültürel yapıya sahip olmalıydı.

Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne, Türkiye'de kentleşme ve sorunları, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası⁴⁵² olarak iki bölümde karşımıza çıkıyor. Bu da gösteriyor ki; İzmir şehrinde kentleşme iki ana evreden geçmişti. Yaklaşık ilk on beş yıl, yangın yerleri ve muhacirlerin iskan edileceği yerlerin yapımı, şehri modern düşünceden biraz alıkoydu. Mali sıkıntılar da bu etkiye eşdeğerdi. Modernleşme

⁴⁴⁹ *Anadolu*, 23 Mart 1953.

⁴⁵⁰ A. Adnan Adıvar, "Mesken Davası ve Tarihi", *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1954.

⁴⁵¹ Z. Arıkan, "İzmir Basımından Seçmeler...", *II. Cilt I. Kitap*, s. 436.

⁴⁵² C. Geray vd., *a.g.m.*, s. 2358.

kültürle sağlanabilirdi. Kültürel gelişmelere açık olmadan bu başarılmazdı. Ancak şehirleşme ve modernleşmeye giden yol da öncelikle ekonomiden geçiyordu. Türkiye'nin bu dönemlerdeki ekonomik durumu ise ortadaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında, gayrisafi milli hâsılanın sektörel dağılımı şöyleydi⁴⁵³:

(000.000 TL)

<u>Yıl</u>	<u>İnşaat Sanayi</u>	<u>Konut Sahipliği</u>
1923	81,1	505,2
1924	111,1	516,7
1925	141,2	528,6
1926	141,6	540,9
1927	180	553,6
1928	201	567,1
1929	239	581,2
1930	247	595,6

İşte bu dönemlerde, ülke istikbali için tedbirler almak ve gerekli yatırımları yapmakla meşguldü. 1934 yılında yürürlüğe giren 2510 Sayılı İskân Yasası ile ülke söz konusu yatırımlar bakımından, üç ayrı boyutta ele alındı. Bu dağılım şöyleydi:

- 1- *Türk kültür ve nüfusunun gelişmesi istenen yerler,*
- 2- *Türk kültürüyle kaynaşması istenilen nüfusun yerleştirilmesine ayrılan yerler,*
- 3- *Sağlık, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat nedenleriyle boşaltılması istenilen, oturulması yasaklanan yerler.*⁴⁵⁴

Cumhuriyet'in ilanından önce ve İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar süren dönemde devlet, sosyal konut politikalarından çok, ihtiyaca binaen bir konut politikası izlemiş olup, muhacirlerin ve Ankara'da bulunan memurların yerleşim

⁴⁵³ B. Durgun, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Karayolu Ulaşımı ve İzmir Uygulamaları", **ÇTTAD**, V/13, (2006/Güz), İzmir, 2008, s. 27.

⁴⁵⁴ C. Geray vd., *a.g.m.*, s. 2359.

sorunlarını gidermeye çalışmıştı. Ülkenin konut politikası, sözkonusu dönemde böyle gelişmişti⁴⁵⁵.

Türkiye'nin diğer illeri gibi, birçok ekonomik olanaksızlıklarla mücadele etmekte olan İzmir de, bu paylaştırmaya göre modern bir kent olma yoluna gidiyordu. Ancak bu gidişat, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir hedef çizdi ve 1970'lere değin böyle ilerledi. Tüm bunlarla birlikte, kentlerde nüfus artmaya başladı. Çünkü tarımda makineleşme dönemi, köylerde işçi fazlalığına yol açmaya başlıyor, insanlar geçim emeliyle kentlere iniyorlardı. Bu dönemden sonra gerek şehirleşmenin sorunlu bir boyutu olan gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmaya karşı ilgili bakanlıkların özel çabaları da sarf olunmuştu⁴⁵⁶. Bu hem yapı malzemeleri hem işçilik vs. giderleri bakımından yer yer devlet teşvikleriyle düzene oturtulmaya çalışılmış, yer yer ise yasadışı yollardan insanlarca sağlanmıştı. Tüm bunlardan Türkiye'nin büyük şehirlerinden biri olan İzmir de payını düşeni alıyordu. Doğu illerinden toprak ağalarından kaçıp gelen; geçim sıkıntısı ve başlık parası gibi nedenlerle şehre yerleşen kimseler, ister istemez kültürel alanda bilinçleniyor, şehrin modernite potansiyelini de bir hayli düşürüyorlardı. Çünkü ortada ciddi manada yıkımlar geçirmiş ve mesken bunalımının ortasına düşmüş olan bir şehir vardı.

Bunalımın giderek zirveye tırmandığı bu dönemde şehre çeşitli sıfatlarla gelenlerin konut ihtiyacı da tavana vuruyordu. Çare ise, özel teşebbüsün etkilerini arttırmaktı. Özel teşebbüs neler yapabiliirdi? En azından savaşların İzmir'de bıraktığı konut yıkıntılarını tamir edebilir; bir ölçüde yeni konutlar inşa etmeye başlanabiliirdi. Bu düşünce, temel olarak 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde işlenmişti. Türkiye'de mesken yapacak olan kimse ve kuruluşlara, teşvik olarak; gümrük vergisi ve emlak vergisi gibi muafiyetler tanınıyordu⁴⁵⁷. Bu da şüphesiz, İzmir şehrinin yaşadığı ev bunalımına bir ölçüde çözüm oluyordu. Yine bu süreçte şehirde rahatlık sağlanamıyor; iskân edildiği yeri beğenmeyen birçok muhacir, ya yer değiştirerek ya da sayıları bir hayli artmış olan kaçak yapılar inşaat ederek⁴⁵⁸ şehir işlerinin bozulmasına yol açıyorlardı. 1931 yılında vekaletten gelen bir emre göre, muhacir

⁴⁵⁵ M. A. Gökteş, **a.g.e.**, s. 138.

⁴⁵⁶ C. Geray vd., *a.g.m.*, s. 2362.

⁴⁵⁷ C. Geray vd., *a.g.m.*, s. 2376.

⁴⁵⁸ E. Göksu, **a.g.e.**, s. 111.

vesikası bulunmayan, ancak muhacir statüsünde olan ve yukarıda belirtilen şekilde mesken sahibi olan kimselere, bedelini 20 sene zarfında ödemek koşuluyla, oturdukları evler verilecekti⁴⁵⁹. Bu durum da şehirde farklı bir konut kredisi yöntemi ve farklı bir konut politikası doğurmuştu.

9 Eylül Sergisi olarak faaliyete başlayan İzmir Enternasyonal Fuarı, şehrin modernleşmesinde önemli rolleri olan etkenlerden biriydi. Çalışmanın başında bununla ilgili bazı istatistikî bilgiler verilmiş olduğu gibi; İzmir şehrine fuar dolayısıyla ülke içindeki farklı illerden ve yurtdışından, bilhassa Avrupa'dan gelen tüccarlarla yerli halk arasında bir kaynaşma söz konusu oluyordu. Yangın alanları üzerinde gerçekleşen yoğun çabaların bir meyvesi olan Kültürpark, 1933'ten sonra İzmir'de yeşil alan yaratma fikrine dayanmaktaydı. İzmir'de böyle bir alanın bulunması, doğaya olan hayranlığın bir neticesiydi. 1936'da Kültürpark'ın kurulma çabaları başlatılarak, İzmir şehrinin modernleşmesinde ciddi bir adım daha atılmıştı. Bu atılımlar, İzmir'de yaşamakta olan mesken derdini biraz olsun unutturuyor, şehir eski pozisyonunu kazanmaya doğru gidiyordu. İzmir'de yapılan bu yenilikler, yerli yabancı birçok kitleyi buraya çekecek hem ekonomik hem de kültürel açıdan şehrin mahzun yüzü canlanacaktı. Bu noktada istenilen hedefe büyük ölçüde varıldı. İzmir şehri, her zamanki gibi artık Türklerin her dile ve kültüre açık olduğu sosyal bir şehir haline geldi. Artık işgal ve kurtuluş dönemine nazaran; Kadifekale'den İzmir'e bakış, daha canlı bir hale gelmişti.

Bu dönemlerde, şehrin sosyal açıdan önemli olan başlıca sorunları arasında, su şebekesi de bulunuyordu. Yangından sonra tesisatlar kullanılamaz hale gelmişti. Türkiye'nin yeniden yapılanma sürecinde Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi; su evin çeşmesinden akıyor, dışarıdan taşınıyordu. Ancak İzmir'in İmarı ve meskenlerin yapımı sırasında elden geldiğince buna dikkat edildi. Genç kızların ve çocukların hayatının büyük bir bölümü eve su taşımakla geçiyordu. İçinde suyu olan evler bile bazen evlenmelerde tercih nedeni sayılabiliyordu. Çünkü bu durum, genellikle varlıklı ailelerin konutlarına ait bir özellikti.

⁴⁵⁹ *Halkın Sesi*, 8 Kanunuevvel 1931.

Kentleşmenin İzmir'deki en büyük yansımaları, yükselen binalar ve güzelliğiyle Avrupa tarzında ama özgün bir Türk mimarisıyla ele alınan halka açık meydanlardı. 1922'de yangının tahrip ettiği birçok merkez üzerinde yıllar sonra, İzmir'inin buluşma mekanı olan parklar inşa edildi. Artık yaşam biraz daha düzenli hale gelmiş, sosyal hayat biraz daha yoluna girmişti. Şehir'de işgal yıllarında varlıklı aileler oturuyorken, kurtuluşla birlikte artık yeni yüzünü takınan İzmir'de Türkler de istedikleri gibi mülk ediniyorlardı. Bu da şehirdeki Türk unsurun sosyal açıdan kentleşmeye başladığının bir göstergesiydi.

Yeni yapılan binalar, ilk yıllarda pek fazla kata sahip olmadı. Yangın sonrası imar sürecinde, mesken yapımında yangına karşı tedbirler alındı. Malzeme ahşaptan ziyade, taş, çimento, kum, demir ve çelikti. Evler genelde bahçeliydi. Evlerin bahçeli olması dahi Türk kültüründeki yeriyile ilişkilendirilmişti. Ancak değişen yaşam standartları, 19. yüzyıla doğru Türk bahçelerini Avrupa etkisine açmıştı. Bu etkileşim ise yalnızca geometrik-simetrik açıdan olmuştu. Bahçeler, oturulabilecek, yemek yenebilecek şekilde tasarlanıyordu. Bunun temelinde ise doğaya olan saygı yatıyordu. Bahçelerde su kullanımı vardı. Su, bazen evlere de giriyordu. Bazen buna küçük havuzlar, fiskiyeli çanaklar, kanallar ve çeşmeler de eşlik ediyordu. Bahçelerde önem verilen diğer unsurlar ise görsel etkiler, ses, serinlik olmasının yanında günlük hayatta kullanılan bitkilerle meyve ağaçlarıydı⁴⁶⁰. Türk bahçelerinde tarih boyunca barındırılan unsurlar, yeni yapılan İzmir evlerinin bahçelerinde de bulunuyordu. Çünkü tarih boyunca olduğu gibi, İzmir'in modern yapılarında da bu bahçelerde ferahlık ve açıklık hakim olmalıydı. Çiçekler ve ağaçların bahçede olması da bundandı. Ancak hiçbir unsur, gelen güneşi kesemezdi. Bahçe düzenlemenin amacı da *“bütün duyguların yararlanacağı güzellikleri yaratmaktı”*. Hatta ünlü bir şehircilik mimarı olan Cobusier Türk bahçelerinin bu özelliklerini beğenerek, gittiği yerlerde tavsiyelerde bulunmuştu⁴⁶¹.

1922'de gerçekleşen büyük yangından sonra başlayan imar faaliyetleriyle, artık İzmir'de tamamen ahşap; yanmaya müsait ve bahçesiz evler pek çok bulunuyordu. Ancak, şehir merkezinde İkinci Dünya Savaşı yıllarında başlayan yeni

⁴⁶⁰ **Türk Bahçeleri**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi Kültür yay., İzmir, (t.y.), s.37.

⁴⁶¹ “Bahçe”, **Meydan Larousse**, c. 2, s. 470.

bir kentleşme akımı, bahçesiz evlerin yapımına tekrar ortam hazırladı. Bu da şehre dışarıdan çeşitli amaçlarla ve çeşitli statüde gelen, nüfusu arttıran kitlelerin sebep olduğu mesken bunalımından kaynaklanmıştı. Mesken ihtiyaçlarının artması şehirde böyle bir sonuç doğurmuştu. Bu hususta anılarda anlatılanlar da bir hayli yol gösterici olabiliyor. Anılarda, İkinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir evlerinde durum genel olarak şöyle anlatılıyordu:

“Gece oldu mu, camları hamurla yapıştırılmış iki kat gazete kağıdı kaplı, ııksız, karartmalı evlerde, kulaklarımız kirişte beklerdik. Herkesi sığınaklara çağırın siren sesi, hiç umulmadık, hiç beklenmedik bir saatte çalomaya başladı mı; evlerden gecenin karanlığına don gömlek fırlamış insanlar, tıksoluk zeytinliğe, sığınaklara koşardı...”

...Evimiz iki odacıktı; hol yoktu girişte, doğruca birinci salona gidiyordunuz. Oturma, yemek, ders çalışma ve misafir odasıydı da. Dipte ayaklı bir sırça küp, su küpümüzdü...

...İkinci odamız yatak odamızdı. Karyolamız yoktu, hepimiz yer yataklarında yatarđık... Lambanın fitili uzamıştı, is çıkarıyordu ve kokusu annelere kadar geliyordu, gaz çok pahalıydı, biliyor muyduk, hadi artıktı, hadi çocuklar!⁴⁶²”

Mesken bunalımını takip eden yıllarda, İzmir aynı zamanda yavaş yavaş kentleşmeye doğru gidiyordu. İkinci Dünya Savaşı döneminde, meskenler ve meskenlerde kullanılacak ev eşyaları bakımından genel bir sıkıntı söz konusuydu. Ancak, yangını takip eden yıllarda, bazı varlıklı kimseler tarafından satışı çıkarılan haneler, fiyatının çok yüksek meblağlara denk geldiği göz arzđı edilmeksizin; eşyalı ve bahçeli de olabiliyordu. Fakat yine bunu alacak olan varlıklı kimselerdi. Görüldüğü gibi, orta kesim veya yoksul aileler, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da bakımsız ve eşyasız evlerde, birçok nüfusla hayat sürüyorlardı. 1924 yılında verilen bu yöndeki ev satış ilanları da, somut olarak ele alınması gerekirse şöyleydi:

⁴⁶² Tarık Dursun K., **Gavur İzmir, Güzel İzmir, (Anı-Anlatı, Kent Kültürü Üzerine Deneme)**, Dünya Kitapları yay., İstanbul, 2006, s. 30-31.

“Satılık Hane

Mobilyalı ve Bahçeli Ev

*Vilad-ı nihaye karşısında Halil Rifat Paşa Caddesi üzerinde Bahri Baba'ya nazır Halkapınar... Suyu ve elektrik de mevcuttur. Cedid bir bab hane mobilyasıyla acele satılıktır. Birinci Kordon'da Kemer'in karşısında 36 numaralı kahvehane dahi ahire devrolunacaktır. Arzu eden zevat Kemer'in karşısında Tramvay caddesinde 36 numarada simsar Mahmud Mevlüd Efendi'ye müracaat etsin.*⁴⁶³”

1929 yılında, toplu evlerin yapılmaya başlanması ve bunun kentleşme açısından olumlu olumsuz yanları tartışılıyordu. Tevfik Salim, bu konuda fikri çileye düşen önemli aydınlardan biriydi. O'na göre; şehirlerde tek tek ev yapmak, varlıklı ailelerin işiydi ve bu durum şehri ileriye değil, bir köy olarak kalmaya doğru götürürdü. Ancak, çağa ayak uydurmak ve modernleşmek lazımdı. Anadolu insanını tek ev sistemine bağlayan, “kaç-göç meselesi” ve doğudaki aile hayatıydı. Ancak netice olarak; “tek ev ile yapılan şehirler kıyamete kadar köyden başka bir şey olamazlar”dı⁴⁶⁴.

20. yüzyılın yarısına gelindiğinde, yalnız şehirde değil, ülke genelinde yaygın olan bir sorun dikkatleri çekmiş, bunu, Donald Monson bir raporunda ifade etmişti. Buna göre, bu yıllardaki asıl sorun, çoğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi; finansal değil teknik idi⁴⁶⁵. Bu teknik sorunlar hala devam ederken, İzmir şehrinde bir kentsel aile modeli, bilhassa Türk unsurların teşekkülüyle oluşmuştu. Böylece şehirde yeni bir sosyal ortam, yeni bir yaşam tarzı meydana geldi. Aile bireyleri arasındaki işbölümünde dahi değişiklikler yaşandı. Ataerkil yapıdan biraz uzaklaşıldı. Bu konuda, B. Caporal şöyle görüş bildiriyor: “... Aile-ulus-devlet arasındaki işlev bölüşümü, üyelerinin yararına yerine getirmekte olduğu sayısız hizmeti ailenin omuzlarından kaldırmakta, bunun doğrudan sonucu olarak da, üyeleri üzerinde sahip olduğu baskıcı yetkileri geri almaktadır. Modern kurumların varlığı nedeniyle kent merkezlerinde ataerkil ailenin artık anlamı yoktur...”⁴⁶⁶”

⁴⁶³ *Sadayı Hak*, 16 Haziran 1924.

⁴⁶⁴ *Cumhuriyet*, 25 Teşrinievvel 1929.

⁴⁶⁵ M. A. Gökteş, *a.g.e.*, s. 109.

⁴⁶⁶ Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1982, s. 493-494.

Kentleşme ve ortaya çıkardığı sorunlar, diğer şehirlerde olduğu gibi İzmir’de de genel olarak bu yöndeydi. Özellikle aile yapısında bir kültürel değişim meydana geliyordu. Bunun dışında maddi kültürde de bir hayli değişiklikler görülmüş, meskenlerdeki paylaşımın hukuki boyutlarında sık sık kararlar çıkarılmıştı. 1950’li yıllarda yaşanan kat mülkiyeti sorunu, buna en iyi örneklerden biriydi. Kat mülkiyeti, bir binanın katlarından her birinin muhtelif kimselerin bireysel mülkiyeti altında bulundurulmasıydı. İlgili tapu kanunu ile insanlar arasındaki anlaşmazlıklar giderilmeye çalışılıyordu. Meskenler bu dönemde, her dönemdekinden daha önemli olduğundan, tapu ve mülkiyet konularının üzerinde titizlikle durulmak istenmiş, bu yolda sık sık karar değişiklikleri görülmüştü. Mesken ihtiyacını Medeni Kanun çerçevesinde karşılayan çeşitli tedbirler alındı⁴⁶⁷. Önemli olan, mesken bunalımının tam manasıyla aşılmamış olduğu bu dönemde, muhtaçlara adaletli davranabilmek, meskensiz aile bırakmamaktı. Bunu yaparken de devlet büyük ölçüde yerli kaynakları kullanmaya çalıştı. Ancak, yerli kaynakların kullanımına üretim açısından, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki ekonomik yokluk büyük oranda engel olmuştu. Elbette ki bu, İzmir şehri açısından da mesken bunalımını arttırırken, kentleşmeyi de geciktirmişti.

İzmir’de söz konusu dönemlerde, işçi evleri inşa ediliyordu. Cumhuriyet Mahallesi’nde yapılan işçi evleri için yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmamıştı. Bu da dönemin bir başarısıydı. Ancak, bilindiği gibi bunda yangın alanlarının da faydası oldu. Bu yangının olumlu bir yönü sayılabilirdi. Yangın yerlerinde bulunan ve kullanılabilir olan birçok malzeme, işçi evlerinin yapımında kullanıldı⁴⁶⁸. Her adedi 1.382 liraya mal olan işi evleri, “*ucuz ve sağlıklı evler*” olarak biliniyordu. Çeşitli malzemenin yanında, taş ve tuğla gibi inşaat malzemeleri de belediye işçilerine sağlanan yardımlar arasında bulunuyordu⁴⁶⁹. İzmir’de artık işçi evleri olarak kullanılmaya başlanan meskenler, belediye işçilerinden daha alt statüde olan kitle tarafından bir hayli cazipti. Hele meskensiz ya da meskeni kullanılamayacak derecede olanlar için bunlar rüyaydı. Ancak her şeyden evvel bilinmeliydi ki,

⁴⁶⁷ Nurullah Katmer, “*Kat Mülkiyeti*”, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1954.

⁴⁶⁸ T. A. Baran, *a.g.e.*, s. 73.

⁴⁶⁹ T. A. Baran, *a.g.e.*, s. 73.

belediye işçilerinin refahı ne düzeyde sağlanabilirse, şehir işleri için o kadar avantajlı oluyordu.

İzmir'in yapılanma sürecinin ilerleyen safhalarında, baştan beri planlanmış ancak yapılamamış olan yol, cadde, kanalizasyon, çeşitli binalar vb. ele alınmıştı. Bahçeli evler çoğalmış, şehir modernize olma yolunda önemli aşamalar kaydetmişti. Şehrin bazı bölgelerinde yapım faaliyetlerinde ilerlemeler devam ediyordu. *120 ev, 33 dükkân, 1 tabakhane, 7 depo, 2 apartman, 3 fırın, 5 garaj, 7 rıhtım, 1 kahve evi, 1 fidanlık, 3 büfe ve 6.048.59 metrelik bir alanda* inşaat için ruhsat verildi. Ayrıca kanuna aykırı halde yapılmış bulunan, tehlikesi olan 123 dükkân ile 73 ev karar alınarak yıktırılmış ve yine çeşitli caddelerde kanalizasyon yaptırılmıştı⁴⁷⁰. Bununla birlikte, İzmir'de yer adları üzerine devletten talimatlar gelmiş ve uygulamaya geçirilmeye başlanmıştı⁴⁷¹. Şehirde tam ve özgün bir Türk kimliği yaratmak ve tüm dünyaya Türkiye'nin büyük şehri İzmir'i böyle tanıtmak için yapılan bu uygulamayla, İzmir yeni bir modern şehir kimliğine kavuşmuştu. İzmir 1930'lu yılların sonlarına doğru, kentleşme ve modernleşme açısından çağdaş bir çizgiyi yakalama yolunda azimle yapım işlerine devam ediyordu. Her geçen gün yapılan yeni işler, İzmirlinin yüreğinde bir heyecan furyası oluşturuyordu. Savaşlardan, işgalden ve büyük yangının acı sonuçlarından, sonrasında gerçekleşen iç ve dış bunalımlardan yılmayan şehir 1940'lara doğru işin uzmanı olan Avrupalılar tarafından bile şaşırılacak derecede bir ilerleme kaydetmişti. Ancak bazı Avrupalı seyyahlar, İzmir'e geldiklerinde, süreci geçmişten itibaren değerlendirmeksizin bazı yorumlar yapmışlar ve İzmir'in geri kalmışlığını öne sürmüşlerdi. Karl Bernhard Ritter, 1939'un İzmir'i için şunları dile getirmişti:

“... İzmir halkı yoksul; fakat şehrin her köşesinde modern “Avrupalı” şehir olmak için büyük bir çaba vardı. Tabi bunu gerçekleştirmek için yeni Türkiye'nin elinde çok kısıtlı olanaklar bulunuyor. Yolların durumu içler acısı, insan her an ayak bileğini incitebilir. Hemen hemen her sokakta bir yıkıntı bulunuyor. Yine de sokaklarda insan seli akıp duruyor. Çoğunluğu büyük modern araçlardan oluşan bir

⁴⁷⁰ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 73, 74. İzmir'de kanalizasyon ve su şebekesi gibi tesisatların bazı ayrıntıları için bkz: Taner Gürman, “Antik Dönemden Günümüze İzmir Rögar Kapakları”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı:5 (Haziran-Eylül 2009), Şenocak yay., İzmir, 2009, s. 62 vd.

⁴⁷¹ T. A. Baran, **a.g.e.**, s. 76-77.

araç kalabalığı yolları dolduruyor; fakat yanı sıra da, geleneksel faytonlar trafikte göze çarpıyor; eşek ve beygirler debu trafikteki yerlerini almışlar. Küçük ve rengarenk boyanmış köylü arabaları, tarlalarından kaldırdıkları ürünleri şehre taşıyorlar. Şehirliler, Avrupa'dan ithal edilen giysilerle, geleneksel giysilerinin karışımından bir giysi oluşturmuşlar. Buna karşılık köylüler bir resim güzelliğindeki geleneksel giysilerini vakar içinde taşıyorlar. Bütün yaşam sokakta yaşanıyor; hatta mallar dahi açık havada satılıyor. Gördüğüm birçok kahvehane, sabahın erken saatleri olmasına rağmen hıncahınç doluydu. Erkekler tüm bu gürültüye karşın, kapı önlerindeki kaldırımlarda mışıl mışıl uyumaktaydılar. Yaşlı bir adam bir kaldırım kenarına oturmuş, balık-ekmek ve soğan yemekteydi. Çok renkli bir resimdi bu gördüğüm. Fakat ilk izlenimlerim; Avrupa "uygarlığı"nın örtüsünün Doğu'nun bu görüntüsünü yavaş yavaş örtmekte olduğuydu: Uygarlığın barbarlığı!...⁴⁷²

Bir yabancıнын gözüyle söz konusu yıllarda, şehrin genel manzarası böyleydi. Ancak ne olursa olsun şu gerçeği göz önünde bulundurarak değerlendirme yapmak lazımdı: İzmir yıkım üzerine yıkım yaşamış bir şehirdi. Bu yıkımları giderecek kadar büyük bir bütçesi de yoktu. Devletin mali gücü de bu konuda yetersizdi. Fakat imkansızlıklarla bu şartlar göz önünde tutulduğunda, şu gerçek ortaya çıkıyordu: İzmir onca yıkımdan sonra kısa sürede kendini toparlayıp, yenileyerek yepyeni ve özgün bir çehreyle modern bir Avrupa şehri statüsüne erişmede çok önemli adımlar atmıştı. Bu da tamamen İzmir'in ve arkasında bulunan, elinden tutan yeni Türk Devleti'nin gücüyle başarılmıştı. 1970'li yıllara doğru, İzmir, imar konusunda bir hali ilerlemiş ve modernleşme/kentleşme açısından önemli bir yol kat etmişti. Artık, basında en çok tartışılan mesele, mesken bunalımı veya imar planı değil, İzmir şehrinin genel görünüşü ve daha iyiye nasıl ulaşılacağı yönündeydi⁴⁷³.

1923-1938 döneminde Türkiye, iç ve dışsal geleceği açısından önemli politikalar ve misyonlar edinmişti. Dünyada kendine karşı mükemmel bir bakış yaratma amacı güderken, yurt içinde de savaş sonrası yıkıntıları temin etme yoluna

⁴⁷² İ. Pınar, **a.g.e.**, s. 112.

⁴⁷³ *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1968.

gidiyordu. Her iki konuda da İzmir, Türkiye'ye modernleşmesinde büyük roller üstlenmiş, önemli çabalar vermişti⁴⁷⁴.

2000'li yıllara doğru gelindiğinde, mesken planları Avrupai tarzda gelişmişti ki, bu da 1970'ten sonraki aşamanın mimari anlayışından kaynaklanıyordu. Evin bölümleri dahi büyük çoğunlukta batı adaptasyonunun bir sonucuydu. Hem İzmir'de hem de ülke genelinde, Türk aile geleneği mesken bölmeleri açısından bozulmaya uğradı. Buna en bariz örnek, son yıllarda bir uzmanın bu durumu ele alarak, meskenlerin ve meskenlerde kullanılan mobilyaların kentlerdeki sosyal yaşama etkilerini topluma bildirmesiydi. Buna göre; gençleri yalnızlaştıran genç odaları, aile bağlarını zayıflatıyor ve aile cinayetlerinin artmasına sebep oluyordu. Evlerdeki bu yalnızlık ortamı olan bölme, bazen devlet eliyle, ancak genelde özel teşebbüs arzusuyla ama tamamen moda kültürünün direktifleriyle gerçekleştirilmekteydi⁴⁷⁵. Kentlerde var olan bu durum, çağdaş meskenlerin olumsuz getirilerindendi. Toplumun aile bağlarının gevşemesi, her şeye yeterdi. İzmir'de de bu tür olaylar, modernleşme sürecinden bugüne doğru pek çok kez yaşanmıştı.

⁴⁷⁴ T. A. Baran, "1923-1938 Yılları Arasında İzmir'in İmarı", *ÇTTAD*, 3/1, (1993), s. 294.

⁴⁷⁵ Türkiye Aile ve Sosyal Araştırmaları Genel Müdürü Doç. Dr. Ayşen Gürcan'ın, genç odaları ve aile üzerindeki etkileri konusundaki izahatları bu yöndeydi. Bkz: *Zaman*, 6 Nisan 2008.

SONUÇ

Ekonomik, sosyal ve siyasi alanda gelişmiş ülkelerden geniş ölçüde geri kalmış olan Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti'ne çökmüş bir ekonomik yapı ile düşman tarafından bin bir yerinde tahribatlar yapılmış fiziki bir yapı bırakmıştı. Yurt genelinde genel manzara bu şekildeydi. İzmir de bu talihsiz manzaradan payına düşeni almıştı.

Çeşitli zorluklara göğüs gerip, her türlü fedakarlığı göze alan Türk Milleti, Anadolu'da büyük ve zorlu bir işbirliği gerçekleştirerek, milli benliğin yıllar sonra tekrar canlanmasını sağladı. 15 Mayıs 1919'da başlayan İzmir'in işgal süreci, 9 Eylül 1922'de Türk kuvvetlerinin girişiyle son buldu. Ancak, İzmir'in kurtuluşunun ardından yaşanan büyük yangın faciası, şehrin yeniden yapılanması gerekliliğini ortaya çıkardı. Uzun bir zamanı kapsayan bu süreç sonrasında, şehrin yeniden imar edilmesiyle, tahribat ortadan kalktı ve İzmir rahat bir nefes aldı. Bu süreç içerisinde, İzmir halkı, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda ciddi sorunlar yaşadı.

1922 Yangını'nın getirdiği nen büyük olumsuzluk, şüphesiz mesken bunalımı idi. İzmir'de yangın sonrasında halk, evsiz barksız kalmıştı. Evlerine kavuşuncaya kadar da kimi aileler sokakta, sağlıksız han odalarında ve barakalarda yaşadılar. Mevcut şehir bütçesinin yetersizliği, devlet bütçesini şehrin imar ve inşası konusunda devreye girmek zorunda bıraksa da, devlet bütçesi de ciddi sıkıntılar içinde olduğundan her şey yerli yerince yapılamıyordu. Belediyenin de önemli sorunları vardı. Bu sorunların en başta gelenleri, belediye yönetimindeki istifalar ve bütçenin zayıf olmasıydı. Bazen çeşitli devlet organlarıyla İzmir belediyesi arasında da uyumsuzluklar söz konusu olabiliyordu. Bunlar ise genellikle şehir uygulamaları ile ilgiliydi.

Yangının yaraları sarılamadan, Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi gerçekleştirilmeye başlamıştı. Bu da İzmir şehrinde yaşanan mesken bunalımını kat kat arttırdı. Kurtuluşla birlikte şehrin gayrimüslimlerce boşaltılarak, nüfusun üçte birine düşmesine rağmen, mesken sıkıntısı çekiliyordu. Bir de dışarıdan gelecek olan muhacirler, bu soruna yeni bir yoğunluk, yeni bir boyut kazandırmıştı. Durum böyle

olunca, meskensiz ve çaresiz şehir halkı, gayrimüslimlerden kalan boş hanelere yerleşmeye başladılar. Şehirde artık bir emval-i metruke sorunu ve fuzuli işgal sorunu vardı. Bunlar devlet yetkililerini bir hayli uğraştırdı. Uğraşlar da İzmir'in yeniden yapılanma ve dirilme sürecini 1940'lı yılların sonuna dek uzattı.

İzmir'in kaderi, ülkenin kaderinden farksızdı. 9 Eylül 1922'deki kurtuluştan ve 13 Eylül 1922'de başlayan yangından sonra İzmir, Osmanlı Devleti'nden sonra Türkiye, yeniden yapılanma sürecine girmişti. Ancak bu yıllar, ülkenin her alanda kıtlık çektiği yıllardı. Dışalılar çok, dışsatımlar azdı. Ne İzmir'i ne de ülke genelinde tahribata uğrayan yerleri tamir ve yeniden inşa etmek kolay değildi. Yapım ve onarım malzemeleri dış ülkelerden geliyordu. 1929'da başlayan Dünya Ekonomik Bunalımı, gidişatı daha da zorlaştırmıştı.

Yanan İzmir'in eski sokakları çok dar, evler ve diğer meskenler birbirine çok yakındı. Olası yangınların yayılması çok kolaydı. Ancak yeni İzmir'de, bu hususlara dikkat edildi ve sokalar, caddeler ve yollar oldukça geniş yapıldı. Meskenlerin yapımında kullanılan malzemeler, ahşap ağırlıklı olmaktan ziyade, demir, çimento, taş vb. yapı maddelerinden oluşuyordu.

İzmir Yangını'nın getirdiği olumsuzluklar saymakla tükenmezdi. Eğer olumlu sayılabilecek bir sonucu varsa, o da şehrin sıfırdan inşasıyla yepyeni ve özgün bir İzmir'in ortaya çıkarılmasıydı. Bu yolda yurt dışından uzmanlar getirildi. İzmir modern bir şehir olmaya başladı ve yeniden doğunun önemli bir şehri olma özelliğini kazandı. Yeni imar planlarının ve haritaların oluşturulması, mimaride özgün akımlarla çalışmalar yapılması da İzmir'i kendine has bir şehir haline getirdi. İzmir bu bakımdan 1950'li yıllara kadar bir dönüm noktası yaşadı. 1970'lerden sonra ise, şehirleşmenin getirdiği gecekondu kültürüyle farklı bir aşamaya daha girdi.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
İBB Ahmet Piriştina Kent Arşivi
İzmir Milli Kütüphanesi
Ankara Milli Kütüphanesi

GAZETELER

Ahenk
Anadolu
Cumhuriyet
Hakimiyet-i Milliye
Halkın Sesi
Hizmet
İkdam
İleri
Meslek
Millet
Milliyet
Müşterek
Sadayı Hak
Son Saat
Tanin
Tevhid-i Efkar
Vakit
Vatan
Yeni Asır
Yeni Ses
Yeni Türk
Zaman

DERGİLER

Ayın Tarihi

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası

İzmir Rehberi (Ticari ve İktisadi)

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası

Milli Nevsal

Resimli Perşembe

Resimli Yurt

Türk Mühendisler Ocağı Fen Mecmuası

Türkiye İktisat Mecmuası

Zümrüt-ü Anka

YILLIKLAR

T.C. Devlet Salnamesi, 1926-1927-1928.

Cumhuriyetin 50. Yılında İzmir, 1973 İl Yıllığı.

TV PROGRAMLARI

Balççek Pamir, “Söz Sende”, *Habertürk TV*, 9 Eylül 2008.

KİTAPLAR

ADIVAR, Halide Edip, **Ateşten Gömlek**, Halit Işıklıgil Kağıtçılık ve Kitapçılık, İstanbul,1954.

_____, **Türkün Ateşle İmtihanı**, 5. Baskı, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1979.

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Tarihi Göç**, Kum Saati yay., İstanbul, 2001.

AKÇAMLI, Adil, **Bir Zamanlar Bayraklı**, Bayraklı Matbaacılık, İzmir, 1997.

AKSOY, Yaşar, **5000. Yılında İzmir**, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000.

Anavatana Göç Edenler, Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923-1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler, Genel Bir Bakış, Arkeoloji Sanat yay., Yay. Haz: Nezh Başgelen, İstanbul, 2008.

- ARAZ, Nezihe, **Mustafa Kemal'le 1000 Gün**, 5. Baskı, Dünya yay., İstanbul, 1996.
- ARI, Kemal, **İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri, Lozan'dan Kabotaja**, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi yay., İzmir, 2008.
- _____, **İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin, Üçüncü Kılıç**, 4. Baskı, Zeus yay., İzmir, 2009.
- ARIKAN, Zeki, **İzmir Basınından Seçmeler...**, II. Cilt, I. Kitap, s. 147.
- _____, **İzmir Basınından Seçmeler(1923-1938), II. Cilt, III. Kitap**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2008.
- _____, **İzmir Basınından Seçmeler...**, II. Cilt, II. Kitap, s. 147.
- ATASAĞUN, Yusuf Saim, **Türkiye'de Zirai Borçlanma ve Zirai Kredi Politikası, Türkiye'de Zirai Kredi II**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.
- Atatürk'ten İnsanlığa Yol Gösteren Sözler**, Truva yay., İstanbul, 2005.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1961.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2006.
- ATAY, Çınar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir İmar Planları**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yayımları, İzmir, 1998.
- _____, **Tarih İçinde İzmir**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yay., İzmir, 1978.
- ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Pozitif yay., İstanbul, 2004.
- _____, **Babanız Atatürk**, Pozitif yay., İstanbul, 2006.
- ATILLA, A. Nedim, **Gelişen İzmir, 1927-1928 İzmir Belediyesi Albümü'ne 2001 Yılından Bir Bakış**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam (1919-1922)**, c.II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- AYSAN, Mustafa A., **Atatürk'ün Ekonomik Görüşleri**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Enstitüsü Araştırma ve Yardım Vakfı yay., İstanbul, 1999.
- BARAN, Tülay Alim, **Bir Kentin Yeniden Yapılanması İzmir 1923-1938**, Arma yay., İstanbul, 2003.
- BARDAKÇI, İlhan, **Taşhan'dan Kadifekale'ye**, Milliyet yay., İstanbul, 1975.
- BAYAZIT, Taner, **İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)**, İzmir, 1992.
- BAYDAR, Mustafa, **Atatürk Diyor ki**, Varlık yay., İstanbul, 1981.

- BAYKARA, Tuncer, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara, 2001.
- _____, **Türk Kültürü**, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul, 2005.
- BÖKE, Pelin, **İzmir 1919-1922 Tanıklıklar**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2006.
- BUĞDAYCI, Aslan, **Milli Mücadele’de Nazilli 1919-1922**, Karacasu Matbaası, Nazilli, 1996.
- BURHAN, Sabahattin, **Egenin Kurtuluş Destanı**, Yörük Ali Efe, 3. Baskı, Nesil yay., İstanbul, 1999.
- CAPORAL, Bernard, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1982.
- CEVAT SAMİ-Hüseyin Hüsnü, **İzmir 1905**, Sadeleştirerek Yay. Haz.: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2000.
- CORAL, Mehmet, **İzmir 13 Eylül 1922**, Doğan Kitap yay., 3. Baskı, İstanbul, 2005.
- _____, **Ateşin Gelini Gâvur İzmir**, Doğan Kitap, 2008.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1938**, Memduh Yaşa idaresinde, Akbank Kültür yay., İstanbul, 1980.
- Cumhuriyetin 50. Yılında İzmir, 1973 İl Yıllığı**, s. 629.
- DALDAL, Enver, **İzmir Şehrinin Kuruluşunun Beşbininci Yılında Değerli Uzmanların Açıklamaları**, 15 Ağustos 2000, İzmir, 2000.
- DİRİK, Kazım Doğan, **Atatürk’ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik**, Gürer yay., İstanbul, 2008.
- DURDUN K.,Tarik, **Gavur İzmir, Güzel İzmir, (Anı-Anlatı, Kent Kültürü Üzerine Deneme)**, Dünya Kitapları yay., İstanbul, 2006.
- EGE, A. Şahabettin, **Eski İzmir’den Anılar**, Notlarla Yay. Haz.: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002.
- GERAY, Cevat, **Türkiye’den ve Türkiye’ye Yapılan Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)**, Ankara, 1982.
- GÖKSU, Emel, **1929 Dünya Ekonomik Buhran Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2003.
- GÖKTAŞ, Mehmet Ali, **Türkiye’de Konut Sorunları ve Sosyal Konut Sorunları**, İstiklal Matbaası, İzmir, 1974.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Fikri Temelleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara, 2001.

- HÜSREV, İsmail, **Türkiye Köy İktisadı, Bir Milli İktisat Tetkiki**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1934.
- İNAN, AFET, **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1989.
- İPEK, Nedim, **Mübadele ve Samsun**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- İzmir Ticaret Odası, Meclis Zabıt Defterleri I-II, 1926-1930**, Haz.: Fikret Yılmaz, İzmir Ticaret Odası yay., İzmir, 2008.
- İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği 1918**, Hazırlayan: E. Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.
- İzmir Vilayeti 1923 Yılı İstatistiği, I-II**, Yay. Haz.: Erkan Serçe, İBB Kültür yay., İzmir, 2001.
- KAŞGARLI MAHMUT, **Divan-ı Lügati't-Türk**, Kabalcı yay., İstanbul, 2005.
- KİNROSS, Lord, **Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, Çev.: Necdet Sander, Altın Kitaplar yay., İstanbul, 1994.
- KOÇAOĞLU, Bünyamin, **Kurtuluş'tan Kuruluşa Batı Anadolu'da TBMM Yardımları**, Değişim yay., İstanbul, 2008.
- KUTAY, Cemal, **Ege'nin Kurtuluşu**, Boğaziçi yay., 1981.
- MARTAL, Abdullah, **Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir**, Yazıt yay., İzmir, 2007.
- Mesken İnşaaı, Alman Ordusu'na Mahsus 1923 Tarihli Talimnamelerden Bılcümle Sınıfa Mahsus İstihkam Hizmet-i Feniyyesi Muhtıra ve Rehberi, I. Cild**, Almancadan mütercimi: Muhabere ve Mevasıla Müfettiş Miralay ı Cemal, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1341.
- MORALI, Nail, **Mütarekede İzmir**, Yay. Haz: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002.
- MUŞKARA, Turan, **İzmir ve Karşıyaka Anıları "Hayal Olan O Güzel Günler"**, Tükemat A.Ş., İzmir, 1998.
- NİYZAZİ, Mehmed, **Türk Devlet Felsefesi**, Ötüken yay., İstanbul, 1999, s. 196.
- Osmanlıca-Türkçe Lügat**, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2001.
- ÖLÇEN, A. Nejat, **Kemalizm'in Ekonomisi**, Güldikeni yay., Ankara, 2000.
- ÖZALP, Teoman, **Atatürk'ten Anılar**, Kazım Özalp, İş Bankası Kültür yay., 1992.
- ÖZODAŞIK, Mustafa, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları**, Çizgi Kitabevi, Konya, 1999.

- PINAR, İlhan, **Gezginlerin Gözüyle İzmir XX. Yüzyıl**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997.
- SERÇE, Erkan,- Yılmaz, F.,- Yetkin, S., **Küllerinden Doğan Şehir**, İzmir Belediyesi yay., İzmir, 2003.
- SERÇE, E., **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)**, Dokuz Eylül yay., İzmir, 1997.
- SİVRİ, İsmail, **Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı**, Karacan yay., (t.y.), (ş.y.) .
- SÖZEN, Meliha Avni, **Mehmetçiğin Anası**, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1943.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kamus-ı Türki**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- TANKUT, Gönül, **Bir Başkent'in İmarı Ankara: (1929-1939)**, Anahtar Kitaplar yay., İstanbul, (t.y.).
- TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c. 1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977.
- TARTAN, Hakan, **Atatürk'ün İzmir'i**, Tülov yay., (ş.y), 2001.
- Türk Bahçeleri**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi Kültür yay., İzmir, (t.y.).
- Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi, İzmir'deki Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma, İzmir, 1921**, Çev.: Aykan Candemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2000.
- UMAR, Bilge, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yayınevi, 1974.
- YEĞİN, Abdullah, **İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lügat**, Hizmet Vakfı yay., İstanbul, (t.y.).
- YERASİMOS, Stafenos, **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye, Dünya Savaşı'ndan 1971'e**, Türkçesi: Babür Kuzucu, Belge yay., İstanbul, 1992.
- YİTMENER, Çetin, *"Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri"*, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Ziraat ve Ticaret Muhtırası (Agenda, Aide-memoire Agricole et Commerciale)**, müellifi: İzmir'de münteşir Ziraat ve Ticaret Gazetesi sahibi ve başmuharriri Salih Zeki, Birinci Tab'i, İlhami ve Fevzi Matbaası, İstanbul, 1926.
- 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, 1. Kitap**, Yay. Haz.: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2001.

70 Yıllık Sevda İzmir Fuarı, Derleme: Yaşar Aksoy-Neşe Yurdkoru Özgünel, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001.

MAKALELER ve BİLDİRİLER

ADAK, Ufuk, “Panayır’dan Halk Üniversitesi’ne İzmir Enternasyonal Fuarı”, **İşgalden Kurtuluşa İzmir**, İzmir, 2007.

ADIVAR, A. Adnan, “Mesken Davası ve Tarihi”, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1954.

AHMET CEVDET, “İzmir’in Hal-i İktisadiyesi”, *İkdam*, 6 Eylül 1923.

ALKİN, Erdoğan, “Dış Ticaret”, **CDTA**, c.2.

ARI, Kemal, “1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir’de ‘Emval-i Metruke’ ve Mübadil Göçmenler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 18, c. VI, (Temmuz 1990).

_____, “Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında Türkiye’de Mübadele, İmar, İskan İşleri ve Mustafa Necati”, **Mustafa Necati Sempozyumu, (Kastamonu 9-11 Mayıs 1991)**, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu yay., Kastamonu, 1991.

_____, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Yaşanan Göç Olayları ve Sağlık Hizmetleri”, **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi Bildiriler (1920-1938) (İzmir 6-9 Kasım 2007)**, Editör: Mustafa Mutluer-Eren Akçiçek, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İzmir, 2009.

_____, “Kurtuluş Savaşı’nın Bitiminde Türkiye Dışına Yönelik Göçler ve Sonuçları”, **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (23-25 Ekim 1995-İstanbul)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., İstanbul 1995.

_____, “Mustafa Necati’nin İzmir Gezisi (Şubat 1924)”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 5 (Haziran-Eylül 2009), Şenocak yay., İzmir, 2009.

_____, “Mübadele Göçmenlerini Türkiye’ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri”, **ÇTTAD**, I/1 (1991).

_____, “Mübadele Sürecinde Göçmenlerde Salgın Hastalık Riski ve ‘Fare İtlafi’”, **Prof. Dr. Necmi Ülker’e Armağan**, Hazırlayan: Nilgün Nurhan Kara vd., Meta Basım, İzmir, 2008.

_____, “Mübadillerin Taşınması İşinin Türk Vapur Kumpanyalarına Verilmesi Mübadele ve Ulusal Ekonomi Yaratma Çabaları”, **Toplumsal Tarih**, sayı: 68, cilt: 12(Ağustos 1999).

- _____, “Pasaport’ta Patlayan Bomba”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 6 (Ekim 2009), Şenocak yay., İzmir, 2009.
- _____, “Türk Kurtuluş Savaşı’nın Bitiminde İzmir’in Genel Ekonomik Durumu”, **ÇTTAD**, I/3, İzmir, 1993.
- _____, “Ümit” Girit Sularına Gömüldü; Girit Giritlilerin Yüreğine...”, **ÇTTAD**, VI/14, (2007/Bahar).
- _____, “Yunan İşgalinden Sonra İzmir’de “Emval-i Metruke” ve “Fuzuli İşgal” Sorunu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı: 15, c. V, Temmuz 1989.
- BARAN, T. A., “1923-1938 Yılları Arasında İzmir’in İmarı”, **ÇTTAD**, sayı: 3, c.1, 1993.
- BATUR, Afife, “Cumhuriyet Döneminde Türk Mimarlığı”, **CDTA**, c. 5.
- BORATAV, Korkut, “1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi”, **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, Tebliğler-Tartışmalar (İstanbul 14-16 Ocak 1977)**, İstanbul, 1977.
- CEVRİYE İSMAİL, “Kızlarımızı Nasıl Büyütelim”, *Ahenk*, 5 Eylül 1340.
- DARKOT, Besim, “İzmir”, **İA**, c.5/2.
- DOKTOR KEMAL, “Menderes Vadisi Yanıyor”, *Ahenk*, 2 Eylül 1340.
- DURGUN, Bülent, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Karayolu Ulaşımı ve İzmir Uygulamaları”, **ÇTTAD**, V/13, (2006/Güz), İzmir, 2008.
- ELİF CİM, “Muhacir Kardeşlerimiz Sürünüyorlar”, *Resimli Yurt*, 9 Eylül 1340.
- GERAY vd., Cevat, “Şehircilik”, **CDTA**, c. 9.
- _____, C., “Yerel Yönetimin Mali Sorunları”, **CDTA**, c. 10.
- GÖKDEMİR, Oktay, “Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını”, **ÇTTAD**, VI/15, (2007/Güz), s.19-38.
- _____, “İzmir Yangını’na İlişkin Fransızca Kaynaklar”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 6, Şenocak yay., İzmir, Ekim 2009.
- GÜNDOĞDU, Iraz, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İzmir’de Bataklıklar ve Sıtma Sorunu”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 6, Ekim 2009, Şenocak yay., İzmir 2009.

- GÜNEŞ, Günver, “*Yunan İşgalinin Söke ve Çevresinde Yarattığı Tahribat*”, **Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri**, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği yay., Aydın, 2007.
- GÜRMAN, Taner, “*Antik Dönemden Günümüze İzmir Rögar Kapakları*”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı:5 (Haziran-Eylül 2009), Şenocak yay., İzmir, 2009.
- HÜR, Ayşe, “*1922’de Güzelim İzmir’e Kimler Kıydı?*”, (gazetemizmir.com) 14.09.2008.
- KATMER, Nurullah, “*Kat Mülkiyeti*”, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1954.
- KAYA, Mevlüt, “*1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nda İzmir’de Yankesicilik, Gasp ve Hırsızlık Faaliyetleri*”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 5, Haziran-Eylül 2009, Şenocak yay., İzmir 2009.
- _____, “*İzmir’de Hastalıklar ve Yardımlaşmalar*”, **Yayınlanmamış Makale**, İzmir, 2009.
- KAYIN, Emel, “*Cumhuriyet Dönemi Mekânsal Katmanların Mimarlık Mirası ve İzmir’in Modern Kimliği*”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 3, Aralık 2008.
- KAZGAN, Gülten, “*Milli Türk Devleti’nin Kuruluşu ve Göçler*”, **CDTA**, c. 6.
- MEHMET ŞEVKİ, “*Bahalılık*”, *Ahenk*, 9 Kânunusani 1929.
- _____, “*Bir Hakikat*”, *Ahenk*, 10 Eylül 1928.
- ORHAN RAHMİ, “*9 Eylül*”, *Hizmet*, 9 Eylül 1340.
- ÖKÇÜN, Gündüz, “*İzmir İktisat Kongresi*”, **CDTA**, c. 4.
- ÖZKAN, Orhan, “*Atatürk Döneminde Sağlık Politikası*”, **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1982.
- ÖZÜKAN, Bülent, “*Basında Tirajlar*”, **CDTA**, c. 1.
- ŞEYLAN, Gencay, “*Türkiye Cumhuriyeti’nde Devlet Yapısının Evrimi*”, **CDTA**, c.2.
- TANTAY, Ayfer, “*Milli Mücadele Yıllarında İzmir’de Etkili Olan Başlıca Bulaşıcı Hastalıklar (Emraz-ı Sâriye)*”, **ÇTTAD**, VII/15, (2007/Güz), İzmir, 2009.
- TEKELİ, İlhan, - İlkin, Selim, “*Türkiye’de Planlama: Ülkesel, Bölgesel, Kentsel*”, **CDTA**, c.6.
- TOPRAK, Zafer, **Türkiye’de “Milli İktisat” (1908-1918)**, Yurt yay., Ankara, 1982.
- TUNÇAY, Mete, “*Cumhuriyet Halk Partisi*”, **CDTA**, c. 8.

- TÜRK, İsmail, “*Atatürk ve Türk Mali Sistemi*”, **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1982.
- YUNUS NADİ, “*Ülkenin Ege Bölgesi Pırlantası: İzmir ve Çevresi*”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1935.
- YÜZGÜN, Arslan, “*Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi*”, **CDTA**, c. 1.
 “*İzmir Belediye Reisinin İstifası Hakkında*”, *İleri*, 2 Teşrinievvel 1340.
 “*İzmir Yangını Tahkikatı*”, *İleri*, 2 Teşrinievvel 1340.
 “*İzmir Yangını, İngiltere’nin Teklifi makul Değildir*”, *İkdam*, 28 Temmuz 1924.
 “*İzmir Yangını*”, *Milli Nevsal*, 1339, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1923.
 “*İzmir Mektubu*”, *İkdam*, 21 Ağustos 1923.
 “*Mesken Derdi*”, *Hizmet*, 17 Kanunuevvel 1926.
 “*Bahçe*”, **Meydan Larousse**, c. 2.
- “*Turgut Özakman’ın ‘Şu Çılgın Türkler Kitabı’ndan İzmir’in Kurtuluşu*”, **İşgalden Kurtuluşa İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Cumhuriyet Gazetesi İmecesi, İzmir, 2007.
- “*40 Yıl Önce, 19 Şubat 1930 Tarihli Cumhuriyet’ten, Ev Kiraları*”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1969.

EKLER

1-ARŞİV BELGELERİ

 مالىكى مەشورەت كاتىپى
 انداك مەسئۇلى

داخلىيە وكالتىجىلەمسىنە

4/149
 985

قىزىق زىنداندىن حمىد ا
 ورنىمىسە تەخىس ايدىلمىن اولان خانە
 حقىدە

DEVLET ARŞIVLERI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞIVI

1 آغستوس 1928 تارىخلى و 2641 نومورلو تەذكەرە عاجزى يە ذىلەر .
 اولجەدە عرض ايدىلدىكى وچەلە غير امبادل اشخاصدن مادام انناختىمياندىن
 متروك 121 نومورلو خانەنك خرىق زىنداندىن حمىد افندى ورنىمىسە 13 مارت
 1926 تارىخىدىن سوكرى واقع اولان تەخىس قانۇننە غير موابق —
 بولنىمىسە و ذاتاً خراب اولان مذكور خانەنك كون بكون قيمىتىدىن دوشمىكە
 اولدىغى بو كره اشعار اولنىمىسە مېنى ملكيشنك بالمزايدە فروختى —
 خصوصىك از مېر اموال متروكە مەسئۇلىنىڭ قىلىغى قىلىدىغى عرض اولنور
 مالىيە وكىلى يە
 9281 ايلول

داخلىيە
 985

267

نومور	مەبلەغ	مەبلەغ
2	146	13043
25	174	14451
6	199	15202
12	207	15466

داخلىيە وىلايىتى - اسلامە مەسئۇلىتى مەسئۇلىتى
 دارودە قىيە نومورسى تارىخى كىيە مەسئۇلىتى
 19227

جوابا مازىلە جى اورافە : جوابا اولدىغى شەئەنك ذكرا مە شارىج و نوموروشنك دىجى رىخ اولنور .
 272 12 61 174 18

Belge 1: Metruk hanelerin değer kaybetmekte olduğu ve muhtaç mübadillere verilerek değerlendirilmesinin gerekliliğine dikkat çeken bir belge.

137

آقره
۱-۱-۲۹

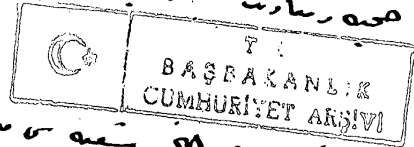
تورکيا بويوک ملت مجلسی

اجرا وکیلاری هیئتی ریاستی

قلم مخصوص مدیریت

عدن

صحه رسارن اضا عهده گانه

میلان دایره دایره اولدی صحه س بویوک ملت بوزارتی سلاسی
انتخاب [۱۰ - ۲۰] اربیل اتحاد انجمنه بوی
رولر طرفه عصابیه انجمنه س قصبه دارانجه
تأ کورده لایحه دارانجه بویک قلم بوزارتی
تاریخ - میلان دایره ۲۰۱۵۱ - کورده لایحه
رولر طرفه انجمنه س اربیل بویک قلم بوزارتی
انجمنه لایحه لایحه بویک قلم بوزارتی
قصده بویک قلم بوزارتی بویک قلم بوزارتی
قصده بویک قلم بوزارتی بویک قلم بوزارتی

۱۸۷

مهره
مهره

بایع
بایع

جواب اولدی محراتک تاریخ ونومرینک درجی رجا اولور.

030	10			140	4	16
-----	----	--	--	-----	---	----

Belge 7: İzmir'in işgaliyle birlikte Rumlar tarafından gasp edilen malların telafisine yönelik bir belge.

سند

OSMANLI ARSIVLERI GENEL MURAKKAZI

۲۴۹ شماره

تقره اعمار دستانه و حاله

۲۲

یونانیه طرفه خانه لوی قریب د احواله ایملک حوریز فروردیه اولوب سانه و ما دانسانه مقصد
اولمیه سانه لورج ایملک آجونه ادعیه لوره کسعیان دیا پیخوردی کونجه ۱۱۵/۱۰۰ لوی
حواله لرییه وردایه یک قضا و کفایه فراده بوخلو خانه لوی قریب د احواله ایملک حوریزه
فلا ادغرائه سانه کفایه دینیه ایملک قضا اولد اخیام نسا مورد کسعیانک عدم کفایه
بی اختصار آتک یاده تمام اولد کوریه باشیلن تویسورک تویسایه بایلمه و تفری قیدیه نظر [۷۲۵] خانه
د [۷۲۶] تقدی دی قضایه مکنه دره بول قریبده کماندا دسره طرفه به احواله ایملک د احواله ایملک
و ما و سوا کفایه بوا اولد اخیام ایملک اولد تفری کفایه ایملک مدلوله کورده کسعیانک بیخوردی
تفریه ایملک د کماندا کفایه ایملک تویسورک باطله تفریه دسایملک لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره
طرفه به احواله ایملک د کماندا سانه و ما و سوا کفایه ایملک لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره
معددی تویسورک تفریه کفایه ایملک لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
اولد اخیام سانه کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
د ۱۹/۱۰۰ تاریخ د ۱۹ لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
لوی قریب سانه کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
د خانه لوی کماندا احواله ایملک لوی اخیام کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره
د اخیام سانه کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
یورده کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
یوماخ نوم فرود کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
درجه کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
دوره کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
معددی کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
انسانیه بولک حوریزه و حاله لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه
د کفایه لورده کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه

بولدانه : معاهده افریقا قوسون
پیشی کسعیان

کفایه لورده

۱۱۵

۱۱۵

۱۱۵

بولدانه

پیشی

تاریخ

کفایه

دیوان قضا سانه تاریخ فروردیه کفایه سانه
دسره کفایه لورده کفایه کماندا دسره کفایه لورده کفایه

کفایه لورده

کفایه لورده

Belge 8: Yunanlılar tarafından haneleri tahrip edilen yerli halkın içinde bulunduğu genel durum hakkında belge.

تکلیف: اخیراً حریقده صفتیله قانوته غیر موافق اولوق متونی حمید تک ورته سنه تخصی ایدیلن خانه تک ورته مذکوره دن استرداد ایله جیت مالیه به اعاده سنه دائره :

داخلیه وکالت جلیله سنه

ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GEMİ YERİ ARŞİVİ

املاک علی سربینی
نومرد
2641
عمومی
خصوصی

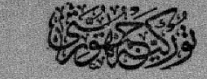
ازمیر اموال متروکه مدیریندن آلمان بر تحریراته : اوتهدنبری معارف مدیریتی امرنده وارکک لیسمنک تحت اشغالنده بولونمقده ایکن حوک حرکت ارضدن غایر زده اولمسیله مکتب طرفیندن تقاضیه ایدلمسی اوزرینه ملکیتی مزایده به چیتارلق اوزره اموال متروکه بکچیلری واسطه سیله تحت محافظه به آلدیرلمس اولان آل سنجاق تقریضیه جاده سنده مادام آنتا تحته جیاندن متروک 121 نومرولو خانه تک شیمییه قدیم حریقده به تخصی ایدلمس اولدیغی حالده بو کره لسان دائره سنه ازمیر حریقده لوندن متونی حمید ائندی ورته سنه تخصی ایدلیکنده عئله کدیلمس تسلیم ایدلمسی مقام ولایتین اشعار قلندینی و جواباً 13 مارت 926 تاریخیندن سوکره حریقده کاته عاقری تخصی مطالبی قانون اولدیغیندن بو بایده کی تخصی قرارینک اظالم عرض ایدلمس اولمسته رعناً مذکور خانه تک بولیس معرفتیه بکچیلردن جیوا آلنوق ورته مذکوره به تسلیم ایدلیکی بیادیرلمس و صورت اشعاره کوره ازمیر ولایتیه با بیلان ایشو معانیله قانوته غیر موافق بولونمق اولدیغیندن موضوع بعت خانه تک حمید ائندی ورته سندن بالمشتر جیت مالیه به اعاده سی لزومنک عاجلاً محلی ولایتیه تبلیغ و 8 تموز 2025 تاریخ و 2025 نومرولو تذکره ایله تاکید ایدیلن 27 حزیران 928 تاریخ و 1088 نومرولو تذکره عاجزی جویانک انبا بیورلمسی رجا اولونور ائندم .

مالیه وکیل

926 / تموز / 1
15202

199
5
146 و 174
1928
799

Belge 12: İzmir'de yaşanan emval-i metruke sorunları üzerine bir belge.

 مالىيە مىنىستىرلىكى
 داخلىيە كالىت جايلىغى

داخلىيە وكالىت جايلىغى سەنە

DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
 CUMHURİYET ARŞIVI

تەقدىم قىلىنغان
 29/8
 مەھسۇلە

از مېرودە رىك سىنجان تىرىقىيە جادە سەنە مادام آتتا نەتە جىياندىن —
 مىنىستىر 127 نومۇرلو خانە خەتتە كى 1 آغستوس 928 تارىخ و 2641
 نومۇرلو تەذكەرە عاجىزى مەقتىناسىنىڭ مەسئەلىتىنى تەستىقلىتىنە بىنا بىر آندىن —
 اول اينا و نىيەتتەك اينا بىرورلىقى مەسئەلىتىنى رىجا اولونور ائىدىم .

مالىيە وكىلى / آغستوس 928 /

رىضا
 3
 825

كاتە
 928/8/8

15966
 207

9. 7001 1928

12

جواپا كالىيە جىزاورافە : جواپا ولىيى شەبە نەك تەزكىرە مەشارىخ و نومۇر سەنەك دىزىجى رىجا اولونور .

272	12	61	1948
-----	----	----	------

Belge 13: Alsancak'ta bir hane ile ilgili sorunların giderilmesi talebine ilişkin belge.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube: _____
Sayı: 20.10.85

KARARNAME

İzmir belediyesinin Elektrik tenviratı ile tanzifat , Gena-
ze ve iş otomobilleri için merbut listede muharrer İ2066 liralık
sarfiyat icrasına müsaade itası ; Maliye Vekâletinin İ5/İ0/930 x
tarih ve İ573İ numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine x
İcra Vekilleri Heyetinin İ5/İ0/930 tarihli içtihadında tasvip ve
729
kabul olunmuştur .

İ5/İ0/930

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemaly

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

000 80 01 10 68 9

2-GAZETELER

Gazete 1: İzmir yangınınu konu alan bir gazete kesiti.

Gazete 2: İzmir yangını hakkında yerel basından bir kesit.

Gazete 3: İzmir yangınına dair bir kesit.

ازمیر یاغینی

ازمیر بر انگلیز هیئت عدلیه منک کیتونه
حکومتز اصمو مراقبت اتمردی

ازمیر یاغینهنده تضمینات اعطاسنه مجبور
اولان انگلیز سیفوریطه شرکترینک وضعیتی
تذیبت ویانفینک کیمک طرفنده ایقاع ایدلدیکی
تحقیق ایتک اوزره برانگلیر هیئت عدلیه منک
اوراده فعالیت و تحقیقاتده بولونعاسی حکومتجه
قبول ایدلدیکی و کیفیت رسماً انگلتره خارجه
نظارتنه ابلاغ ایدلدیکی حقنده دوراه ایدن
شایمانی دور خارجه صرخصلفنده تحقیق ایتدک.
بویابده سوز سوبله که که زیاده صلاحیتدار
اولان مثل نصرت بک، حوادتی ص-ورت
قطعیده تکذیب ایتدی.

وحکومتک ازمیر یاغینک سبب و مسیلمرینی تحقیق
وتذیبت ایتک اوزره برانگلیر هیئتک فعالیتده
بولونعاسنه قطعاً مساعده ایتدیکنی بزه تبلیغ
وتأمین ایتدی.

هم تحقیقاتده بومو کزده در . حکومتک
بویله بر هیئنه مساعده اعطا ایتهمسی استقلال
حاکمیت ایلک قطعاً قابل توفیق کورولامکده در .
اساماً لاهی مقارله ناه منده بو خصوصده هیچ
برقید و صراحت بو قدر . بویله بر معامله اولسه
اولسه هنوز قایدتولاس . بونلردن قورتولامایان
برملکتده جاری اولایلیر . بناء علیه بو حوادیک
صورت اطمینده اصل و اساسی بو قدر .

28 Temmuz 1914

28 Temmuz 1914

يانغين يرلرنده

يايلاجق اولر ايچون حاضرلارنان

نومرلرک تدفیننه باشلايور

شهر امامی طرفنده استانبولک مخالف
مواقفده کی یانین برلرنده یایله جی انشاکک
مال و حقوقی جیتلری تئیت اتمک ایچون بر
قورمایدون تنکل ایندیکنی اولر یارمادیق .
جیتت همومیه بلده اعضاستند درقورنجم الدین
عاف بکک یاسنده اولاک مذکورقورمایدون
بوکود ایکنجی اجتماعی فقد ایده جکدر .
ان اولوناجق اولر ایچون یایلاجق پروژه سابقه سنه
اشترک تملها زره شیمه یی به قدر یگری بش معمار
مخالف نومرلر کوندر شلردر . جزیرک یگریسنه
قدر بوصورته کن نومرلر قول ایده جکدر .
ان اولونجه جی اولر ایچون اوج اساس واردر .
صی ، اجتماعی ، فی جوق ، اوجوز ما ، اولاسی .
بواج اساسی جامع بولونان نومرلر ترجیح بیده
جکدر . هانکی نومرلرک ترجیح ایده بیله جکی
حنده تشکل این حکم هئتی ده یگری جز براندن
صوکر طویلانه ق نومرلری تدفین ایده جک
وبرقرار ویره جکدر .

انشاکک اشترک بکک او زرده شیمه یی به
قدر مختلف شرککله صواجمت ایتمشدر . انشاکک
احاله ایده جکی شرکنه شهر امامی ده بر میلیون
لیرا ایله اشترک ایده جکدر . بوصورته صرف
ایده جک مبلغ یگری سنده قزانیه جی امید
ایلمکده .

معارف مدیریتمده بر اجتماع

دوون معارف مدیریتمده ، اولکی کون
ازیردن شهرضا ، کلن معارف وکاتی هئیت
تفتیشیه رئیس رضوان ناند بکک ریاستنده
وکالت مفتش لرندن حللی ، صفوت ، اسعد
حای ، بدری ، عون لوفق کلر اجتماع ایتمشدر .
بو اجتماعده استانبول مکتبلرینک تفتیشی و
معارفک ترقیسی خصصه رضاتی کوروش وولش و
امتجانی همومیلر حقهده بعض مقررات اتخاذ
اولمشدر .

★ تولد — بولیس مدیریتی ایکنجی شعبه
مدیر معاوی جی بکک دوون بر نیز اولادی
دنیا کلس و نجله تبعه ایلمشدر .

نازنده نك سرگذشتی

21 mayıs 1340
İleri

Gazete 5: Yangın yerlerinin konut alanına dönüştürülmesi kararıyla ilgili bir haber.

یانفین برلرندہ محریات

دوبہ کچو پولیس قوتلری یانفین برلرندہ محریات
یا ابرہ اربہ بیس ابقلی دردست ایتکلردہ

ازمیرد کی یانفین برلرندہ جو کونکی وضعی،
شهرک کورلکی رجا ذبسی نامنه نه قدر چیرکین
بر مظره تشیل ایدیورسه، انضباط آمایش
نقطه سندنده او درجه محذوری بر وضیت
گو-ترمکده در . یانفین برلرندہ اوله بزبلره
ابطله قورنچ ده بزلر واردرکه : بوراره
سانلانجق مرهانی بر قان ویا شریری
دردست ابدہ بامک انکائی بو قدر . متعدد
دنهال شاهر اولدیغی وجهه ، خیر سزقلر ،
جرح و نزل حادثه لری اک زیاده بو عملردہ
جریان ایتکلده در . بوندن ایکی - سه اول
ژانداره و پولیس قوتلری یانفین برلرندہ
مشترکاً نحی ابدہ رک بویوزہ یانفین هوئی
مجهول اشخاصی دردست ایتکلردی . نقط
ایرته او کوندنبری یانفین برلرندہ هیچ بر
فعالیت کروله شدر . چوق شایان تشکر درکه
پولیس مدیر عمر تک بو مهم نقطه بی نظر
اعتباره آلارق یانفین برلرندہ محریات اجرائی
لازم کلنلره امر ایتمن و دون کجه مقدار
کافی پولیس قوتلری طرفتای طارامه عملیه بی
پایلمش و اولدین قدر سابقلی دردست
ایلمشدر . دردست ایدیان اشخاصک هویتلری
نذیت ابدلک اوزره مدیرته سوق ابدلرلدر .
کندیسیله کوردوشن بر محروضه پولیس مدیری
عمر تک شر سوزلری سولمه شدر .
- طاراق عملیاته بدما متظماً دوام
ایلمه مکرر . جدی تحقیات نتیجه - بیدرکه
سابقلی اشخاص کندیلمکلدن ازمیری ترک
ایتکلده درل .

2 Teshirisi 1926
Hizmet

ازمیر یاغینی

انگلتره نك تكليفى معقول و كلامه

ازمیر یاغینی ایچون انکلیز محکمه سنک ازمیره
بر نائب کوندرمک ایسته دیکی حکومت مزكده
بوکا موافق جواب ویرمه دیکی اولجه یازمادی.
دونکی « آقشام » غزته سی بونک تعادل دولیه
موافق اولدیغنی وقایتولا سیونلرک موضوع بحث
ارلادیغنی یازمادیر. بو خصوصده معلومات آلیق
اوزره مساجعت ایتدیگمز صلاحیتدار منابع بونک
عکسنى ادعا ایتکده در.

قاییتولا سیونلردورنده تحقیقات ایچون مملکت مزه
بر هیئتک کلامه مساعده ایدله مکده در. بو اصول
یا لکیز انکلیزده جاریدر.

لاهی مقاوله نامه سنک قبول ایتدیکی اصول
محکمه دن محکمه یه بر ورقه کوندره رک شاهدلرک
استناه سندن عبارتدر. نائب اعزای تعاملات
دولیه به موافق دکلیز. قایتولا سیونلر جای
اولان مملکتلرده بو صورته نائب واسطه سیله
اجنبیلرک افاده لرینه مساجعت اولوندیغنی واقعدر.
زیرا او مملکتلرده محلی دولنلر حق قضا لرینی
اجنبی دولنلره ترک ایتشلردر. استناه معامله سی
قضا نتاچندندر.

28 Temmuz 1924
İstanbul

املاك ايستيورلر

طالبلر مياننده اموال متروكه دن اولمايان

اولرى ايسته ينلرده وار

يكي تملك قانونك تموزك پرى اولان بازار
كوندن اعتباراً تطبيقته باشلانمى جهته اسكان
اداره سنده بويوك برضايت كورولمكده در .
دون اسكان مديريته بشيوزى متجاوز مبادل
مهاجر سراجته تفويض املاك طلبنده بولومشدر .
صوك هفته ايچنده اسكانه بيكدن زياده تفويض
املاك ايچوق استدا و يرلمشدر .

بعض مهاجر لرده يك اوغلنده اموال متروكه دن
اولمايان خانلرك تفويضنه طالب اولوق كي يا كلشلكلرده
يا عملدر .

تفويض قوميسيونى ده والى معاونى تحمين بلك
رياستنده اجتماع ايدهرك تفويض املاك ايشلرله
مشغول اولمشدر .

امانت امورلر نه خر جراه ويريله جك

ديكر دواتر مياننده امانت اوتوموبيللر ينك ده
قالديرلدينى معلومدر . جمعيت عموميه بلديه اداره
انجمنى ، امانتك خدمت اوتوموبيللر نه طائد تعليميا -
تنامه يى تدقيق ايتمش و نتيجه ده وظيفه كيده جك
مأمورين امانته مصارف حقيقيه ضروريه لر نه مقابل
اولارق خر جراه اعطاسنه قرار و يرمشدر . مأمورين ،
بول مصرفلر ينى صرف ايتدكلرى يرلردن آلاجلرى
سندلر مقابلنده امانتن تحصيل ايده جكلردر .

بوكوندن اعتباراً تمغا رسمى آرتيور

يكي تمغا قانونك بوكوندن اعتباراً تطبيقته
باشلانمقده در . قانونه نظراً تمغارسمى آرتيمقده در .

29 Haziran 1928

Milliyet

يكلرده قاضى كورمده كورملاك استنده ساجملى

25 Teprini sani 1926
Hizmet

جریان ائده کلمکده اولان معامله بر سونا
تبدل اولامیه جفی صحیه رکالتندن تعمیم ایدلمشدر.

اموال متروکه خانہ لری

شاغلارینک ویرکو اعتراضا - عالی

مسئقاتی تحریر ایدیان محملرده اموال متروکه
خانہ لرنده اوطوران حریقزده ، مهاجر
و ماترینک تحریر مسئقاته دائر ویردکلی
اعتراض استمدعالرینک شایان قبول ارلوب
اوله ییه جفی وکالتندن صوررلمشدی .

وکالت بوکا دائر ویردینگی جوابده اموال
متروکه خانہ لرنه عائد ویرکولرک شاغللرندن
تحصیل و استیفاسی ایجاب ایده چکنه نظراً
بو کبی خانہ شاغللرینک ویره چکاری اعتراض
استمدعالرینک ده نظر دقته آلمسنک ضروری
اولدیفنی بیلدیره شدر .

خلق فرقه سننده

خاق فرقه سنک محترم مفتی صدرالدین
بک الهندی اولکی آقشام شهر منزه عودت
ایتملردو .

فرقه مفتی حاج حسین باک

Gazete 9: Emval-i metruke işgalcilerinin vergi itirazlarına dair bir basın kesiti.

املاك قيمتلىرى

هابى محمد بىك - سو، استعمار.

المرى ميدانە جىقاراجىق

استانبول و بروسە تقدیر قىمت قومىسيو -

نلرىنك خطا ياپدقلىرى آ كلاشيدى

— آقره ، ۴ (خصوصى - مخاير بىزدن) —

املاك قيمتلىرىنك تقدیرندە بايىلان خطالىرى داخلىه وكالى اهمىتله تەقىب اتمىكده دره. استانبول و بروسەده تقدیر قىمت ايشيله مشغول بولونان قومىسيولرده بعض مأمورلك تقدیر خصوصىده خطا ايتش اولدقلىرى بايىلان تحقيقاتدن آ كلاشامشدر .

ازجمله استانبولده سر كىجى كلنكيا نامله معروف يوزىك ليرادن فضله قيمته بولونان جىم خاك طابو قىمت مقيدەسى (۱۹,۵۰۰) آلتون اولدىقى حالده ايشو خانە قىمت مەشەك دوونده اون بىك ليرا قىمت تقدیر ايدىلەرەك بر مبادلە تفويض ايدىلدىكى آ كلاشيدىقتن تەزىلات اجراسى ايله تفويض و وظيفه مأمورەلرى بايامايان مأمورلك درحال ايشدن منى و معاملاتك تصديق ايدلامسى استانبول ولايته امر ايدلمشدر .

اسكان عادى صورتيله بر خانە تقصيص ، استانبول ولايته يازىلان بر ذات ايجونده قاضى كوينده بىكرى يدى اوطلەلى جىم بر اونلك تقصيص و تسليم ايدىلدىكى استخبار اولوندىقتن تحقيقات لازمه اجرا اتمەرەك اسكان عادى ايجون بويە جىم بر اونلك تقصيص ايدن مأمورلك ايشدن منى استانبول ولايته اشعار ايدلمشدر .

قىمت حاضرەسى يوزىك ليرانى متجاوز بك اوغلنده حسين اغا مەلەسندە استقلال جاده سنده تختنده ابكى ذكافى بولنان كوچه اوغللردن متروك خانەنى درت بىك ليرا قىمت تقدیرى ايله تفويضە سببەت و برون مأمورلر دىنى وظيفه لردن منع ايدلمشدر . وظيفه سنده قسدا امال و تراخىسى آ كلاشيلان و شرائى دولتجه لزوم محاكمه سته قرار و بىلن بروسە اسكان مأمورى حسين بكده ايشدن آل چىكدر بىلەرەك برونە بر وكىل تەيىن ايدلمشدر .

اسكان عادى صورتيله جىم اموال آلان بعض كيمەلرەك تحت اشغاللارنده بولونان آپارتمان و خانەلرەك استرادىله وضعت اجتماعلرله متناسب نهايت آلنى اوطلەلى خانەلر تقصيصى حقنده ايجاب ايدلەرە داخلىه وكالى طرفندن امر و بىلمشدر . بونك عكسە عامل اولان مأمورلك حقنده تقييات قانونيهده بولونولماسى ده بىلدىرلمشدر .

اليوم استانبولده بولونان اسكان مدير عمومىسى هابى محمد بىك استانبول اسكان معاملاتى تحت مراقبهده بولدىر يلاق سو، استعمارلك ظاهره اخراجى ايجون استانبولده تمدد اقامتى خصوصىده امر و بىلمشدر .

۴ May 1928
milliyet

Gazete 10: Emlak kıymetleri üzerinde bir değerlendirme.

ص: ۲۰۴

غیر مبادلہ لردن متروک خانہ لرمہ ہاجر لردن کدر

بوکی خانہ لردن صابئی در مال فسخ ایدیلہ حکم

غیر مبادلہ لردن متروک اولوب ہاجر لردن ویرلش اولان خانہ لردن ماباشقہ لری مہدہ سنہ احالہ ایدیلشہ احالہ لردن حالہ فسخ ایدیلہ لردن بورجلاعا قانونی موجبہ شافلی بولونان ہاجر لردن ویریلہ حکم دون بوخصر صدہ مالہ وکالتدن شہر ض دفتر دارلہ تالیفات بایلمشدر . وکالت محیراتی شو مالہ در . ۷۸۱ زمرہ و ۱۳ مارت ۹۲۶ تاریخلی قانونک برنجی مادہ سنہ :

« مبادلہ غیر تابع اشخاصدن متروک اولوب ۱۳ مارت ۱۳۴۰ و ۱۵ نیسان ۳۴۱ تاریخلی قانونلر حکمہ تابع بولونان املاک و عرصہ لردن ۱۵ نیسان ۳۳۹ تاریخلی قانون موجبہ خزینہ و قاف نامہ قیدی اجراقلنان اجاریتلی مستقات و مشتتلاقلدن ۱۳۴۱ سنہ سی موازنہ عمریہ قانونک ۲۳ بجی مادہ لردن « دو » ذرہ سی موجبہ « ادارہ خصوصیلرہ

ترک ایدلش اولان اموال غیر منقولہ دن مبادلہ تابع اولان لردن ماباشقہ قانوناً حق اسکانی حائر اولانلرہ عادیاً اسکان ویا تفویض ماربقیلہ ویرلش ویرلش بولوب ویریلہ . جیکہ اموال غیر منقولہ ایدیلہ بیلرہ مسکنلری خراب اولانلرک اقامت لربنہ تخصیص ایدیلن خانہ لردن استرداد اولونما بوب اوچنجی مادہ موجبہ تقدیر ایدیلہ جیکہ بدل ۱۴ کانون تالی ۹۲۶ تاریخلی بورجلاعا قانونی موجبہ کند .

یرلشدن استیفا اولونور . «
دیہ محرو اولاشنہ بناء احالہ تاریخندن اول اسکان عادی ویا تفویض طریق لردن هر مانکی بریسیلہ مبادلہ مہاجرینہ و اضافی بلادہ محرو خانہ لردن ویرلش اولان بوکی غیر مبادلہ خانہ و اموال غیر منقولہ لردن فروختی جائز دکلدن . اگر احالہ لری بایلمش ایسہ . حان فسخ اولونما ق بورجلاعا قانون موجبہ شافلی ویریلہ حکم .

بوغچہ سنی خانہ لردن انانی کیمش

7 April 1927

(Nizmet)

Gazete 11: Emval-i metruke hanelerinin asıl sahiplerinin muhacirler olduğuna ve metruk meskenlerin satışlarının feshedilmesi gerektiğine dair bir kesit.

مهندس وانشآت

(ازمیر وهری)

صفحه : ۸۹

تورك اعمالات وانشآت شركتى

تاریخ تاسیس : ۱۹۲۴

مؤسسى : امین وحلى بكار

منصد تاسیس : مكنك اعمارنه وصناع داخلهك انكشانه قلا" پاليشه قده در .

پادىنى ایشلر :

انشات قسمى :

كرك دو اترسيه، كرك مياق" خصوصيه، باقه، بوبوك دكان و نمازه ر حال و ساثره انشآتى بونون نفرعائيله بر بر تههوتصميرت. وتمديلات ايشلرى افا ايدىلير . وايسته تيان پروژه و پلانلر تنظيم و احضار اولتور . آرزو ايدىلن هر جوع پلان داره سنده انشات درعهده ايدىلير .

فابريقه تاسيساتى :

بالعموم فابريقه ماكنه لرك محلا رنه وضع و تشييق و ايته دلسى خصوصياتى سورت مكله ده افا اولتور . شركتك تههدات و معاملاتى ازميره منحصراً اوليوب، مابعا نك كاه سندين بالاده كوستر تيان اقسام اوزرته سيارش ايدىلجه ايشلر منتظماً افا اولتور .

تورك اعمالات و انشات شركتك بونون ارنه انشاتندن برغونه ازميره بشالجيلر باشنده بر مقازه

مويليه قسمى : آردوپا كارى وهر حاله، ظرافت و متانت اعتباريله آردوپا معمولاتنه فائق هر نوع او، يازمخامه، وساثره مويليه لرى و بونلرك بسيطه، فانتازى و آمريكان سيستملى، آردو ايدىلن هر مودل موجبجه اعمال اولتور .

دوغرامه قسمى : قيو، نجره، پانچوره، دوشمه، طاوان وساثره بالجله دوغرامه ايشلرى درعهده و از مدت ظرفنده نقصانسر اوله رق تسليم ايدىلير .

ملحقاته تاسيس مناسبات ايدلك اوزره اولوب بوخصوصه مملك آرزوسنده بولان ذوات تحريراً و پاخود بالذات مراجعتله شرايطى اوكره نه بيليرلر .

مر كزى ازميره رفيق بك چارشيبى نومرو (۲۵) تلفراف : عينا

Gazete 12: İzmir'de bir imalat ve inşaat şirketi.

CUMHURİYET 19 Şubat 1969

40

Cumhuriyet

YIL ÖNCE

19 Şubat 1930 tarihli Cumhuriyet'ten

Ev kiralari

Ticaret Odası dün İstanbul «Geçim endeksi» ni yayınladı. Bunda, Ocak 1930 içindeki masraf grupları tahavvülâtının geçen aylara nazaran nisbi ve hayat pahalılığının derecesi gösterilmektedir. Bu cetvele göre geçen ay üstüste pahalılık 1914 senesinde 100 kuruşla temin edilen eşyaya karşılık ortalama 1352 rakamıyla ifade edilmektedir. Harbden evvel yine 100 kuruşa temin edilen zaruri ihtiyaçlar bugün altın para ile 149,5 kuruşla elde edilmektedir. Pahalılıkta ev kirası 16.5 misli artarak bu pahalılık listesinin en başında gelmektedir. Bundan sonra 14.5 kere fazlasıyla yiyecek ve giyecek maddeleri ve en ucuz olarak da 8,5 misli sigorta ücreti gösterilmektedir. Kiralar, 150 kuruşa verilen bir ev bugün 25 lira ile temin edilmektedir.

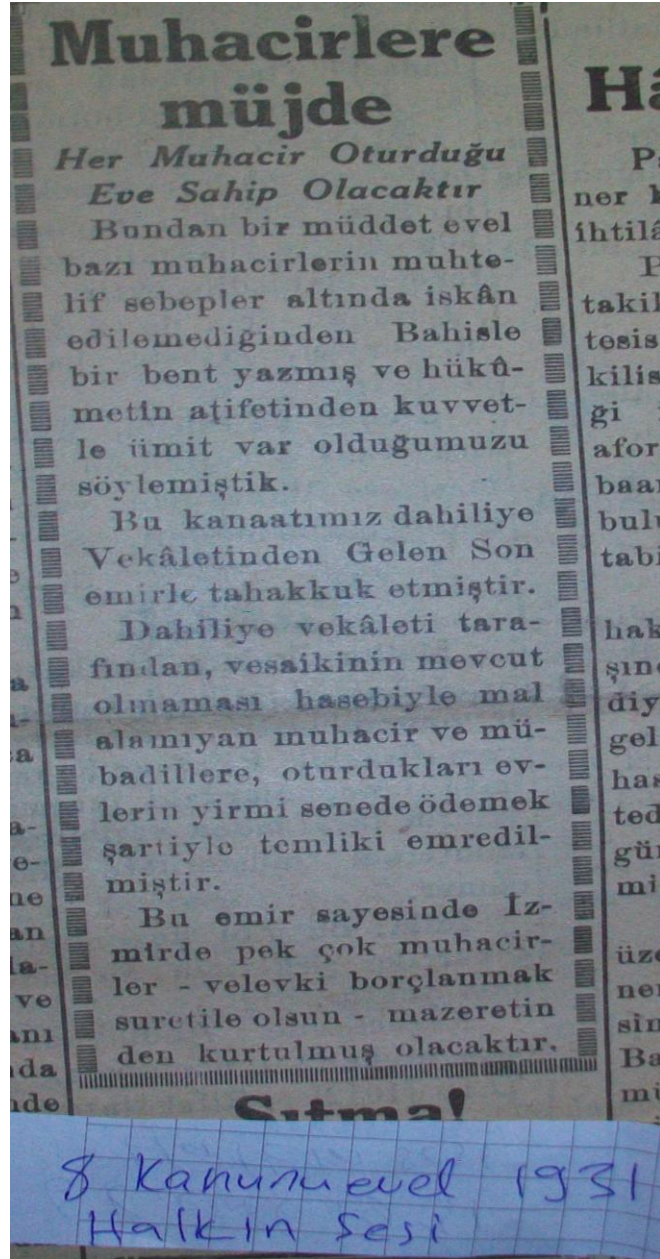
Çan sesleri

Eski mülkiye müfettişlerinden

Aziz Bey, İstanbul Valiliğine müracaat ederek mahallesindeki kilise ve yanındaki mektepte vakitli vakitsiz çan çalındığı ve bu yüzden bütün mahalle halkının rahatı kaçtığını bildirmiştir. Yapılan tahkikatta çanın mektepte çocukların uyandırılması için çalındığı söylenmişse de mektepte de aynı maksatla çan çalındığı öğrenilmiştir. Ötedenberi katolik mekteplerde din propagandası yapıldığını zaten biliyorduk. Maarif Müdürlüğünün bunları sıkı bir kontrol altında bulundurmaları gerektiğini tekrar hatırlatmak isteriz.

- Gazetemiz tarafından tertiplenen Güzellik yarışmasında 1930 Kıraliçesi olarak seçilen Mübeccel Namık hanım, Paristen Nis'e geçmiş ve Nis Konsolosluğunun verdiği bir suarede davetlilere Fransızca olarak bir nutuk söylemiş ve çok alkışlanmıştır.

Gazete 13: Ekonomik Bunalım yıllarında ev kiralari üzerine bir değerlendirme.

Gazete 14: Muhacirlerin ev sorunlarına çözüm önerileri hakkında haber.

3-FOTOĞRAFLAR (YANGIN VE MESKENLER)

1939'da I. Kordonun Alsancak kesiminde yer alan Sakiz tipi evler.

Rum Mahallesi

Türk Mahallesi'nin üst kısımları

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Büyük İzmir Yangını Sonrası Mesken Bunalımı” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/06/2010

Mevlüt KAYA